

37
S-30

X.Sanoqulov, D.Xodiyeva.
M.Satbayeva

MEHNAT VA UNI O‘QITISH METODIKASI

“Tafakkur Bo‘stoni”
Toshkent – 2015

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**X.Sanaqulov D.Xodiyeva
M.Satbayeva**

MEHNAT VA UNI O'QITISH METODIKASI

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan 5111700-Boshlang'ich ta'lim va sport-tarbiyaviy ish
bakalavr ta'lim yo'nalishi uchun o'quv qo'llanma sifatida nashrga
tavsiya etilgan*

Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti

374560

Axborot Resurs Markazi

Toshkent - 2015

UO‘K: 371.381(075)

74.263

M47

X.Sanaqulov

Mehnat va uni o‘qitish metodikasi [Matn]: Darslik / X.Sanaqulov
[va boshqalar] – Toshkent: Tafakkur Bo‘stoni, 2015. - 224 b.

КБК 74.263

Mazkur darslik pedagogika oliy o‘quv yurtlarining 5111700-Boshlang‘ich ta‘lim va sport-tarbiyaviy ish bakalavr ta‘lim yo‘nalishi talabalari uchun yaratilgan bo‘lib, unda mazkur fanning o‘quv va ishchi fan dasturidagi ma‘ruza va amaliy mashg‘ulot mavzular mazmuni ta‘lim texnologiyasi asosida tayyorlangan

Taqrizchilar: **M.Musayeva**, TVPKQTMOI dotsenti, p.f.n.
S. Boltaboyev P.f.n. dosent

ISBN - 978-9943-993-18-1

© “Tafakkur Bo‘stoni”, 2015

© X.Sanaqulov, 2015

© Ilm - Ziyo nashriyot uyi

KIRISH

Har qanday ijtimoiy jamiyatda yosh avlod ta'lim-tarbiyasi muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Ta'lim-tarbiyaning maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, uning rivojlanish yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadi komil insonni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy mustaqillikni qo'lga kiritgach, hayotning barcha sohalarida tub islohotlar olib borilmoqda. Islohotlar respublikaning rivojlanish va taraqqiyot yo'li deb e'tirof etilgan demokratik, insonparvar, huquqiy jamiyatni barpo etish uchun xizmat qiladi. Demokratik, insonparvar, huquqiy jamiyatni barpo etish vazifasi o'sib kelayotgan yosh avlod zimmasiga yuklatilar ekan, o'z o'rnida ularning ta'lim-tarbiyasini maqsadli amalga oshirishga bevosita jamiyat, oila va ta'lim tizimi birdek ma'sul.

Maktab ta'limining hozirgi bosqichida o'quvchilarni mehnatga tayyorlash, o'sib kelayotgan avlodning ta'lim va tarbiyasidagi eng zarur masalalardan biridir.

Darslikda har bir nazariy, amaliy mashg'ulotlarning mavzusi, unga tayyorlanish jarayonida talaba bajarishi lozim bo'lgan topshiriqlar, metodik ko'rsatmalar va eng muhim nazariy manbalar keltirilgan. Ushbu darslik 3ta bobdan iborat bo'lib, I-bobda mehnat ta'limining maqsad, vazifalari, mazmuni, shakl va metodlari nazariy bilimlar asosida ochib berilgan. II-bobda mehnat ta'limining dars turlari, o'qitish usullari unga qo'yiladigan talablar yoritilgan. III-bobda, hamda boshlang'ich sinflarda o'tiladigan dars ishlanmalari va ko'rgazmalardan foydalanish usullari ko'rsatilgan.

Darslik talabalarning mashg'ulotlarga tayyorlanishida foydalanishlari uchun ularning mustaqil ishlari uchun mo'ljallangan.

I bob. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MEHNAT TA'LIMIDAN NAZARIY BILIMLAR

Mavzu: Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limi va tarbiyasining vazifalari

Jamiyatimiz taraqqiyotining hozirgi bosqichi, mehnatning xarakteri va mazmuniga, insonni hayotga tayyorlashga yuksak talablar qo'yadi. Shunga ko'ra har bir kishini hayotga tarbiyalashda aniq o'zgarishlar qilishi lozim. Har bir o'quvchida zamonaviy ishchi shaxsining sifatlarini shakllantirish uchun maktabning boshlang'ich sinflarida va hatto ilgariroq maktabgacha muassasalarda, keyinroq maktabdan yuqori sinflardagi ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, keyinchalik kasb-hunar kollejarida o'z bilimlarini davom ettirishlari lozim. Butun kuch va qobiliyatlarini siyosiy bilim doiralarini kengaytirish, zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish va mehnatni har tomonlama uyg'unlashtira olishga o'rgatishdan iboratdir.

O'quvchilarni mehnatga tarbiyalash va kasbga tayyorlash vazifalari boshlang'ich sinflarda butun ta'lim va tarbiya tizimida hamda barcha o'quv predmetlari yordamida hal etiladi. Bu o'rinda mehnat darslari yetakchi rol o'ynaydi. Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limining ilk tushunchalari, malaka va ko'nikmalari mehnat darslarida shakllantiriladi.

Boshlang'ich maktabdagi mehnat ta'limining asosiy vazifalari mehnatga axloqiy, ruhiy tayyorlash va amaliy tayyorlash, o'quvchilarni boshlang'ich politexnik bilimlar bilan qurollantirishdan iboratdir.

Mehnatga axloqiy tayyorlash – o'zaro do'stona yordamni berishni, ijodiy tashabbuskorlik, tashkilotchilik qobiliyatlarini namoyish qilishni, mehnat kishilari va mehnat natijalarini hurmat qilishni o'rgatishdan iboratdir.

Mehnat ta'limi va tarbiyasini tashkil etishda jamoa asosidagi mehnatni uyushtirish muhim masalalardan biridir. Zero, jamoa ishtirokida o'tkazilayotgan mehnat jarayonida o'quvchilarda do'stlik, o'rtoqlik, o'zaro yordam va hamkorlik, jamoa mehnat samaralaridan quvonish kabi xislatlar tarbiyalanib boradi. Shuningdek, ularda tashabbuskorlik, tashkilotchilik, mehnatga ijodiy yondashish, jamoa manfaatini shaxsiy

manfaatdan ustun qo'yish singari axloqiy sifatlarning shakllanishiga poydevor qo'yiladi.

Mehnat jarayonida o'quvchilarda mehnat madaniyatining un-surlarini hosil qilib borish muhim talablardan biri sanaladi. Mehnat madaniyati - bajarilayotgan ishga ongli munosabatda bo'lish, uni ilm-iy jihatdan to'g'ri tashkil etilishi (puxta rejalashtirish, vaqtdan unumli foydalanish), ish o'rni ozoda tutish, mehnat (ish) qurollariga ehti-yotkorona munosabatda bo'lish, boshlangan ishni natijalash, uning samarali bo'lishiga erishishga yo'naltirilgan faoliyat ko'rsatkichidir. Mehnat madaniyati tushunchasi o'zida yana o'quvchining mustaqil harakat olib borishini, mehnat qilishi va dam olishini to'g'ri tashkil eta olishni ham aks ettiradi.

Mehnatga ongli munosabatni tarbiyalashning yana bir talabi o'quv-chilarni ilm-fan, madaniyat, texnika va texnologiya borasidagi yan-giliklardan boxabar etish, ularda mehnatga nisbatan qiziqishni hosil qilish, bu boradagi layoqat, qobiliyat va iqtidorlarini oshirib borishdan iborat

Mehnatga ruhiy tayyorlash — o'quvchilarning yoshiga mos keluv-chi ongli va ijobiy xususiyatlarni tarkib toptirish, o'quvchilarning mehnat malaka va ko'nikmalarini egallashga qiziqishini shakllanti-rishdan iboratdir. O'qituvchining vazifasi o'quvchilarga yoshligidan boshlab mehnat malaka va ko'nikmalarini shakllantirish bilan bir-ga o'quvchilarning mehnatga qobiliyatini shakllantirish, jamiyat ri-vojlanishi uchun ishlab chiqarishda qatnashish zarurligini tushuntirish juda muhimdir.

Mehnatga ruhiy tayyorlash o'quvchilardagi turli psixologik jara-yonlarni rivojlantirishni va takomillashtirishni nazarda tutadi. Bular: sezib-anglash, psixomotor, emotsional-idrok, diqqat, xotira, taffakkur — mehnatning psixologik komponentlaridir.

O'quvchilarni mehnatga o'rgatishda uning ruhiy imkoniyatlarini nazarda tutib, hissiy bilish jarayonini takomillashtirish zarur. Bun-dan tashqari bolaning xotirasini o'stirish ham alohida ahamiyatga ega. Chunki, mehnat faniga oid materiallarni eslab qolish va amaliy ishlarni bajarish boshqa predmetlarga nisbatan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Barcha yangi asboblarni, materiallarni, amaliy ishlarning nomini bosh-

lang'ich sinf o'quvchilari predmetni ko'rib idrok etish bilan fikran birlashtirib, tinglab o'rganadilar, tushunib oladilar.

O'qituvchi mehnat darslarida amaliy ishlarni tushuntiribgina qolmay, balki asosiy materiallar va buyumlar namunasini, asboblarni materialga ishlov berish usullarini, ish bosqichlarining izchilligini ko'rsatadi. Shu bois mehnat ta'limida eshitish, ko'rish xotirasi va harakatlanuvchi xotira muhim ro'l o'ynaydi. O'quvchilarda mehnat darsidan mehnat darsigacha yangidan-yangi bilim va ko'nikmalar mujassamlashib boradi, ularni esa anglash va xotirada saqlab qolish kerak.

Mehnat ta'limini to'g'ri tashkil etish o'quvchilarni qiyinchiliklarni yengishga, qo'yilgan maqsadga erishish yo'lida qat'iyat bilan mehnat qilish, boshlangan ishni chala tashlab ketmay, balki oxiriga yetkazishga o'rgatish lozim. Bu o'rinda o'quvchilarda ijobiy natijalar: mehnatdan quvonish, lazzatlanish va qoniqish hissiyotlarining namoyon bo'lishi juda muhimdir.

O'quvchilarni mehnatga amaliy tayyorlash. Boshlang'ich sinf mehnat ta'limida keng ma'nodagi mehnatning ilmiy asoslari haqida emas, mehnat ta'limning elementlari to'g'risida gap boradi. Bu o'quvchilarda mehnatning yutuqlariga nisbatan qiziqish uyg'onishiga yordam beradi. Politexnik bilimga ega bo'lish qo'yilgan mehnat vazifalarini bajarishda yordam beradi. Shuningdek, bu bilim kerakli amaliy ish bosqichlarini qanday va qaysi izchillikda amalga oshirish, qanday asboblarni qo'llash va ularning sabablarini anglashga ko'maklashadi.

O'quvchilarni mehnatga amaliy tayyorlash mehnat ta'limining muhim omillaridan biridir. U o'zaro bog'langan bir nechta elementlardan: oddiy asbob va moslamalardan foydalanish, u yoki bu materialga ma'lum izchillikda ishlov bera olish, yo'l qo'yilgan xatoni o'z vaqtida aniqlash va to'g'irlay olish kabilardan tarkib topadi.

Mehnatga amaliy tayyorlashni faqat kerakli bilimlar bazasida amalga oshirish mumkin. U boshlang'ich sinflarda boshlang'ich politexnik bilimlarga asoslanadi. Mehnat ta'limining mazmuniga muvofiq o'quvchilar mazkur yosh uchun qulay bo'lgan materiallarga ishlov berish, qo'llaniladigan oddiy asbob va moslamalardan foydalanish malaka va ko'nikmalarini egallaydilar. Oddiy asbob va moslamalar maxsus asbob va moslamalarning bosh asosi hisoblanadi.

O'quvchilar ta'lim jarayonida va darsdan tashqari sharoitlarda mehnatning ijtimoiy jamiyatda tutgan o'rni va rolini, inson kamolotini ta'minlash omili ekanligini, shaxsning qobiliyati va iqtidorini mehnat jarayonida takomillashib borishini hayotiy misollar yordamida bilib olishlari lozim. Mehnat ta'limi va tarbiyasini tashkil etishda bugungi kunda an'anaviy va noan'anaviy shakllardan foydalanilmoqda. Xususan, mehnat bayramlari, ishlab chiqarish ko'rgazmalari, hashar, "Mohir qo'llar" tanlovi, "Quvnoq shahar ustaxonasi", "Yosh radio-texniklar to'garagi" va ijodiy markazlar faoliyati, shuningdek, ustoz-shogird an'analari asosida faoliyat olib boruvchi yakka tartibdagi kasb-hunar ta'limi va boshqalar.

Mehnat tarbiyasi to'g'ri yo'lga qo'yilgan ta'lim muassasalarida o'quvchilar maktabga kelgan dastlabki kunlardan o'zlarining yosh va psixologik xususiyatlariga mos mehnat faoliyatiga jalb qilinadilar. Bunda ular o'z-o'ziga xizmat qilish borasidagi eng oddiy yumushlarni bajaradilar (chunonchi, sinf xonasi ozodaligini saqlash, o'quv qurollarini ta'mirlash, kitoblarni yelimplash, o'quv anjomlarini darsga tayyorlash va hokazolar).

Mehnatga ruhiy, axloqiy va amaliy tayyorlash jarayonida o'quvchilarda mehnatsevarlik, mehnatni tashkil etish jarayonida intizomga bo'ysunish, maqsadni amalga oshirish yo'lida shijoat, qat'iyat ko'rsatish, axloqiy-irodaviy xususiyatlar tarbiyalanib boradi.

Mehnat ta'limi vazifalari haqida gapirilganda, o'quvchilarda mehnatsevarlik, mas'uliyat, intizomlilik, burch hissi, jamoatchilik hissi tarbiyalashni tilga olmaslik mumkin emas. Shu bilan birgalikda mehnat odamlar tirikchiligining moddiy va ma'naviy ta'minotining vositasi, jamiyat taraqqiyotining eng muhim omilidir. O'quvchilarni barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida mehnat ta'limining roli ko'p qirralidir. Mehnat o'quvchilarning bilim olishiga intilishlarini qo'zg'atuvchi vositagina emas, balki uning manbayi hamdir. Mehnat ta'limi jarayonida o'quvchilarni aqliy jihatdan o'stirishda jismoniy va aqliy mehnatni almashtirib turish muhim ahamiyatga egadir. Biroq har qanday mehnat ham aqliy o'sishga yordam bermasligini unutmasligimiz kerak.

Mehnat ta'limi shaxsning eng muhim iroda va axloqiy sifatlarning

rivojlanishiga yordam beradi. Mehnat ta'limida mehnatga psixologik tayyorgarlik, mehnat faoliyatining to'g'ri motivlari tarbiyalanadi, shaxsning har bir ongli mehnatkash uchun zarur bo'lgan sifatlari shakllanadi.

Darslarning jihozlanganligi o'z mehnati uchun shaxsiy mas'uliyatni, mehnat madaniyatini tarbiyalashda katta ahamiyatga egadir. Agarda bolalar yomon jihozlangan sinfda, qo'pol, og'ir va yoshlariga nomunosib asboblar bilan shug'ullansalar ish natijalari ko'ngildagidek bo'lmaydi.

Agarda bola har bir qadamda tartiblilikka, aniqlikka rioya qilish lozimligiga ishonch hosil qilmasa, bolalarni mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalashda muvaffaqiyatga erishish haqida gapirish qiyin.

Mehnat malaka va ko'nikmalari u yoki bu mehnat jarayonida belgilangan tartibga va harakat izchilligiga rioya qilish kerakligini muntazam tushuntirib borish bilan birga bo'ladigan ko'p mashq qilishlar natijasida tarkib topadi.

O'quvchilar o'rtasida yo'lga qo'yilgan o'zaro yordam esa, ularda do'stlik, birodarlik, umumlashish, jamoatchilik kabi fazilatlarini tarbiyalaydi.

Savollar

1. Mehnatga axloqiy tayyorlash deganda nimani tushinasiz?
2. O'quvchilarning ish unumi qanday oshiriladi?
3. O'quvchilarda mehnat ko'nikmasi qanday hosil qilinadi?
4. O'quvchilarning aqliy o'sishida mehnatning ahamiyati.
5. O'quvchilarni aqliy o'sishida mehnatning ahamiyati?

Mavzu: Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limining mazmuni

Mehnat ta'limining mazmuni va uning tashkil etilishi. Mehnat ta'limi dasturida o'quvchilar mehnat darslarida egallashi lozim bo'lgan ilmiy-texnik bilimlarining, mehnat malaka va ko'nikmalari hajmi hamda mazmuni belgilab boriladi.

Dasturda jamiyatimiz taraqqiyotining hozirgi bosqichida yoshlarga mehnat ta'limini berish, ularni tarbiyalash sohasida qo'yilgan maqsad va vazifalar o'z ifodasini topgan. Mehnat ta'limi dasturi o'quv reja-

si asosida ishlab chiqiladi. Mehnat ta'limi o'qituvchisi o'zining kundalik faoliyatida bu dasturga amal qiladi va uning bajarilishi majburiy hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda o'qituvchi o'quv dasturiga mahalliy sharoitni hisobga olib ma'lum o'zgarishlar kiritishi mumkin. Bu borada bir qancha talablar hisobga olinishi lozim. Dasturning mazmuni pedagogikaning didaktik printsiplarga to'la-to'kis javob berishi, ilmiy va mafkuraviy jihatdan puxta bo'lishi, murakkabligi ortib borishi hisobga olingan holda va mehnat ta'limining tanlangan didaktik tizimiga muvofiq ravishda, muayyan izchillikda bayon qilinishi, turmush tajribasi bilan bog'langan bo'lishi kerak.

Mehnat malaka va ko'nikmalari bilan qurollantirish. O'quvchilarni tarbiyalash va ularni ishlab chiqarish faoliyatiga tayyorlashda mehnat malakalari va ko'nikmalari katta o'ringa ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga mehnat ta'limini berish vazifalaridan biri ularda bir qator mehnat malaka va ko'nikmalarini shakllantirishdir.

Mehnat ta'limi dasturi talablarini bajarishda, mavzuga oid bilim berishda, malaka va ko'nikmalarni shakllantirishda o'quvchilarga ma'lum hajmdagi politexnik bilimlar beriladi. Boshlang'ich politexnik bilim bilan qurollantirish o'quvchilarga predmetni yasash, ishlov berilayotgan materialning xususiyatlari, texnologik o'ziga xosliklari, materialga qo'lda ishlov berilganda qo'llaniladigan asbob-moslamalarning xususiyatlari, ulardan foydalanish qoidalari haqida ma'lumot berib boriladi.

O'quvchilarga berilayotgan politexnik bilim, amaliy ko'nikma va malakalarga o'rgatish ma'lum nazariy darajada amalga oshirishga imkon beruvchi zamindir.

Amaliy malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish amaliy mashg'ulot turlarini o'rgatish ham demakdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bajarishi kerak bo'ladigan amaliy ish turlari xilma-xildir, biroq mehnat malaka va ko'nikmalarini egallamasdanoq amaliy ish jarayonidagi materiallarni o'lchab olish va belgilash, ularni qirqib, ishlov berish, qismlarni yelimplash, tikish, o'rash va bog'lash kabi yo'llar bilan birlashtirish va mustahkamlash, detallarni yig'ish va buyumni mantaj qilish va buyumni bezash ishlarini bajarish bir qator qiyinchiliklar tug'diradi.

O'quvchilardagi mehnatga bo'lgan qiziqishni o'z vaqtida aniqlash va ularga mehnat malakalarini sevgan mashg'ulotlarida takomillash-tirishlariga yordam berish juda muhimdir.

Bunda o'quvchilarning e'tiboriga eng oddiy buyum o'yin-choqlarni, o'yinlarni, o'quv qurollarini tayyorlash, naqshlar chizib va qirqib olish, applikasiya ishlari havola etiladi. Bundan tashqari o'quvchilarda mehnatga qiziqishni uyg'otish, mehnat darslarida hosil qilingan bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish, ko'nikma va malakalarini mustahkamlash uchun "Mohir qo'llar" to'garaklarida, sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Ko'nikma – bu kishining bilim va tajriba asosida egallangan, ma'lum harakatni ongli bajarishga bo'lgan qobiliyatidir. Masalan: kartonni kesa bilish ko'nikmasi, qaychini to'g'ri ishlata olish, harakatni aniq muvofiqlashtirish, yo'nalish, kuch va bosimning tengligini saqlash.

Malaka – bu faoliyatdagi mashq qilishlar jarayonida yetilgan, mujassamlashgan tajribadir. Bu tez va aniq bajarish, mashq qilish tufayli tarkib topgan ko'nikma yoki bu ma'lum miqdordagi mashq va usullar bajarilganda ko'nikmadan sakrab o'tish degan ma'noni anglatadi. Shuning uchun mazkur ko'nikma agarda malakani yuzaga keltirishni nazarda tutgan mashq va usullar to'g'ri tuzilgan bo'lsa u to'g'ri malakaga aylanishi mumkin. Biroq malakaning takomillashuv darajasi o'qitishning turli bosqichlarida turlichadir. Uning strukturasi ham o'zgaruvchandir. Mashqlar jarayonida o'quvchilar bajarilayotgan harakatlar murakkablashib borgan sari, asta-sekin oddiy malakalarning murakkab malakalarga birlashuvi sodir bo'ladi.

Mehnat malaka va ko'nikmalarini shakllantirish quyidagicha aso-siy bosqichlardan tarkib topadi:

- a) boshlang'ich tushuncha berish;
- b) mehnat harakatlarini sinov uchun bajarish;
- d) ish harakatlari natijasi;
- e) yakuniy xulosa chiqarish.

Mehnat malakalari va ko'nikmalarini shakllantirishga mo'ljallangan amaliy ishlar faqat vaqtga ko'ra taqsimlanganda hamda ma'lum tizim asosida o'tkazilgandagina ijobiy natija beradi.

Amaliy ishlar tizimi quyidagi asosiy talablarni o'z ichiga oladi:

1. Amaliy ishlarni bajariladigan topshiriqning murakkabligi oshib borishini nazarda tutgan holda joylashtirish lozim.

2. Bajarilayotgan amaliy ish mazmuni to'liq tarzda oldingi amaliy ishga asoslanishi lozim.

3. Amaliy ish jarayonida mustaqil ishlash darajasi ortib borishi kerak.

Mehnat malakasining muvaffaqiyatli bo'lishi bir qator shartlarga bog'liq. O'quvchi o'z faoliyatini mustaqil rejalashtirmas ekan, uning malakasi hech qachon to'liq bo'lmaydi. Nazoratning yo'qligi ko'pincha xato va nuqsonlarning amaliy ishlar jarayonida ortib borishiga olib keladi. Bu esa o'z navbatida yetilmagan harakat va usullarning shakllanishiga sabab bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi mehnat ta'limi bo'yicha ishlarni amalga oshirayotganda o'quvchilar u yoki bu ishni bajarish natijasida qanday ko'nikma, bilim va malakalarni egallashlarini aniq bilishi kerak. Ana shunday holda o'qituvchi sinf uchun shu vaqtda zarur bo'lgan materiallarni tanlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu o'rinda muhimi o'quvchilar mazkur materiallarni tayyorlash jarayonida dastur nazarda tutgan bilim va malakalarni egallab olishlaridan iborat. Boshlang'ich sinf mehnat ta'limi darslaridagi ta'lim-tarbiyaviy vazifalar umumta'lim maktablaridagi mehnat ta'limining umumiy vazifalaridan kelib chiqib, quyidagi mashg'ulot turlari jarayonida amalga oshiriladi:

1. Qog'oz va karton bilan ishlash.

2. Gazlama va tolali materiallar bilan ishlash.

3. Turli va tabiiy materiallar bilan ishlash:

a) plastilin va loy ishi;

b) urug'lar bilan ishlash;

d) applikatsiya va mozaika ishlari;

4. Loyihalash va modellashtirish:

a) badiiy qurish-yasash.

5. Qishloq xo'jalik mehnati.

1-sinf

Qog'oz va karton bilan ishlash (13 soat)

Qog'oz va uning turlari, qog'ozdan buklash usulida turli o'yinchoqlar, qog'ozdan savatcha, kitob uchun xat cho'p, "Qish" man-

zarasini applikatsiya usulida ishlash, archaga osiladigan turli o'yinchoqlarni yasash. Turli bayramlar uchun niqoblar, maydalangan rangli qog'ozlardan mozaika usulida mevalar shaklini yasash. Karton sirtida uycha shaklini gugurt cho'plaridan yasash. Rangli qog'ozlardan qirqilgan geometrik shakllar bilan ishlash. Navro'z bayramiga tabriknoma tayyorlash. Sabzavot va mevalarning urug'idan applikatsiya usulida yo'lsimon naqsh tuzish.

Gazlama va tolali materiallar bilan ishlash (5 soat)

Tikuvchilikda ishlatiladigan asboblar. Gazlama bilan ishlash, to'g'ri chok tikishni o'rganish. To'g'ri chok turlaridan foydalanib, quyosh tasvirini tikish. Gazlama bilan ishlash. 2 teshikli tugmachani tikish.

Plastilin va loy ishi (3 soat)

Loy yoki plastilindan ishlash qoidalari haqida tushuncha. Plastilindan turli haykalchalar, jo'ja shaklini yasash. Pazandachilikda ishlatiladigan xomashyolar, asbob-uskunalar haqida suhbat (Plastilindan tort, pishiriqlar shaklini yasash).

Turli materiallar bilan ishlash (4 soat)

"Oltin kuz" mavzusida gerbariy tayyorlash. Bahorgi dala ishlari. Maktab yer uchastkasidagi gullarni parvarishlash.

Badiiy qurish-yasash (8 soat)

Tabiiy va turli materiallardan o'yinchoqlar, parranda yoki hayvonlar shakllarini qurish-yasash. Hokandoz, rangli qog'ozdan qirqilgan geometrik shakllarni bir-biriga yelimlash, qog'ozni buklash va yelimlash orqali o'yinchoqlarni, turli maketlar va uchuvchi planer qurish-yasash.

2-sinf

Qog'oz va karton bilan ishlash (13 soat)

Qog'ozlarni buklash usullari, rangli qog'ozlardan turli gullar shaklini yasash. Qog'ozni qirqish va buklash orqali dekorativ gullar, kitobcha uchun muqova tayyorlash. Rangli qog'ozlardan archa bezaklarini yasash. Rangli qog'ozlardan o'yinchoq pirqirak, ikkiga buklangan qog'ozlardan qirqib, applikatsiya usulida naqsh yasash. Qog'oz va karton yordamida "Bahorgi guldasta" applikatsiya usulida tayyorlash. Uchiriladigan qog'oz qush yasash. Qog'ozdan applikatsiya usulida tabriknoma tayyorlash. Qog'ozdan turli o'yinchoqlar yasash.

Gazlama va tolali materiallar bilan ishlash (3 soat)

Oddiy chok turlaridan foydalanib igna uchun yostiqlar, gul urug'lar uchun xaltacha tikish.

Texnik modellash (2 soat)

Geometrik shakllardan robot yasash-qurish. Harakatlanadigan o'yinchoqlar yasash.

Plastilin va loy ishi (5 soat)

Turli shakllarga ega bo'lgan o'yinchoqlar, xalq hunarmand ustalari ishlagan ish namunalariga qarab plastilin yoki loydan o'yinchoqlar, uy jihozlari namunalarini yasash. Svetofor maketini qurish-yasash. Gullayotgan daraxt shoxchasini qurish-yasash.

Turli materiallar bilan ishlash (9 soat)

Tabiiy urug'lardan applikasiya usulida naqsh tuzish. Tuxum po'choqlaridan hajmdor o'yinchoqlar yasash. Mozaika usulida qo'qongul, turli sabzavot va mevalarning urug'laridan yo'lsimon va kvadart ichida naqshlar tuzish, tabiiy materiallar bilan ishlash, quritilgan barglardan hayvonlar shaklini, tabiiy materiallardan jonivorlar, chiqindi materiallardan o'yinchoqlar yasash. Maktab yer uchastkasida bahorgi dala ishlarini bajarish.

Badiiy qurish-yasash (2 soat)

Rangli qog'ozlardan archa bezaklarini, Navro'z bayramiga sinfni bezash uchun turli materiallardan osma o'yinchoqlar qurish-yasash.

.3-sinf

Qog'oz va karton bilan ishlash (13 soat)

Qog'ozdan turli parrandalar, turli geometrik shakllar, rangli qog'ozlardan gullar yasash. Papye-mashe usulida o'yinchoqlar, idishlar, hajmdor gul tayyorlash va bezash. Qog'ozdan gullar, o'yinchoqlar, gerlyandlar, archa bezaklarini yasash. Rasm uchun ramka tayyorlash. Applikasiya usulida bayramlarga tabriknomalar yasash.

Gazlama bilan ishlash (7 soat)

Chok turlaridan foydalanib, kartondan guldon, chovgum ushlagich, yumshoq o'yinchoq tikish. To'qish turlari haqida ma'lumot, to'qishning oddiy usullari, turli geometrik shakllarni to'qish.

Texnik modellash (2 soat)

Turli harakatli o'yinchoqlar yasash.

Plastilin va loy ishi (3 soat)

Plastilin yoki loydan turli idishlar, hayvonlar, o'yinchoqlar yasash.

Turli materiallar bilan ishlash (2 soat)

Tabiiy materiallardan turli o'yinchoq yasash. Chiqindi materiallardan turli o'yinchoqlar yasash.

Badiiy qurish-yasash (7 soat)

Tabiiy xomashyolardan applikasiya usulida, urug'lardan mozaika qurish- yasash. "Qush bolasi bilan" kompozitsiyasini qurish-yasash. "Yil fasllari" manzarasini qurish-yasash.

4-sinf

Qog'oz va karton bilan ishlash (10 soat)

Mehnat ta'limi darslarida ish qurollaridan xavfsizlik qoidalari asosida unumli foydalanish. Turli bayramlarga applikasiya usulida tabriknoma tayyorlash. Duradgorlik asboblari. Qog'ozdan turli buyumlar yasash va uni bezash. Qorbobo ustaxonasida archa bezaklarini yasash. "Qish", "Bahor" manzaralarini applikasiya usulida ishlash. To'g'ri to'rtburchak ichida applikasiyadan foydalanib, naqsh tuzish. Gilamdagi naqshlar. Kulolchilik kasbi haqida ma'lumot. Papyemashe usulida kosa yasash. Hamir tayyorlashga o'rgatish (qog'ozdan chuchvara).

Gazlama va tolali materiallar bilan ishlash (7 soat)

Chok turlari, yumshoq o'yinchoqlar tikish. To'qish haqida umumiy ma'lumot, to'qishda ishlatiladigan asbob-uskunalar, ulardan foydalanish va xavfsizlik qoidalari, to'qish usullari. Gazlama gullaridan applikasiya usulida guldasta tayyorlash. Ipdan o'yinchoq yasash.

Texnik modellash (2 soat)

Geometrik shakllardan uchuvchi modellar yasash.

Plastilin va loy ishi (5 soat)

Plastilin bilan ishlash. Ertak qahramonlarini yasash. Oshxona jihozlari bilan tanishtirish. Plastilindan oshxona jihozlari yasash. Uy-ro'zg'or buyumlari bilan tanishtirish. Plastilindan uy-ro'zg'or buyumlari yasash.

Turli materiallar bilan ishlash (5 soat)

Kuzgi gullarga qarab donlardan, urug'lardan, tabiiy material, xomashyolardan gullar yasash. Gullarni parvarish qilish. Maktab yer uchastkasida ishlash.

Badiiy qurish-yasash (5 soat)

Urug'lardan mozaika usulida turli hayvonlarni qurish-yasash. Mustaqil ravishda tabiiy xomashyolardan kvadrat ichida naqsh qurish-yasash. Duradgorlik asboblari bilan tanishtirish. Turli idishlar yasash va uni bezash. Geometrik shakllardan "Kuz" manzarasini qurish-yasash.

Har bir o'quv yilida va barcha sinflarda ish turlari shu tartibda olib boriladi. Birinchidan, o'quvchilar ma'lum nazariy bilimlarga ega bo'ladilar, ularning fanlararo texnologik xususiyatlari, ularning hayotda qo'llanilishi bilan tanishadilar. Ikkinchidan materiallarga ishlov berishda eng oddiy usullardan boshlab murakkab usullargacha amaliy o'rganadilar.

Savollar

1. Mehnat ta'limi dasturi nima asosida ishlab chiqiladi?
2. Dasturga qanday sharoitda o'zgartirish kiritish mumkin?
3. Mehnat ta'limining mazmuni qanday talablarga javob berishi kerak?
4. O'quvchilardagi mehnat malakasi va ko'nikmasi qanday shakllanadi?
5. Amaliy mashqlar tizimidagi asosiy talablar nimalardan iborat?

Mavzu: Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limining maqsad va vazifalari

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» asosida umumta'lim maktablarida o'qitiladigan barcha fanlarning DTS lari va o'quv dasturlari ishlab chiqildi va u bosqichma-bosqich joriy etib borilmoqda.

Mehnat ta'limi bo'yicha DTS da umumiy o'rta ta'lim maktablarida mehnat ta'limi va kasb tanlashga yo'naltirishning tayanch mazmuni hamda maktabni bitirgan o'quvchilarning mehnat ta'limi fanidan tayyorgarlik darajasini me'yorlari ifodalanadi.

Mehnat ta'limi va tarbiyasining maqsadi o'quv ishlarida mehnatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishdan iboratdir.

Mazkur maqsadni amalga oshirishda bir qator vazifalarni hal etish talab qilinadi. Mehnat tarbiyasini tashkil etishda hal etiluvchi vazifalar ko'p qirrali bo'lib, u o'quvchilarning mehnat faoliyatiga amaliy, ruhiy va axloqiy tayyorgarlikning barcha tomonlarini qamrab oladi. Mehnat ta'limi va tarbiyasini tashkil etishda quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

1. Mehnatning mohiyatini anglatish orqali o'quvchilarga mehnatning shaxs kamoloti va jamiyat taraqqiyotidagi rolini yoritib berish;

2. Inson mehnati hamda mehnat mahsuli bo'lgan moddiy va ma'naviy ne'matlarni qadrlash, asrab-avaylashga o'rgatish;

3. Mehnat qilishga nisbatan rag'batni, shuningdek, muhabbatni uyg'otish;

4. O'quvchilarning mehnatga ijtimoiy burch sifatida yondashuvlarini yuzaga keltirish;

5. Mehnat faoliyatini tashkil etishga ongli ravishda, vijdonan yondashishni odatlantirish;

6. Mehnat faoliyatini jamoa asosida tashkil etish;

7. Mehnatga hayotiy zurat, inson faoliyatining asosi sifatida munosabatda bo'lish;

8. Mehnatni ilmiy asosda tashkil etish borasida mehnat ko'nikmasi va malakalarini shakllantirishni yuzaga keltirish;

9. O'quvchilarda mehnatsevarlik xislatini tarbiyalash; o'z mehnati samarasidan g'ururlanish tuyg'usini shakllantirish;

10. Muayyan kasb-hunar sirlarini o'zlashtirishga erishish va hokazolar.

Yosh avlodning mehnat faoliyati quyidagi yo'nalishlarda rivojlantiriladi va tarkib toptiriladi: mehnat o'yindan ajralgan holda mustaqil faoliyat sifatida shakllantiriladi; mehnat faoliyati jarayonining mohiyatini o'zlashtirilishiga erishiladi; mehnat faoliyatining turli shakllari vujudga keltiriladi.

Ijtimoiy mehnatning yana bir muhim tarkibiy qismi **mehnat tarbiyasi** sanaladi. Mehnat tarbiyasidan ko'zlangan maqsad, avvalo, o'quvchilarga mehnatning mohiyati, mazmunini chuqur anglatishdan iboratdir.

Mehnat tarbiyasi shaxsga mehnatning mohiyatini chuqur anglatish, ularda mehnat va mehnat faoliyatiga ongli munosabatni, shuning-

dek, muayyan ijtimoiy-foydali harakat yoki kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayondir.

Mehnat tarbiyasining maqsadi shaxsda mehnat va mehnat faoliyatiga ijobiy munosabatni shakllantirishdan iborat.

Mehnat tarbiyasini tashkil etishda quyidagi vazifalar hal qilinadi:

1. Shaxsga mehnatning mohiyatini chuqur anglatish;
2. O'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish;
3. O'quvchilarni turli mazmunga ega mehnat ko'nikma va malakalari bilan qurollantirish;
4. O'quvchilarda mehnat faoliyatiga ijobiy munosabatni shakllantirish;
5. O'quvchilarni nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashga o'rgatish;
6. O'quvchilarda mehnatga muhabbat uyg'otish; ularni mehnatsevarlikka, tejamkorlikka o'rgatish.

Mehnat ta'limi o'qituvchisi rahbarligida o'quvchilar tomonidan bajariladigan aqliy va jismoniy harakatlar jarayonidan iborat bo'lib, yakuniy natijada ularning mehnat qurollari, vositalari va jarayonlari haqidagi bilimlarini hamda ma'lum sohadagi ishlab chiqarish mehnatini bajarish uchun zarur amaliy ko'nikma va malakalarni egallashlariga ongli ravishda kasb tanlashga hamda jamiyat va shaxs farovonligi yo'lida mehnat faoliyatida ko'nikishlariga imkon beruvchi shaxsiy sifatlarni va tafakkurlarni rivojlantirishga qaratilgan o'quv fanidir.

Umumiy o'rta ta'lim maktabida mehnat fanini o'qitishning maqsadi: O'quvchilarning aqliy va jismoniy mehnat turlari, jarayonlari bilan tanishtirish. Kasblar to'g'risida ma'lumotlar bilan tanishtirish. Dastlabki mehnat ko'nikmalari va malakalarini shakllantirish. Mehnatga qiziqish va mehnatsevarlikni shakllantirish. Mehnat va kasblarni qadrlash, ularning ahamiyatini tushunishga o'rgatish.

Boshlang'ich sinf mehnat ta'limi uchun uzviy bog'lanishni yaratish kerak. Bular ta'limiy-tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlar hisoblanadi.

Ta'limiy maqsad — o'quvchilarning barkamol shaxslar bo'lib shakllanishlari uchun ularga mehnat jarayonlari, qo'l mehnatiga o'rgatish,

ularni kasblar haqida ma'lumotlar berish bilan birga uyg'unlashtirish orqali ularning kasbga tayyorgarligiga zamin yaratishdan iborat.

Tarbiyaviy maqsad – o'quvchilarning mehnat ko'nikmalarini egallashlari jarayonida mehnat va kasbga munosabatlarida yuqori axloqiy sifatlarini, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va tadbirkorlikni rivojlantirib borishdan iborat.

Rivojlantiruvchi maqsad – mehnat ta'limi mashg'ulotlari jarayonida o'quvchilarga aqliy, jismoniy, axloqiy badiiy estetik tarbiya va ta'lim berish orqali ularning barkamol shaxslar bo'lib yetishishlariga yordam berishdan iborat.

Nazorat maqsad – o'quvchilarning dasturda belgilangan bilim, ko'nikmalarni DTS ga binoan o'zlashtirish holatini nazorat qilishdan iborat.

Ijodiy vazifa – mehnat ta'limi jarayonida bilim, ko'nikma va malakalarini zamonaviy talablar darajasida bo'lishini ta'minlash uchun o'quvchilarning mustaqil ravishda ijodiy faoliyat yurita olishiga o'rgatish.

Amaliy vazifa – buyum, narsa, namunalar asosida zaruriy vazifalarni amalda bajara olish.

Maktabda mehnat ta'limidan o'tkaziladigan mashg'ulotlar quyidagi vazifalarni amalga oshirishni nazarda tutadi:

– o'quvchilarda dastlabki nazariy va amaliy mehnat tajribalarini hosil qilish, zamonaviy texnika borasidagi bilimlari doirasini yanada kengaytirish, ularda kishilar mehnati va mehnat jarayoniga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishga tayyorlash;

– o'ziga topshirilgan har qanday ishni uddalay bilish, mehnatning o'ziga xos madaniyati va uning nazariy asoslarini egallash, o'z ishini va o'rtoqlarining ishlarini rejalashtirish hamda tashkil eta olishga o'rgatish;

– o'quvchilarni mehnat ta'limi mashg'ulotlari jarayonida aqlli, odobli, yaxshi axloqiy sifatlar shakllangan, did-farosatli hamda jismonan sog'lom qilib tarbiyalashni amalga oshirish.

Mehnat ta'limi fani boshqa o'quv fanlaridan o'zining bir qator xususiyatlari bilan farq qiladi:

- Ushbu fanni o'qitishda amaliy mazmun ustivorligi;

- Ishlab chiqarish bilan uzviy va chambarchas bog'liqligi;
- Mujassam fan ekanligi (fanlar bilan aloqadorligi);
- O'qitishda o'g'il va qiz bolalar mehnatining o'ziga xosligi.

1–4 sinflarda mehnat ta'limi mashg'ulotlari mazmuni va usullari o'qituvchilar tomonidan insonlarning umumiy mehnat va kasb faoliyatlariga doir dastlabki mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishga qaratilgan. O'quvchilar har bir mehnat harakatini ongli ravishda va shu harakatdan ko'zlangan maqsadga muvofiq shaklda bajarishga o'rgatib boriladi.

1–4 sinflarda mehnat ta'limi darsi haftasiga 1 soatdan o'qitiladi. 1 sinfda 33 soat, 2–4 sinflarda 34 soatdan jami 1–4 sinflarda 135 soat o'qitiladi.

O'quvchilar mehnat ta'limini amalga oshirish uchun quyidagi tashkiliy va uslubiy vazifalarni hal qilish lozim.

Tashkiliy vazifalar: Mehnat ta'limi bo'yicha nazariy amaliy mashg'ulotlar uchun o'quv xonalari hamda unda maxsus ish joyi tashkil qilish, xavfsiz va qulay mehnat sharoitini yaratish zarur. Xomashyo, materiallar, asboblari, moslamalar bilan ta'minlash. Sanitariya-gigiena, mehnat xavfsizligi bo'yicha belgilangan talablarning to'liq bajarilishini ta'minlash va muntazam nazorat qilib borish. Mehnat korxonalari, tashkilotlar, kasb-hunar kollejlari bilan uzviy aloqa o'rnatish, o'quv xonada ishlash qoidalari bilan tanishtirish, sinf jurnallarini, rasmiy hujjatlarni, ish rejalarini yuritish.

Uslubiy vazifalar: Mashg'ulotlarning yarim va bir yillik ish rejalarini tuzish, bunda mahalliy sharoit va ehtiyojlar va imkoniyatlarni hisobga olib, o'quvchilarni yaqindan tanishtirish mumkin bo'lgan kasb turlarini tanlash, o'g'il va qiz bolalarning o'zlariga xos mehnat mashg'ulotlarini amalga oshira borish, mashg'ulotlarda zamonaviy ilg'or pedagogik texnologiyalar, didaktik vositalardan keng foydalanish, mehnat ta'lim va tarbiyasining birligini ta'minlash.

O'quvchilarda mehnat malaka va ko'nikmalarini, mehnatga qiziqish va mehnatsevarlikni shakllantirish.

Mehnat ta'limi jarayonida o'quvchilarni aqliy va axloqiy jihatdan rivojlantirib borishda ularning yosh xususiyatlari, shaxsiy ruhiy va fiziologik sifatlarini hisobga olish, o'quvchilarni kasbga yo'naltirish ishlarini olib borish.

Boshlang'ich maktablarda mehnat ta'limi va tarbiyasining asosiy vazifalari o'quvchilarni mehnatga tayyorlash, o'qitish va umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida qo'l mehnatiga o'rgatish, kasblar to'g'risida ma'lumotlar berish, davlat ta'lim standartlari talabi bo'yicha tarbiyalash hamda o'quvchilarni kasb-hunar egasi bo'lib yetkazishda nazariy va amaliy bilim berishdan, mehnat madaniyatini shakllantirishdan tashkil topgan.

Mehnat madaniyatining tarkib topishi uchun darslarda doimo bolalarning e'tiborini asbob va materiallarni saqlash qoidasi hamda joylashtirish tartibiga, ish joyini to'g'ri jihozlashga, materiallardan tejamkorlik bilan foydalanish usullariga, ish harakatlarining me'yori va sifatiga, ish ko'rsatkichini ta'minlovchi tadbirlarga, ishlov berishda olingan aniqlik va tozalikka rioya qilishga va nihoyat narsani chiroyli qilib bezashga talab qilib borish kerak.

Kerakli material va asboblari bilan yetarli ta'minlanmaganlik ham mehnat madaniyatining shakllanishiga salbiy ta'sir etadi. Ba'zan o'quvchilarning tayyorlanmaganliklari va uyushmaganliklari tufayli o'qituvchining ko'p vaqti bekorga sarf bo'ladi: biri qaychisini, ikkinchisi qog'ozini olib kelmasdan, mashg'ulotlarga qatnashib ish qilayotgan o'rtog'ini narsa so'rab chalg'itadi. Shuning uchun o'qituvchi dars boshlashdan oldin guruhi sardorlari yordamida o'quvchilar o'rta-sidagi o'zaro do'stona yordamga tayanib o'z vaqtida choralar ko'rishi lozim. Biroq har qanday holatda ham o'quvchini uyga jo'natmaslik yoki jazo berish tartibida o'quvchini ishsiz qoldirmaslik kerak.

Mehnat ta'limiga ijodiy tashabbussiz yondashish mehnatni aqliy rivojlanish omiliga aylantirmaydi. Bilimlarni qo'llashni talab qilmaydigan, tafakkurni faollashtirmaydigan mehnat faoliyati aqliy qobiliyatlarni o'stirmaydi.

Mehnat ta'limi u yoki bu mehnat jarayonida belgilangan tartibda va harakatlar izchilligiga rioya qilish kerakligini muntazam tushuntirib borish bilan birga bo'ladigan ko'p marta mashq qilishlar natijasida tarkib topadi.

Mehnatni sharaflash mehnat ahlining qadr-qiyamatini uning ma'shaqqati uchun astoydil kurashish, o'sib kamol topayotgan yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish jarayonida mehnatga munosabatlarini

shakllantirish zarur bo'lib, yosh avlod jamiyatimiz taraqqiyotida o'z bilimi: mehnat, kasb-hunarlar bilan hissa qo'shishlari pedagog tarbiyachilarning oldida turgan eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Savollar

1. O'quvchilarni qo'l mehnatiga o'rgatishdan asosiy maqsad nima?
2. Qanday qo'l mehnati ish turlari o'rganiladi?
3. Mehnat ta'limi va tarbiyasining asosiy vazifasi nimalardan iborat?

Mavzu: Mehnat ta'limining shakl va metodlari

Yoshlarning fan-texnika rivojida faol ishtirok etishlari faqat ta'lim mazmunini emas, balki o'qitish jarayonining usuli va tashkil etilishini, o'qitishga qiziqishini, ijodiy qobiliyatini, egallagan bilimlarini amalda qo'llay bilishni rivojlantirish maqsadlarida yanada takomillashtirishni ham talab qiladi. Bu esa maktab zimmasiga yoshlarda ijodga ehtiyoj uyg'otish, ijodiy qobiliyatlar, har qanday faoliyatga ijodiy yondashish asoslarini tarkib toptirishga, ijodiy masalalarni mustaqil hal etishga o'rgatish vazifasini yuklaydi.

Mehnat ta'limiga o'rgatishning ahamiyati mehnat malakalarini egallash imkoniyatini berish bilan cheklanmaydi, balki bu malakalar hamma uchun kerakligini e'tirof qilish kerak. Ko'pgina ilmiy kengashlarda qatnashuvchi kishilar, agar turmush ishlarini bajarishni: ovqat pishirish, kiyim yamash, ozodalikni saqlash va shu kabilarni bilmaganlarida, shunchalik muvaffaqiyatga erishmagan bo'lardilar.

Mehnat ta'limiga o'rgatishni ham zamonaviy pedagogika ishlari-ni to'g'ri tashkil etish va uning usullariga qo'yadigan umumiy talab-lariga muvofiq tarzda amalga oshirish kerak. O'qitish metodlari – bu o'qituvchi va o'quvchilarning usullari bo'lib, bular yordamida o'qituv-chi o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlariga erishadi. O'qituvchi o'z tajribasida o'qitishning xilma-xil usullaridan foydalanishi mumkin. O'qituvchining intilishi, xatti-harakati darsda o'quvchilarning diqqat-e'tiborlari susaymasligiga, fikrlarning jamlan-gan bo'lishiga, ularning chambarchasliklariga yo'llangan bo'lishi ke-rak. O'qituvchi darsning har bir daqiqasini qadrlab, o'quvchilarni ham

shunga o'rgatishi kerak. Har bir o'qituvchiga o'z uslubi, o'z usulining o'ziga xosligiga ega bo'lish huquqi berilgan. Biroq shuni aytish mumkinki, bularning barchasiga mustahkam bilim, bir qarashda hammaga ravshan bo'lgan haqiqatlarni egallab olganlaridagina erishish mumkin.

Hayotini o'qituvchilik mehnatiga baxsh etmoqchi bo'lgan o'qituvchilar o'z faoliyatini mana shu hammaga ma'lum haqiqatni o'zlashtirishdan boshlashlari kerak. Ular darslarda suhbat, gapirib berish, amaliy mashg'ulotlar kabilardan foydalanib o'zlashtirganini tekshirish, yangi mavzuni tushuntirish va o'tilganini mustahkamlashni eng boshidan o'rganishlari lozim. Faqat barchaga ma'lum haqiqatlar o'zlashtirgandan keyingina va sinfning imkoniyatlarini nazarda tutib, yangisini qo'llash mumkin.

Mehnat ta'limi bilimlarini egallash, o'zlashtirish, amalda qo'llash va o'quvchilarni rivojlantirish faol jarayonining muvaffaqiyati asosan o'qituvchining bilimi hamda ishga ijodiy yondashishiga bog'liq.

Mehnat ta'limini amaliy mehnat faoliyati bilan birlashtirish va o'quvchilarning ilmiy bilimlarni chuqur o'zlashtirishini ta'minlashda ta'limning turli usullaridan foydalaniladi. Nazariy materialni tushuntirish chog'ida o'qituvchi o'quvchilarning bilimlari va tajribasiga suyanadi. O'quvchilar tomonidan bajariladigan barcha mehnatga oid harakatlar nazariy bilimlarni bilishga tayanadi.

Ko'r-ko'rona taxminiy yo'l bilan egallangan ko'nikma va malaka tor ma'noda bo'lib, puxta bo'la olmaydi. Amaliy topshiriqlarni tanlash mehnat tayyorgarligini nazariy va amaliy saviyasini ko'tarish vazifalariga bo'ysundirilishi kerak. O'quvchilarga berilgan topshiriqlar ularni ijodiy izlanish, ta'lim olish va adabiyotlar bilan ishlash malakasini shakllantirishi lozim.

Boshlang'ich sinflarda ish materiallarining mazmuni, hajmi va usullari o'quvchilarning tayyorgarlik bosqichiga mos kelishi zarur. O'quv materiallarini o'quvchilarga yetkazib berishda faqat soddalash-tirish yo'li bilan borish maqsadga muvofiq bo'lmaydi. Bunday yo'l bilan borish o'quvchilarning aqliy rivojlanishini ta'minlay olmaydi. Har bir mavzuni o'rganishda soddadan murakkabga qarab borish maqsadga muvofiqdir.

Ko'pgina o'qituvchilar o'qitishning turli metod va usullarini qo'l-

lab, shuningdek, sinfdan tashqari ishlarni qiziqarli tashkil etib, yaxshi o'zlashtirish natijalariga erishmoqdalar va bilimga muhabbat hamda qiziqishlarini singdirmoqdalar. Bunday o'qituvchilar qo'l mehnatini o'rgatishda o'quvchilarga turmush sohasidagi bilim va ko'nikmalarni singdirish bilan birga, ularda ijodiy qobiliyatlarni va bilishga qiziqishni, mustaqil faollikni o'stirishga yordam bermoqdalar.

O'qitish usullari bilimlarning shunday darajada egallanishiga xizmat qilishi kerakki, unda o'quvchilar chizmani o'qituvchi chizgan o'lchamlar asosida emas, balki buyumni istalgan o'lchami bo'yicha chizib, egallagan bilimlarini amalda qo'llay olsinlar.

Qo'l mehnatiga o'rgatishda qo'llanadigan asosiy usullar tizimi quydagichadir:

1. Og'zaki bayon qilish.
2. Tushuntirish va hikoya qilish.
3. Suhbat.
4. Mashqlar.
5. Amaliy ishlar.
6. Mustaqil ishlar.
7. Ekskursiya.
8. Kitob bilan ishlash.
9. Texnik vositalar.

Mehnat ta'limi jarayonida o'quvchilarni mehnat ta'limi va tarbiyasiga tayyorlashda mana shu usullardan samarali foydalanilsa, o'qituvchi o'quvchilarning mehnat ta'limi va tarbiyasining malaka va ko'nikmalarini egallashlari va mehnatga tayyorlash to'g'ri tarbiyalansa, haqiqiy mehnatkash inson uchun zarur bo'lgan sifatlar shakllanadi.

Og'zaki bayon qilish usuli ikki xil ko'rinishda bo'lishi mumkin:

1. Monologik bayon qilish. Bunda faqat o'qituvchi gapiradi, o'quvchilar esa uning nutqini idrok etib, anglab oladilar. Qo'l mehnati darslarida u tushuntirish va hikoya qilish, instruktaj ko'rinishida bo'ladi.

2. Dialogik bayon usuli. Bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro suhbatidir.

Tushuntirish va hikoya qilish. Bu usulda materialni jonli va ob-

razli bayon qilishdir. Bu holda yangi bilimni o'qituvchining o'zi beradi. Ba'zan suhbat davomida o'quvchilarning qanchalik o'zlashtirayotganliklarini bilish maqsadida ularga savollar bilan murojaat etish maqsadga muvofiqdir. Hikoya agar bajarilgan ishlar, natural rasmlar, fotosuratlar va shu kabilarni ko'rsatib bajarilsa, anchagina tushunarliroq bo'ladi. Bu o'rinda tushuntirayotganda "ko'rsat va tushuntir" degan qoida bajariladi. Yangi materialni bayon qilishda o'quvchilarning bir xil emasligini nazarda tutish lozim. Tushuntirishda o'zlashtiruvchilarga alohida e'tibor berish lozim. Hikoya qilish jarayonida ularning idrokларini faollashtirish maqsadida tushuntirayotgan material yuzasidan bir-ikkita savol berish mumkin.

Suhbat usuli turli o'quv maqsadlarda, ya'ni yangi dastur materialini bayon qilish, bilimlarni rejalashtirish va chuqurlashtirish uchun takrorlash jarayonida, o'quvchilarning bilimni tekshirish uchun qo'llanishi mumkin. Bu usulda o'quvchilardagi qiziquvchanlikni qo'zg'ab, savollar berish foydalidir. Suhbat xuddi hikoya singari ma'lum talablarga javob berish kerak, ya'ni:

- savollarni shunday shakllantirish lozimki, ular o'quvchilar tafakkurini faollashtirsin, ularni aniq va ishonarli javobni izlashga undasin;
- mavzuni ochib berishda izchillik bo'lishi uchun suhbatning rejasi oldindan tuzib qo'yilgan savollari albatta bo'lishi kerak;
- o'quvchilarning diqqati qaysi dalil va xulosalarga qaratilishi oldindan belgilanishi lozim.

Suhbat o'quv materialining chuqur va ongli egallanishiga yordam berishi, o'quvchilarda bo'lajak amaliy ishni ongli rejalashtirish malaka va ko'nikmalarini shakllantirishda vosita xizmatini o'tashi, egallangan bilimlarni amalda qo'llash malakalarini singdirishga yordam berishi kerak.

Mashqlar bilim va ko'nikmalarni mustahkamlash maqsadida o'tkaziladi. O'qituvchi ko'nikma va malakalarni mustahkamlash maqsadida o'quvchilarga turli mashqlar beradi, bunda u ijodiy xarakterdagi ishlarni tashkil etib, ko'proq mustaqillik talab etuvchi mashqlarni nazarda tutadi.

Bu metodning mohiyati borgan sari murakkablashib boruvchi usul va harakatlarning ongli hamda ko'p marta takrorlanishidir.

Mashqlar ommaviy va yakka tartibda bo'ladi, ya'ni butun guruhda bir xil ishni va barcha o'quvchilar turli ishlarni bajarishlari mumkin.

Mashqlarning xarakterli xususiyati ayni bir harakatning takrorlanishi bo'lgani uchun o'quvchilarda bajarilayotgan ishga nisbatan qiziqishini saqlash talab etiladi.

Mashqlar yakunida ishlarni tahlil qilish, eng yaxshi ishlarining tahliliga tayanib, kim qanday natijalarga erishganligini ko'rsatish lozim. Ayni bir vaqtda kamchiliklar ustida ham to'xtash va ishning sifatini yaxshilash yoki bajarish tezligini oshirish uchun nimalar qilish kerakligini tushuntirish lozim.

Amaliy ishlar. Bu usul o'quvchilarga egallangan bilimlarini amalda qo'llashni o'rgatishga yordam beradi. Amaliy ishlarni bajarish rejasini o'quvchilarning o'zlari mustaqil tuzishlari katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

Ko'rgazmali qurollarning o'quvchilar tomonidan bajarilishini ham amaliy ishlarga kiritish mumkin. Bu egallagan bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.

Mustaqil ishlar. Bu o'qituvchining bevosita ishtirokisiz, biroq uning topshirig'i bilan maxsus ajratilgan vaqtda bajariladigan ishlardir. Bu o'rinda o'quvchilar o'zlarining intilishlarini qo'llab hamda aqliy va jismoniy harakatlarining natijalarini u yoki bu formada ifodalab, topshiriqda qo'yilgan maqsadga ongli ravishda erishishga harakat qiladilar.

Dastlabki darslardan boshlab ishni shunday tashkil etish kerakki, o'quvchilar qo'l mehnatini egallash uchun nazariy bilimlar va amaliy malakalar o'rtasida uzviy aloqa bo'lishi kerakligini his etsinlar. O'quvchilarda malakani shakllantirish ongli faoliyatdan ajralgan holda bo'lmasligi kerak.

Mustaqil ishlarni bajarish jarayonida malakalar shakllanishi bilan birga o'quvchilar o'z kuchlari, bilim va qobiliyatlarini sinovdan o'tkazadilar.

Mustaqil ishlarning keng qo'llanishi o'quvchilarda ishga ijodiy yondashishni, ulardagi bilishga qiziqishlarini, olingan bilimlarni amalda qo'llay bilishni rivojlantirishga yordam beradi.

Ekskursiya mehnat ta'limining asosiy usullaridan biri hisoblanadi.

Ekskursiya jarayonida o'quvchilar ishlab chiqarishdagi turli asbob-uskunalar bilan tanishadilar, mehnat va ishlab chiqarish jarayonlarini kuzatadilar va o'rganadilar. Turli mehnat obyektlariga ekskursiyalar uyushtirish, o'quvchilarni mehnat kishilari bilan, ular ishlatayotgan asbob-uskunalari bilan, mehnat jarayonining tashkil etilishi va ishlab chiqariladigan mahsuloti bilan umumiy tarzda tanishtirish, yangi asbob-uskunalarning namunalari va ishlab chiqarishning zamonaviy texnologiyasini, ilg'or ish usullari va mehnatni ilmiy tashkil etish metodlarini o'rganish maqsadida ham tashkil etilishi mumkin.

Turli mehnat obyektlari bilan tanishtirish xususiyatiga ega bo'lgan ekskursiyalarni mehnat ta'limining biror bo'limi (gazlama bilan ishlash, xizmat ko'rsatish va hokazolar) boshlanishidan oldin o'tkazish kerak. Aniq mavzuga doir ekskursiyani dasturdagi biror mavzuni o'tishdan keyin yoki undan oldin o'tkazgan ma'qul. Ekskursiya odatda 15-20 o'quvchidan iborat bitta guruh bilan ommaviy tarzda o'tkaziladi, biroq ekskursiya jarayonida ayrim o'quvchilar uchun yakka tartibda ko'rsatma va tavsiyalar, izohlar berish kerak.

Mehnat o'qituvchisi ekskursiya jarayonida o'quvchilarning ishlab chiqarish jarayonini kuzatishlariga rahbarlik qilib turadi.

Turli mehnat obyektlarida o'tkaziladigan har qanday ekskursiyaning mazmuni uch bosqichda olib boriladi.

1. Kuzatish obyektini oldindan tanlash, uning aniq maqsadlari hamda vazifalarini belgilash, korxonaga dastlab o'qituvchi borib ko'rishi, zarur hujjatlarni (darsning rejasi, o'quvchilar uchun beriladigan topshiriqlar va hisobot shakllarini) tayyorlashdan iborat bo'lgan tayyorgarlik bosqichi.

2. Mehnat o'qituvchisi ekskursiya maqsadlari hamda vazifalari, korxonada hududida o'zini tutish qoidalari, kuzatish obyektlari, ekskursiya yo'nalishi to'g'risida suhbat o'tkazishi, o'quvchilarning bevosita kuzatishi va zarur vazifalarni bajarishi.

3. Ekskursiya jarayonida tug'ilgan savollarga, turli muammolarni hal qilishga qaratiladigan yakunlovchi suhbat o'tkazish bilan cheklanilmaydi. Mehnat ta'limi bo'yicha navbatdagi mashg'ulotlarda bajarilgan vazifalarni va hisobotlarni tahlil qilish hamda jamoa tarzida muhokama qilish yo'li bilan ekskursiyaga yakun yasaladi.

Ekskursiya bilishga qiziqishni avj oldirishda, o'quvchilarga mustaqillik tuyg'larini singdirish va hayotni bilishda muhim o'rinni egallaydi. Agarda ekskursiyalarni o'tkazishda ishlab chiqarish vakillari ham qatnashsa, u yanada samaraliroq bo'ladi. Ekskursiya jarayonida o'quvchilar ishlab chiqarish texnologiyasi bilan yaqindan tanishadilar. Ekskursiyani o'tkazishdan oldin o'quvchilar oldiga aniq maqsadlar qo'yish, ekskursiyadan so'ng savol-javob o'tkazish lozim. Masalan, to'qimachilik kombinatiga ekskursiya uyushtirishdan oldin o'quvchilarga guruhlar bo'yicha topshiriqlar berish mumkin.

Kitob bilan ishlash. Hozirgi kunda mehnat ta'limi bo'yicha 1-4-sinflarga mo'ljallangan "Mehnat" darsliklari asosida o'qituvchidan o'quvchilarni kitob bilan ishlashga o'rgatish talab qilinadi. Bu maqsadda quyidagi kitoblardan qo'shimcha foydalanish tavsiya etiladi: X.Sanakulov, D.Xodiyeva. "Boshlang'ich sinflarda qog'ozdan amaliy ishlar", metodik qo'llanma; Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P, Rustamova M. "Mehnat va uni o'qitish metodikasi darslarida modulli figuralar yasash texnologiyasi", metodik qo'llanma.

O'quvchilarni kitob bilan tanishtirishdan oldin o'qituvchining o'zi bu kitobni puxta o'rganib chiqishi, undan nimalarni tavsiya etish mumkinligini belgilab chiqishi lozim. O'quvchilarni kitob bilan mustaqil ishlashga asta-sekin o'rgatib borish kerak.

Texnik vositalar. Hozirgi kunda barcha ta'lim sohalarini texnik vositalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Qo'l mehnati mashg'ulotlarida ayrim bo'limlarni o'rganish, kasblar haqida ma'lumot berish, amaliy ishlarni tayyorlash texnologiyasini o'rgatish, xavfsizlik texnikasi qoidalarini tanishtirish munosabati bilan qo'llanadi.

Aytib o'tilgan usullar mehnat ta'limi o'qituvchilari tomonidan muvaffaqiyatli qo'llanmoqda. Mehnat ta'limi bo'yicha bilimlarni egalash, o'zlashtirish, amalda qo'llash va o'quvchilarni rivojlantirish jarayonining muvaffaqiyati asosan o'qituvchining bilimi hamda ishga ijodiy yondashishiga bog'liq. Mehnat o'qituvchisi dasturda nazarda tutilgan mehnatning barcha turlarini bir xil yaxshi bilishi kerak. Faqat ijodiy fikr yuritib ishlaydigan, o'z ishida o'qitishning turli usullari bilan birga, pedagogik texnologiyalardan va interfaol metodlardan foydalanib darslarni tashkil etgan o'qituvchigina jamiyatning maktab oldiga

qo'rgan vazifalarini muvaffaqiyatli hal etishda yordam berishi mumkin.

O'quv materiali mumkin qadar qiziqarli va o'qimishli qilinganda, u yaxshiroq egallanib, o'quvchining qalbiga singadi va uni amalda qo'llash osonroq bo'ladi.

Har bir o'quvchidagi qiziqish turlichadir, shunday ekan, o'qitishda yakka tartibda yondashishni oshirish kerak bo'ladi. Bundan tashqari bir sinf, bir yoshdagi o'quvchilarning rivojlanganlik darajasi hamda bilimlarni egallash tezligi turlichadir.

Darslarni to'g'ri tashkil etishda xar xil o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan ishlashni oldindan o'ylab qo'yilgan tuzilishi bo'lishi muhimdir. Bo'sh o'zlashtiradigan o'quvchilarga ham, yaxshi o'zlashtiradigan o'quvchilarga ham oldindan alohida topshiriqlar tayyorlab qo'yish kerak.

Har bir o'qituvchiga o'z uslubi, o'z usulining o'ziga xosligiga ega bo'lish huquqi berilgan, biroq shuni aytish kerakki, bularning barchasi mustahkam bilim berish, mehnat sohasidagi malaka va ko'nikmalarini egallash, ijodiy qobiliyatlarini o'stirish, bilimga qiziqishini o'stirishga yordam beradi.

O'quv jarayonini takomillashtirish, o'qitishning yangi shakl hamda metodlarini tadbiiq qilish, o'quvchilarda qiziqishni oshirishga, darslarning samaradorligini kuchaytirishga, bilish faolligini oshirishga yordam beradi. Bilish faolligini rivojlantirish o'z navbatida buyumga, mazkur holatda – xizmat ko'rsatuvchi mehnatga qiziqishini rivojlantirishda ko'maklashadi.

Savollar

1. Mehnat ta'limini tashkil etish shakllari qanday?
2. Mehnat ta'limini tashkil etish usullari qanday?
3. Mehnat ta'limimni tashkil etish mazmuni nima?
4. Mehnat ta'limimni samaradorligini oshirish shartlari qanday?

Mavzu: Boshlang'ich sinf mehnat darslarida qo'l mehnatidan ish turlari

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni mehnatga tayyorlash ularning qiziqishlari, moyilliklari va imkoniyatlariga asoslangan qo'l mehnati

hisoblanadi. Shu munosabat bilan mehnat ta'limi jarayoni o'quvchilarda ushbu yosh uchun bilim, mehnat, axloqiy, estetik, iqtisodiy-ekologik va aqliy imkoniyatlarni aniq, mehnat jarayonlarida rivojlantirishga qaratilgan, natijada ularni mehnatga tayyorlashning keyingi sinflarda davom ettirilishi uchun zarur aloqadorlik hosil qilinadi.

Qo'l mehnati jarayonida bolalar asosan ishlab chiqarish texnologiya chiqindilari (qog'oz, karton, yumshoq sim yog'och, Gazlama va boshqalar) bilan; tabiiy va su'niy xom-ashyolar (maxsus loy, yog'och va plastmassalar, plastelin, yelim va boshqalar) bilan, keng iste'mol mollari va xalq hunarmandchiligi mahsulotlari, tayyorlash uchun mahalliy xom-ashyolar bilan elektr, radiotexnika to'plamlari va hakazolar bilan ishlashga o'rganadilar.

Bularning hammasi o'quvchilarga qo'l asboblari bilan ishlash, har xil xom ashyolardan foydalanishning ma'lum tajribasini to'plashga imkon beradi, bu esa mehnatning qadrini va ma'nosini tushunishga, mehnat kishilariga hurmatda bo'lishga mehnatning va kasbning u yoki bu turiga qiziqishlarini shakllantirishga yordam beradi.

Qo'l mehnatiga o'rgatishda boshqa fanlarni o'rgatishda bo'lganidek, o'qitishning xilma-xil usullarini qo'llab, ular yordamida o'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini egallab olishlariga, shuningdek bilish qobiliyatlarini rivojlanishiga erishiladi.

O'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini turli ish turlari bilan shakllantirib borish quyidagi vazifalar bo'yicha o'zlashtiriladi:

- mehnat qurollaridan xavfsizlik qoidalariga rioya qilgan holda foydalana olish;
- qog'ozning inson faoliyatidagi ahamiyatini bilish va u bilan ishlash olish;
- mehnatga ijodiy va ongli yondosha olish;
- texnik modellashtirishga oid ishlarni bajara olish;
- turli materiallariga ishlov berish jarayonini bilish;
- karton bilan ishlash olish;
- o'zining va o'zgalarning mehnat faoliyatini baholash olish;
- uy-ro'zg'or ishlarini bajara olish;
- sodda konstruktorlik ishlarini bajarish;
- mahalliy va tabiiy materiallardan foydalana olish;

- gazlama, ip va tikuv asboblarini bilish;
- oddiy tikish ishlarini bajara olish;
- inson mehnati va faoliyati turlarini anglash;
- qishloq va shahar aholisi hayoti va mehnatini bilish;
- texnik modellashga oid sodda va yengil ishlarni bajara olish (o'g'il bolalar);

- oddiy bichish-tikish ishlarini bajara olish (qiz bolalar).

Kichik sinf o'quvchilarini qo'l mehnatiga o'rgatishning asosiy maqsadi, boshlang'ich mehnat elementlari bosqichlarini, ya'ni bajariladigan ishlarning oddiy elementlari (qog'ozlarni buklash, qirqish, yelimplash, geometrik figuralarni yasash, applikatsiya ishlari)ni yasash bilan boshlaydilar.

Yaratilgan mehnat natijalari o'ziga va yon atrofdagilariga foydasi tegishini ko'rgan o'quvchi mehnatni asrab-avaylashga va mehnat kishilarining mehnat natijalarini ham hurmat-izzat qilishga o'rganadi.

Topshirilgan ishga mas'uliyat hissini va mehnatdagi intizomni tarbiyalash, o'qitishning ishlab chiqarish bilan birga olib borilishi salomatlik va yosh uchun foydali, jamiyat uchun kerakli mehnat izchilligini amalga oshiradi.

O'quvchilar bayon etilayotgan aynan buyum emas, balki o'z so'z-lari bilan buyumni bajarilishini eslashlari talab etiladi. Biroq, asosiy o'rinni hali ham namuna, tayyor ko'rgazma bo'yicha ishlash egallaydi. O'qituvchi darsga tayyorlanar ekan, har bir tayyor mavzu mazkur dars uchun uning maqsad va vazifalariga muvofiq keladigan ishni usul va ko'rgazmali qurollarni tayyorlaydi.

Qo'l mehnati darslarida odatda bir yoki ikki asbobdan foydalaniladi, ularni esa navbatchilar tarqatadi. Stolning ustida diqqatni chalg'itadigan hech qanday ortiqcha narsa bo'lmasligi kerak.

Asboblarni, ayniqsa kesuvchi asboblarni charm g'ilofda saqlagan ma'qul. Har bir g'ilof asbobning ma'lum turiga mo'ljallangan bo'ladi. Navbatchi o'quvchi asboblarni tarqatishni doimo birinchi partadan boshlaydi, bunda o'quvchilar tartib va intizomga o'rganadilar.

Hamma foydalanadigan asboblar sinf shkaflarda saqlanadi, ishdan so'ng asboblarni o'quvchilar tozalab yuvib, artib navbatchi o'quvchiga topshiradilar.

Ish xonasida o'quvchilarga asboblarni ishlatish va saqlash qoidalarini eslatib turuvchi plakat – eslatmalar bo'lishi kerak. Texnika xavfsizligi qoidalariga to'liq rioya qilish baxtsiz hodisalarning oldini oluvchi ishonchli garovdir. Asboblarni ishlatish qoidalarini o'quvchilar vaqti-vaqti bilan takrorlab turishi lozim. U yoki bu qoidani tushuntirishda o'qituvchi nima uchun aynan shunday qilish kerakligini, bu qoidalarga rioya qilinmasa qanday hodisalar ro'y berishi mumkinligini tushuntirishi lozim. Xavfsizlik texnikasining barcha qoidalari so'zsiz amal qilish lozim.

Ish xonalarida ishlash va asboblardan foydalanish bo'yicha texnika xavfsizligi qoidalarini quyidagicha umumlashtirish mumkin.

1. Ish xonasiga faqat o'qituvchi ruxsati bilan kiriladi.

2. Har bir o'quvchi faqat o'z ish joyida ishlaydi. Agarda ish jamoa ravishda qilinadigan bo'lsa, o'quvchilar o'z majburiyatlarini yaxshi biladilar.

3. Ish faqat o'qituvchining ruxsati bilan boshlanadi.

4. Ishni boshlashdan oldin, ish joyini tayyorlash, asboblarni to'g'ri va qulay joylashtirish: O'ng qo'l bilan ushlanadigan asboblarni o'ng tomonga, chap qo'l bilan ushlanadiganini chap tomonga qo'y, sanchiladigan, kesadigan asboblarni hech qachon ikkita asbob orasiga qo'ymang, ularni doimo o'z joyiga, o'tkir tomonini narigi, dastasini o'zing tomonga qilib qo'ying.

5. Ish vaqtida ish joyingni tartibli saqlang.

6. O'tmas yoki buzuvchi asbob bilan ishlamang.

7. Asbobni ishlatganda, uni o'qituvchi ko'rsatganidek ushlang.

8. Asboblarni asrang, ularni to'g'ri, o'z o'rnida ishlatib, ishlatgandan so'ng ularni tozalab, yuviladiganlarini yuvib, artadiganlarini artib qo'ying.

9. Narsani, har bir detalni oldingi safargidan yaxshiroq, chiroyliroq, tartibliroq qilishga harakat qiling.

10. Ishni to'g'atdingizmi, ish joyingni tezda tozalab tartibli qilib qo'ying.

Turli asboblardan foydalanishda texnika xavfsizligi qoidalari:

Qaychidan foydalanish qoidalari

1. Qaychini belgilangan joyda, belgilangan holatda saqlang.
2. Qaychining uchini yuqoriga qilib ushlamang.
3. Qaychini ochiq holda qoldirmang.
4. Qaychini yurib turganingizda ishlatmang.
5. Qaychini faqat yopilgan holda uchidan ushlab o'rtog'ingiza uzatib.
6. Qaychini ushlatayotganda kesilishning yo'nalishi va materialni ushlab turgan chap qo'l barmoqlarini kuzatib turing.
7. Yaroqsiz qaychini ishlatmang, uni o'qituvchiga topshiring.

Bigizdan foydalanish qoidalari

1. Bigizni o'rinsiz ishlatmang.
2. Sirti silliq, sirg'anchiq qattiq predmetlarni bigiz bilan teshmang.
3. Teshiladigan predmetni qo'lingizda ushlamang, uni stol, taglik ustiga qo'yib teshing.

Pichoq bilan ishlash qoidalari

1. Uchi yumaloq pichoqdan foydalaning.
2. Pichoqni o'qituvchi ko'rsatganidek ishlating, kesganda qattiq bosmang.

Nina bilan ishlash qoidalari.

1. Ninani ishlatib bo'lgach, maxsus nina qadaydigan yostiqlikchaga sanchib qo'ying.
2. Ninani hech qachon og'zingizga olmang.
3. Ortiqcha ninalarni ignadonda quruq holatda saqlang.
4. Ishdan oldin va ishdan keyin ninalarni sanab ko'ring, yo'qolgan bo'lsa yo'qolgan ninalarni albatta toping.
5. Qog'oz va kartondan narsalarni yasaganda birinchi teshikni albatta bigiz bilan teshib oling.

Ko'rilgan choralarga qaramay sinfdan baxtsiz hodisa ro'y bersa, o'qituvchi birinchi yordamni ko'rsatishi va maktab vrachini chaqirishi lozim. Ish xonasida yod, bint solingan aptechka bo'lishi shart.

Savollar

1. Qo'l mehnatining qanday turlari mavjud?
2. Ish joyini tashkil etishda nimalardan foydalaniladi?
3. Qaychidan foydalanish qoidalarini sanab bering.
4. Ninadan foydalanish qoidalarini sanab bering.
5. Sanitariya-gigiyena talablari nimalardan iborat?

Mavzu: Boshlang'ich sinflarda mehnat darsining olib borilishi

Ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan ijtimoiy-foydali mehnatning turlari xilma-xildir. O'quvchilarning ijtimoiy foydali ishlari asosan sinfdan va maktabdan tashqari sharoitlarda tashkil etiladi.

O'quvchilarning ta'lim muassasalaridagi ijtimoiy foydali mehnatlari ta'lim muassasasi binosi va hovlisini ozoda saqlash, ta'lim muassasasi o'quv anjomlarini ta'mirlash, ko'kalamzorlashtirish va obodonlashtirish ishlarini, jonli tabiat burchaklarini tashkil etishdan boshlanadi.

O'quvchilar boshlang'ich sinflardan o'q ijtimoiy foydali mehnatga jalb etiladilar. Biroq, bu vaqtlarda ular asosan o'z-o'ziga xizmat ko'rsatadilar. Shunga qaramay, boshlang'ich sinf o'quvchilari ham o'zlarining mehnatlari umum foydasiga qaratilganligini, ijtimoiy ahamiyat kasb etishini anglay boshlaydilar.

Ta'limning keyingi bosqichlarida o'quvchilar ijtimoiy foydali mehnatining motivi, ijtimoiy-g'oyaviy asoslari ancha chuqurroq bo'ladi. Ya'ni ijtimoiy-foydali mehnat rag'bati jamiyat oldidagi ijtimoiy burchni his etishi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Jamiyat ravnaqi, el-yurt, xalq farovonligi uchun fidokorona mehnat qilish o'smir va o'spirin o'quvchilar mehnatining ijtimoiy-g'oyaviy asosidir.

Mazkur faoliyatga o'quvchilarni jalb etishda ularning qiziqishlari, imkoniyatlari, yosh xususiyatlari hamda jismoniy quvvati hisobga olinadi.

Ijtimoiy foydali mehnat yosh avlodni jamiyat hayotini tashkil etish jarayonida faol ishtirok etishga tayyorlaydi.

Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limiga tayyorlash dasturi bolalarni har tomonlama kamol toptirishga, aqliy va jismoniy, axloqiy va estetik, iqtisodiy va ekologik bilimlarini shakllantirishga va tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, o'z oldiga quyidagi maqsadlarni qo'yadi:

a) o'quvchilarning mehnat ko'nikmasi va malakalarini oshirish, ularda kishilarning ishlab chiqarish faoliyati to'g'risidagi bilimlarni kengaytirish, mehnatsevarlik, mehnatga va mehnat kishilariga mansublik ruhida tarbiyalash;

b) mehnat malakasi, mehnat madaniyati asoslarini, o'z ishi va o'rtoqlari ishini rejalashtirish va tashkil qilish malakalarini rivojlantirish vazifalarini qo'yadi;

Boshlang'ich sinf mehnat darslarida o'quvchilarda buyumlarni yasash tartibi, ishlov berish, xato va kamchiliklarni yo'qotish, ish o'rini tashkil qilish va boshqalar to'g'risida tasavvur hosil bo'ladi.

Mehnat ta'limi dasturi talablari amaliy ishlar jarayonida quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Tayyorlanadigan buyumlarni kundalik uchun zarurligi.
2. Narsa-buyum yoki ishni bajarish jarayonida dasturda ko'rsatilgan bilim va malakalarning mazmundorligi.
3. Barcha o'quvchilarni darsda band qilish imkoniyatidan foydalanish.

Mehnat ta'limining yangi dasturlari, metodlari va tashkiliy shakllari asosida ishlab chiqiladi. Mehnat dasturlarida mehnat madaniyatining malaka va ko'nikmalari aks ettirilgan bo'lib, unga qarab maktab o'quvchisi, o'qituvchisi va maktab faoliyatiga baho beriladi. O'qituvchi o'quvchilarning u yoki bu xususiyatlarini, mehnat madaniyatining tarkibiy qismi birligini hisobga olganda dastur tuzib chiqadi.

Mehnat ta'limi yo'nalishlaridan birinchisi bolada va o'smirda inson mehnati haqida va uning mehnatining mahsuli yaratilgan buyumlar to'g'risida, ishlab chiqarish muhiti, materiallarni ishlab chiqarish texnologiyasi, moddiy ishlab chiqarish iqtisodiyoti haqida tasavvurlar hosil qilishga har tomondan yondashishni talab qiladi.

Mehnat ta'limi yo'nalishining ikkinchisi, o'quvchilarda oiladagi va turmushdagi vazifalarni taqsimlash, ularni bajarish to'g'risidagi tasvurlarni shakllantirish.

Mehnat ta'limi yo'nalishining uchinchisi esa hozirgi zamon o'quvchisi tabiatga ekologik munosabatda bo'lishini shakllantirish, uni qishloq xo'jaligi sohasidagi malaka va ko'nikmalari bilan qurollantirish kerak.

Mehnat ta'limi jarayonida hosil qilingan bilimlar, malaka va ko'nikmalar maqsadsiz emas, balki insonning asosiy qobiliyati – mehnatga bo'lgan qobiliyatini rivojlantirish vositasi hisoblanadi.

Mehnat darsining maqsadi – shaxsning turmush tarziga, mehnat madaniyatiga qaratilgan barqaror yo'l-yo'riqni qaror toptirish, ijodiy mehnat qilishga, amaliy, axloqiy va ruhiy tayyorgarlikni amalga oshirish, o'quvchilarni xalq xo'jaligidagi muvafaqqiyatli mehnat faoliyatida zarur bo'lgan ijodiy qobiliyatlarni, aqliy, jismoniy fazilatlarni rivojlantirishdir.

Mehnat ta'limi o'zining bosqichlarida bolalar, o'smirlar va yoshlarning yoshi, funksional imkoniyatlarining o'ziga xosligi, ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy mavqega muvofiq ravishda ko'p tomonlama yo'nalishga ega bo'lishi lozim. U quydagilarni taqozo etadi.

- mehnatsevarlikni tarbiyalash, mehnat qilishga ehtiyojni, unga ongli, ijodiy munosabatda bo'lishni, o'z mahoratini doimo takomillash-tirishga intilishni shakllantirish;

- kasbiy faoliyati uchun ahamiyatli bo'lgan psixo-fiziologik funk-siyalarni, shaxsning kasb-korlik jihatidan muhim bo'lgan umumiy va shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirish;

- tanlangan faoliyat sohasiga kasbiy faoliyatni keng politexnik bi-lim doirasi va kasbiy harakatchanlik bilan birga qo'shgan holda shakl-lantirish;

- bunyodkorlik faoliyati jarayonida haqiqiy mehnat munosabat-lariga kirishi, jamoa mehnatiga ijtimoiy tajriba to'plash;

- shaxsning barcha sohalarida madaniyatni tarbiyalash;

- zamonaviy iqtisodiy bilimlarni egallash, yangicha iqtisodiy tafak-kurni, o'milkorlikni shakllantirish, haqiqiy iqtisodiy faoliyatda ishtirok etish;

- mustaqillikni, tashabbuskorlikni tarbiyalash, muammoli vazi-yatlarni ijodiy ravishda hal qilishga hozirlikni shakllantirish, ishlab chiqarishni boshqarishda ongli ravishda va faol ishtirok etish.

Bolalar bajaradigan ilk mehnat turi maishiy mehnat bo'lib, u o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishdan boshlanadi. Bola maktabgacha bo'lgan davridayoq o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga doir eng oddiy mehnatni ba-jarishi, ya'ni, kiyim boshi, oyoq kiyimini ozoda tutishi, o'yinchoqlarini tartibga keltirishi, zarur gigienik talablarga rioya qilishi kerak.

Oilada mehnat tarbiyasining dastlabki unsurlari qo'llaniladi. Bola muayyan yoshga to'lgach, kattalarga yordamlashadi, o'z imkoniyatlarini anglab yetadi va o'quv (ta'lim) mehnatiga muntazam tayyorlanib boradi.

Maktabda o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga doir quyidagi mehnat ko'rinishlari davom ettiriladi: sinf xonalari va maktab binosi hovlisini ozoda saqlash, tartib-qoidalarga rioya qilish, xonadagi gullarga qarash, ularni parvarish qilish, gulxonalarda gullarni o'stirish, maktab oshxonasida, sport zali va suv havzalari (basseyn)da o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish kabi yumushlarga o'quvchilar jalb etiladilar. Maishiy mehnat yoki o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish mehnatida mehnatsevarlik, qat'iylik, tashabbuskorlik, olg'a intilish singari fazilatlar tarbiyalanadi.

O'quv (ta'lim) mehnati o'quvchilarning asosiy mehnat turi hisoblanadi. U boladan katta axloqiy, irodaviy va jismoniy zo'r berishni, kuchni talab qiladi. O'quv mehnati faqat bilim olishni, bilishga oid ko'nikmalarni qaror toptirib qolmay, balki bolada ishtiyoq va betartiblikni tarbiyalashga, o'qishga qiziqishni rivojlantirishga ko'maklashadi, o'qishga bo'lgan qiziqish, istak, hamda o'qishdagi muvaffaqiyatlardan xursand bo'lishni his etish aynan maktab partasidan tarbiyalanib boriladi.

Mehnat ko'nikmalariga bu kabi murakkab vazifalar o'quvchilarning mustaqil bilim olish ko'nikmalariga erishish, ularda faol bilish faoliyatini tashkil etish layoqatini hosil qilish orqali hal etiladi. Shu maqsadda ta'lim-tarbiyaning quyidagi metod va vositalardan keng foydalaniladi: kuzatish, ta'sir choralari qo'llash, rag'batlantiruvchi ishlari, amaliy va ijodiy ishlar, namuna ko'rsatish, uchrashuv, ekskursion, ommaviy axborot vositalari xizmatidan foydalanish va hokozolar.

O'quvchining aqliy va jismoniy mehnati turli darslarda turli tartibda tashkil etiladi. Xususan, jismoniy tarbiya hamda texnik mehnat darslarida jismoniy mashqlar mazkur darslarning asosini tashkil etsa, matematika darslarida aqliy faoliyat-mantiqiy fikrlar asosiy o'rin tutadi.

Maktab o'quv rejasiga o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida shunday fanlar kiritilganki, ularning asosiy vazifasi o'quvchilarga mehnat ta'limi va tarbiyasini berishdan iborat.

O'quvchilar boshlang'ich ta'lim davrida mehnat ta'limi darslarida qo'l mehnati sirlarini o'rganadilar, turli materiallar bilan tanishadilar, dastlabki mehnatga ega bo'ladilar.

Umumiy o'rta ta'lim davrida o'quv ustaxonalarida, maktabga tegishli o'quv-tajriba maydonlarida, otaliq korxonalari sexlarida mehnat faoliyati turlari bilan tanisha boshlaydilar. Bunday sharoit mehnat qilishga oid egallangan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish imkoniyatini beradi.

Savollar

1. Boshlang'ich sinflarda qanday ish turlari mavjud?
2. Qaysi metod boshlang'ich sinflarda keng qo'llanadi va shu bosqich o'quvchilari tabiatiga mos sanaladi?
3. Ish unumini oshirishda nimalarga e'tibor berish kerak?
4. Mustaqil ish bosqichlarini ayting.

Mavzu: Mehnat darslarida o'quv jarayonini tashkil etish

Mehnat darslarida o'quv jarayonini tashkil qilish o'quvchilarni muayyan mehnat malakasi va ko'nikmalari bilan qurollantirishgagina xizmat qilib qolmay, balki ularning aqliy va ijodiy qobiliyatlarini o'stirish va ularni mehnatga munosabatini tarbiyalashda ham juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan mehnat darslari g'oyat zarurdir. O'qituvchining o'z fanini yaxshi bilishi o'quvchilarni muvaffaqiyat bilan o'qitishning eng muhim shartlaridan biridir.

O'z fanini yaxshi bilgan o'qituvchi biror buyum narsani tayyorlash usulini mahorat bilan tushuntirib va ko'rsatib bera oladi, bu esa mehnat amallarini o'quvchi to'g'ri idrok etishni ta'minlaydi. O'qituvchi shu munosabat bilan darsga puxta tayyorgarlik ko'rishi, bolalarga ko'rsatadigan buyum-narsani o'qituvchining o'zi oldindan tayyorlab ko'rishi lozim, chunki buyum-narsani tayyorlash davomida qiyin ish usullarini qo'llashga to'g'ri kelib qolishi mumkin. Agar o'qituvchining o'zi narsalarni oldindan tayyorlasa o'quvchilarga uni tayyorlashning metod va usullarini ko'zda tutgan bo'ladi.

Har bir dars o'quvchilarning bilim va malaka doiralari kengaytirishi hamda mustahkamlashi, ularda barqaror ijobiy ko'nikma va

odatlar hosil qilishga yordam berishi lozim. Dars vazifasini faqat bilim berish va ko'nikma hosil qilishdan iborat qilib qo'ymasligi, balki tarbiya berish va kamol toptirish vazifalari bilan bog'lab olib borish ham zarur. Shuning uchun ham o'qituvchi o'zi o'qitayotgan bilimni bilishi lozim. Bu esa biror mavzuga tayyorlana turib, o'qituvchi mazkur dars materialini asosida o'quvchilarning axloqiylikning qanday g'oyalarini anglashga olib kelajagini diqqat, fikrlash, xotira, tasavvur, irodani rivojlantirish va boshqa shu kabilar sohasida shaxs sifatini qanday kamol toptirishga erishishini aniq tasavvur qilmog'i lozim.

Agardabolalar yaxshi yoritilmagan sinfda, yoshigamoskelmaydigan qo'pol, og'ir asboblardan ishlasalar, bu ularning ish natijalariga juda yomon ta'sir ko'rsatadi. Mehnat madaniyati malakalari ko'p marotaba takrorlanadigan mashqlar natijasida hosil bo'ladi, bunda mashqlar davomida har bir mashq jarayonida o'rnatiladigan tartib va ish harakati izchilligini tushuntirib berish zaruriyati bilan birga qo'shib olib boriladi.

Mehnat fanining yangi dasturi "taqlid qilish" metodikasini mehnat darsida rad etadi, tajriba shuni ko'rsatadiki, bolalar butun buyumning tuzilishini yaxshi tasavvur etsalargina ish jarayonini va asboblardan ishlash usullarini tezroq va puxtarroq his qilib oladilar. Ayniqsa, birinchi sinf o'quvchisi o'qituvchiga taqlid qilishga intiladi. Shu sababli o'quvchi boshidanoq faqat to'g'ri usullarni ko'rishi va eslab qolishi lozim. Bordi-yu, o'qituvchi qo'llamasligi lozim bo'lgan noto'g'ri ish usulini har doim ta'kidlab ko'rsataversa o'quvchi shuni eslab qolishi mumkin, u o'quvchilar ongiga singib qolib, keyin uni tuzatish ancha qiyin bo'ladi.

Mehnat darslarida birinchi sinf o'quvchilarining ishlarini kuzatish natijasida o'quvchilarni topshiriqlarni olib, buyum-narsani xuddi namunadagidek yasash uchun namunaning qurilishini sinchiklab qarab chiqib, buyumni yasash yo'llarini qunt bilan izlaydilar.

Birinchi sinf mehnat darslarida, odatda tayyorlanishi kerak bo'lgan buyumning namunasi ko'rsatiladi. Bunda birinchi sinf o'quvchilari uchun real buyum narsa, buyumning namunasi zarurligi nazarda tutiladi, bolalar unga qarab mazkur buyum narsa qanday qilinganligini, qanday qilib xuddi mana shunday tayyorlash mumkinligini o'ylab oladilar.

O'qituvchi yangi mavzuga metodik jihatdan qanchalik to'g'ri yondashmasin, uni suhbat va ko'rsatmada qanchalik tushunarli qilib izohlamasin, baribir o'quvchilar dastlabki vaqtlarda mehnat usullarini har doim ham to'g'ri qo'llayvermaydilar. O'quvchi ko'p savollarni mustaqil hal qilishi kerak. O'quvchilar mustaqil, faol fikrlash qobiliyatini, tashabbusni, uchragan qiyinchiliklarni yengishini, avval hosil qilingan mehnat bilimi va malakalarini oqilona va ijodiy qo'llay bilishni o'rganishi lozim.

Mustaqil ish faoliyatida asosiy faol shaxs o'quvchidir. Lekin shunga qaramay darsning bu bosqichida o'qituvchining vazifasi benihoyat katta va ma'suliyatlidir. Bunday mashg'ulotlarda maqsadni aytib, ish usullarini ko'rsatib qo'ya qolish kifoya, o'quvchilarni erkin ishlashi kerak deb o'ylash katta xato bo'ladi. O'qituvchi mumkin qadar kamroq so'zlashni, sekin ohista ovoz bilan gapirishni odat qilishi, o'quvchilarga sezdirmay ularning xarakterini kuzatishi, ularga yaqinlashish va uzoqlashishni, o'rniga qo'yib gapirishni yoki jim turishni o'rganish lozim. Qoloq o'quvchini yaxshi o'zlashtirilidgan o'quvchiga biriktirib qo'yish kerak. Masalan tikishda o'g'il bolalar odatda orqada qoladilar ularga qizlar yordamini biriktirib qo'yish, aksincha texnikaviy modellashda o'quv tajriba hovlisidagi ishlarda o'g'il bolalar qizlarga yordamlashishlari kerak.

Shu tarzda o'quvchilarda o'zaro do'stona yordam hissi tarbiyalanadi. O'qituvchi har bir o'quvchining imkoniyatlarini hisobga olib bolalarni ruhlantirish lozim. Bolalar mustaqil ishlayotganda o'qituvchining mehnati oson emas, balki yanada qiyinroq, biroq ijodiy mehnat singari huzurbaxshdir.

O'quvchilar mustaqil ishlayotganda o'qituvchi nofaoldek ko'rinadi, lekin aslida o'qituvchi oldida rahbarlik qilish lozim bo'lgan xilma-xil xarakterli o'ttiz-qirq o'quvchi bor. Ayrim o'quvchilarni butun dars davomida bezovta qilmaslik lozim, ayrimlariga ko'rsatma berish kifoya, qolganlari yordamga muhtojdir. Mustaqil mashg'ulot vaqtida bolalar qo'ng'iroqni ham sezmay qoladilar, hatto ishini davom ettirishga ruxsat etilsa quvonadigan hollar ham bo'ladi. O'zlariga yoqqan ishga sho'ng'ib ketib va tez ishlaydigan o'rtoqlarini ko'rib o'quvchilar bora-bora o'zlarining ish su'ratini tezlashtirishni odat

qilib oladilar. O'qituvchi o'quvchilarning amaliy ishini o'z vaqtida tekshirmaslik o'quvchining ishga qiziqishini kamaytiradi. Ishni tekshirish va baholashga o'quvchilarning o'zlarini jalb qilish kerak. Bu bilan ular mehnatga ongli munosabatda bo'lishlik, faollik va tashabbuskorlik xislatlari rivojlanadi. Mehnat natijalarini birgalikda tekshirish va baholash o'quvchilarning xotiralarida ma'lum bir buyumni tayyorlashning barcha bosqichlari, ayrim usullari tiklanadi. Uyga topshiriq berish darsning muhim bosqichidir. Mehnatdan uyga bajarib kelish uchun beriladigan vazifani avvalo darsda ishni yaxshi uddalay olmagan o'quvchilarga berish zarur.

Dars besh bosqichga bo'linadi:

1. **Kirish qismi** – mavzu nechanchi yil o'qitilayotganligi o'quvchilarning o'sish darajasiga qarab, vaqt jihatdan juda uzoq yoki qisqa bo'lishi mumkin. Kirish qismi o'quvchilarni emotsional qiziqtirishi, o'quvchi ishlashi lozim bo'lgan biror mehnat obyektini namoyish qilishda go'zallik hissini uyg'otishi lozim.

2. **O'qituvchining ko'rsatmasi** - ko'rsatmalilikning xilma-xil vositalarini qo'llab o'qituvchi darsni bu bosqichida o'quv ishning maqsadini eng muvofiq izchilligi bilan tanishtiradi.

3. **O'quvchilarning topshiriqni mustaqil bajarishi** – darsning asosiy qismi bo'lib, unga darsning 2/3, hatto 3/4 qismi ajratiladi. Bu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarni diqqat bilan kuzatib turadi, ularning ishlariga boshchilik qiladi, ish harakatlaridagi ish holatlari, asboblardan foydalanishdagi xatolar va kamchiliklarni kuzatadi. Bordi-yu, ish o'quvchilarga qiyinlik qilsa, o'qituvchi o'quvchilarga o'zi bajarayotgan ish bosqichlariga e'tibor berib turishini va uning harakatiga o'xshatib asta-sekin harakat qilishini aytadi.

a) o'qituvchining ko'rsatmalariga qanday amal qilinmoqda?

b) o'quvchilarning mehnat madaniyati va ko'nikmalari qanday?

d) material qanday saqlanmoqda, o'quvchilar asboblarni to'g'ri ishlatishyaptimi?

e) o'quvchilar o'z usullarini qay darajada uqib oladilar?

4. **Tekshirish va baho qo'yish.** O'qituvchi har bir o'quvchining ishini qisqa tavsiflab, jurnalga baho qo'yadi (o'quvchilarga yorliq etiketkasi qilib tayyorlangan buyumni yopishtiradilar, yorliqqa ishning

tugallangan vaqti, necha soat vaqt sarflaganligi, bajaruvchining familiyasi va ismi, sinfi aniq ko'rsatiladi.)

5. Uy vazifasini tushuntirish - darsning bu bosqichi darsda bajarilgan topshiriqning yakuni bilan bog'liq, o'qituvchi har bir o'quvchining faoliyatiga baho qo'yib, ishdagi kamchiliklarini ko'rsatadi va uyga berilgan topshiriqni tushuntirish davomida xatolarni tuzatish uchun qo'shimcha ko'rsatmalar beradi.

O'quvchilarning mehnati va mustaqilligini faol fikrlash faoliyati, tashabbusning paydo bo'lishi, uchragan qiyinchiliklarni yengishi, avval hosil qilingan mehnat bilimi va malakalarini oqilona va ijodiy qo'llay bilishidir.

Savollar

1. Mehnat darsi necha bochqichda amalga oshiriladi?
2. Kirish qismi qanday tashkil etiladi?
3. Mavzu qaysi qismda yoritib beriladi?

Mavzu: Boshlang'ich sinfda mehnat ta'limidan amaliy ishlar

Amaliy mashg'ulot mehnat ta'limining asosiy shakli hisoblanadi. Tashkiliy shakl deganda o'qituvchining qo'yilgan maqsadga erishishi uchun o'quvchilarning amaliy ish faoliyatini tashkil etish va unga rahbarlik qilish usulini tushunmoq kerak.

Mehnat ta'limining asosiy tashkiliy shakllari: amaliy mashg'ulotdir. Amaliy mashg'ulot jarayonida dastur mavzusining mazmuni ochib beriladi, mehnat ta'limi va tarbiyasining maqsadlari, vazifalari amalga oshiriladi.

Demak amaliy mashg'ulot deganda o'quvchilarning o'quv materialini faol, ongli va mustahkam o'zlashtirishi maqsadida mehnat o'qituvchisi rahbarligida amalga oshiriladigan ham jamoa, ham yakka tartibdagi ish turlarini o'z ichiga oladigan o'quv mehnat faoliyatini aniq tashkil etishni tushinish kerak.

Mehnat ta'lim sohasidagi amaliy mashg'ulotlar turli tipda bo'lishi ya'ni texnik texnologik ma'lumotlarni va mehnat jarayonlarini o'rganishga, bilimlarni, mehnat ko'nikmalari va mehnat jarayonlarini o'rganishga, bilimlarni mehnat ko'nikmalari va malakalarini mustah-

kamlashga, nazorat qilish, tekshirish ishlarini, ishlab chiqarish jarayonlariga ekskursiyalar uyushtirish va hakoza'larga bag'ishlangan mashg'ulotlar bo'lishi mumkin. Lekin o'quv ustaxonalarida o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlarning turlari xilma-xil bo'lishiga qaramasdan ularning hammasi quyidagi umumiy talablarga mos kelishi lozim:

1. Mashg'ulotning maqsadi hamda vazifalari aniq va ravshan ifodalangan bo'lishi lozim.

2. Mashg'ulotning tuzilishi didaktik jihatdan o'zini oqlagan va o'quv materialining mazmuniga to'liq javob beradigan bo'lishi kerak.

3. Amaliy ishlarning ob'ektlari to'g'ri tanlanishi, ijtimoiy foydali ahamiyatga ega bo'lishi va o'rgatadigan mehnat jarayonlari va usullarining talablariga muvofiq kelishi zarur.

4. Mashg'ulotlarida foydalanadigan mehnat ta'limi metodlari dars talablariga va o'quv materiallarining mazmuniga to'liq javob berishi lozim.

5. O'quv ustaxonalaridagi mashg'ulotlarinig tashkiliy metodik tuzilishi o'quvchilar bilan jamoa tarzida va yakka tartibda olib borishini nazarda tutishi kerak.

6. Mehnat bo'yicha amaliy mashg'ulotlarida o'tkaziladigan ta'lim ishlari tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi, ya'ni maktab o'quvchilarida ma'naviy sifatlarni tarkib toptirishga yordam berishi lozim.

Amaliy mashg'ulot turlarining xilma-xilligina qaramasdan, o'quvchilarni navbatdagi mashg'ulot mavzusini o'zlashtirish uchun jalb qilishga qaratilgan mashg'ulotlarni tashkil etish; o'quvchilar mashg'ulotda o'zlashtirgan bilimlari, mehnat ko'nikmalari va malakalari darajasini tekshirish; yangi mavzu materialini tushuntirish va amaliy ishlarni bajarish vaqtida ish bosqichlarini ko'rsatib berish; o'quvchilarning yangi mavzusiga oid amaliy ishlarni bajarish vaqtida ularning bilimini, amaliy ish darajasini aniqlash, ish natijalarini mashqlar bilan mustahkamlash, o'quvchilar ishini nazorat qilish va ularni o'z-o'zini nazorat qilishiga erishish, amaliy topshiriqning mustaqil bajarishlarini va o'tgan mashg'ulotning natijalariga yakun yasashdan iborat.

Amaliy mashg'ulotning qat'iy izchilligi va fanlarni o'zaro bog'lanishini amaliy mashg'ulot maqsadlari va o'quv materialining mazmuniga bog'liq.

Mehnat ta'limi darslarida o'quvchilar ijtimoiy ishlab chiqarish mehnatiga tayyorlashning ilk bosqichlarini o'rganadilar. Birinchi sinfda o'quvchilar eng avvalo faqat dars mashg'ulotlaridagina emas, balki boshqa darslarda ham to'qnash keladigan materiallar bilan tanishadilar. Qog'oz va karton bilan ishlash, gazlama bilan ishlash, turli materiallar bilan ishlash, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish hamda qishloqxo'jalik mehnati va shu kabilar bilan tanishadilar. Amaliy ishlar jarayonida o'quvchilarda mehnatsevarlik, materiallarni tejimli sarflash, mehnatga ijodiy yondashish, tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish, mehnat madaniyatini tarbiyalash, ularga ayrim kasblar haqida tushunchalar berib boriladi.

O'quvchilarga mehnat tarbiyasi berishning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda materiallarga ishlov berish ko'nikmalarini hosil qilish va ularga shunga muvofiq bilimlarni berishdir. Bu ish birinchi sinfdan boshlab bosqichma-bosqich amalga oshirib boriladi, chunki o'quvchilar hali eng oddiy buyumlarni tayyorlash operatsiyalarini eslab qolishga qodir emaslar.

Hosil qilingan ko'nikmalar takror mashq qilishlar natijasida takomillashib boradi. Xatoga yo'l qo'ymaslik uchun o'quvchilarni o'z-o'zini nazorat qilishga odatlantirish lozim. Topshiriqlarni bajarish jarayonida yo'l qo'yilgan xatolarni o'zlari topib uni tuzatmagunlaricha hamda bajarilgan ishlarning to'g'riligiga ishonch hosil qilmagunlaricha o'quvchilardan ishni qabul qilmaslik lozim.

Amaliy topshiriqlarni bajarish jarayonida yangi ko'nikma va malakalar hosil qilinadi. Buning uchun qo'l asboblardan foydalanishning o'ziga xosligini, materiallarni xususiyatini, yasalayotgan buyumlar xususiyatini bilish katta ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinflarni qo'l mehnatiga o'rgatish quyidagi ish turlariga bo'linadi.

1. Qog'oz va karton bilan ishlash.
2. Turli tabiiy materiallar bilan ishlash:
  - a) Applikatsiya va mozaika ishlari.
  - b) Loy va plastilin bilan ishlash.
  - v) Tabiiy materiallar bilan ishlash
3. Gazlama bilan ishlash.

4. Texnik modellash ishlari.

5. Qishloq xo'jalik mehnati.

Dars boshida o'qituvchi biror mavzu bo'yicha suhbat olib borar ekan, bu buyum qanday maqsadlarda, ya'ni qaerda ishlatilishini tushuntiradi, so'ngra o'quvchilar tayyorlanayotgan har bir buyumni amalda qo'laydilar.

Buyumni tayyorlash usullarini o'qituvchi sinf doskasiga osib qo'yilgan yo'llanma xaritasidan yoki texnik vositalardan foydalanib ko'rsatadi. SHundan so'ng u ishni bajarish tartibi va usullariga tegishli savollarni berib, materialni takrorlaydi va buyumni o'quvchilar bilan birgalikda tayyorlashga o'tadi.

Yuqoridagilar kelib chiqib, mehnat ta'limidan amaliy ishlar tuzilishi quyidagi tartibda olib boriladi.

1. O'quvchilar oldiga mehnat topshirig'ining maqsadi va mavzusini qo'yish:

a) Darslarda bajarishga mo'ljallangan buyum yoki ishning o'quvchilar hayotining yoki bu tomoni ehtiyojlarini qoniqtirishdagi ahamiyati;

b) Belgilangan ishni yaxshi bajarish uchun qanday yangi bilim va ko'nikmalarni egallash lozimligini ko'rsatish.

2. Ish o'rni, asbob-uskuna, material, namuna, doskadagi chizmalarining tayyorligini tekshirish, ishni yaxshi va uyushgan holda tashkil etishga yordam beruvchi qonun-qoidalarni eslatish.

3. Bajariladigan mehnat vazifalarini oldindan rejalashtirish:

a) Namuna, qism va detallar miqdorini tahlil qilish, kerakli materiallarni, berilgan o'lchovlarni tayyorlash;

b) Buyum tasviri va uning detallarini namunadan tanish, tushunish, barcha o'lchovlarni va ishchi chiziqlarini topish va o'qish, ya'ni ishni buyumni tayyorlash uchun qanday harakatlarni amalga oshirish, qanday asboblarni ishlatish, mehnat harakatlarini ketma-ket bajarish tartibini aniqlash.

4. Materialni namuna, berilgan o'lchovlar bo'yicha belgilab chiqish. O'quvchilarni belgilash tartibini bilishlari va uni doskada belgilash bosqichlarini bajarayotgan yoki buyumni ko'rsatib tushuntirayotgan o'qituvchi bilan bir vaqtda bajarilishi lozim.

5. Belgilash ishlarini bajarish. Detallarni tayyorlash, detallarni moslash va uning barcha detallarini yig'ish; detallardan buyumni yig'ish jarayonida; buyum va uning detallariga ishlov berish jarayonida zarur bo'ladigan bilim va ko'nikmalarni egallash.

6. Harakatlanayotganda tekshirish, xato va kamchiliklarni tuzatish, ishni baholash.

7. Darsga yakun yasash, yangi vazifalar qo'yish.

Mehnat ta'limida amaliy ish mashg'ulotlari tashkil qilishning bu tartibidan o'qituvchi mazkur dars uchun belgilangan aniq buyum yoki ishning xususiyatlarini nazarda tutib foydalanadi.

Amaliy ishlar jarayonida o'quvchilarda mehnatga qiziqish va muhabbat singdirib boriladi. Mehnatga qiziqishning muhim talablaridan biri ishlanadigan buyumni to'g'ri tanlashdir. O'quvchilar tayyorlanadigan narsalarni nimaga kerakligi, qaerda ishlatilishini bilishlari kerak.

Bu ish turlarini barchasi boshlang'ich sinflarda qo'l mehnati jarayoni o'quvchilardagi kasb tanlash ishlariga qaratilgan.

O'quvchilar ishlayotgan materiallarga tejamkorlik bilan munosabatda bo'lishlari, o'z ishlarini rejalashtira bilishlari, materialni tejamkorlik bilan sarflashlari, vaqtdan unumli foydalanishlari, o'qituvchi ko'rsatmasiga amal qilishlari, shu bilan birga ish joyini toza va ozada saqlashlari, mashg'ulotdan so'ng sinfni tozalab qo'yishlari kerak.

Barcha fanlarda qo'llanilgani kabi mehnat darslarida ham ta'limning ko'rsatmali vositalaridan foydalaniladi. Jumladan, mehnat darslarida turli xil namuna, rasm, chizma, sxematik namuna, turli predmetlarning modellari, shuningdek texnika vositalaridan foydalaniladi.

Savollar

1. Mehnat ta'limida qanday ish turlari mavjud?
2. Amaliy ish jarayonida nimalarga amal qilish kerak?
3. Ish joyini to'g'ri tashkil etish talablari?
4. Amaliy ishlarni tashkil etish talablari?

Mavzu: Boshlang'ich sinf mehnat darslarida iqtisodiy tushunchalari shakllantirish

Ma'lumki Respublikamiz mustaqilikka erishib, o'z yo'lini belgilab oldi va bozor iqtisodi yo'nalishini tanladi. Bozor iqtisodi ongli kishilik taraqqiyotining hamma bosqichlarida bo'lgan va bundan keyin ham davom etaveradi. U insonlarga hamisha yo'ldoshdir.

O'quvchilar ongiga jamiyatimizning demokratik asosida iqtisodiy islohatlarni yanada rivojlantirish, ma'naviy-ahloqiy, mehnat tarbiyasi tushunchalarini shakllantirish, mehnat darslarida iqtisodiy tushuncha berish ishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Jamiyat rivojlanishining barcha davrlarida ham ta'lim-tarbiya tizimi muayyan jamiyat va tuzumning ijtimoiy siyosati, uning maqsad hamda vazifalariga hamohang holda qurilgan. Milliy mustaqillikka erishgach O'zbekiston Respublikasi ham o'zi tanlagan ijtimoiy siyosatni amalga oshirmoqda.

Ma'lumki, iqtisodiyotning siyosatdan tashqarida bo'lishi tabiiy hol. Biroq, O'zbekiston ta'lim-tarbiyani iqtisodiyot bilan chambarchas rivojlantirishga, pirovardida, iqtisodiyotning siyosatdan ustivorligini ta'minlashga va ushbu jarayonning tarbiyashunoslikka ta'siri masalasini o'rganishga katta ahamiyat bermoqda. Shu maqsadda 1996 yil 17 avgustda «O'zbekiston Respublikasida uzluksiz iqtisodiy ta'lim-tarbiya konsepsiyasi» qabul qilindi.

Mazkur konsepsiyani amalga oshirish esa sakkiz bosqichdai iboratdir:

I-bosqich. Oila. Maktabdan tashqari ta'lim. (Har bir bosqich uchun tayyorlangan ishlanmalar)

II -bosqich. Maktabgacha ta'lim-tarbiya. (Iqtisodga yo'naltirilgan o'yin mashg'ulot)

III -bosqich. Boshlang'ich ta'lim. (Iqtisod alifbosi)

IIIIV-bosqich. Asosiy maktab ta'limi. To'liqsiz o'rta ta'lim. (Iqtisodiy tushunchalar)

V-bosqich. O'rta va hunar-texnika ta'limi. (Iqtisodiy bilim va kasb iqtisodiyoti asoslari).

VI-bosqich. Oliy va o'rta maxsus ta'lim. (Tarmoq iqtisodiyoti).

VII-bosqich. Tarmoqlar bo'yicha malaka oshirish tizimi. (Amaliy iqtisod).

VIII-bosqich. O'zFA, tarmoq akademiyalari, ilmiy markazlar. (Iqtisodiy ta'lim bo'yicha ijodiy izlanishlar).

Uzluksiz iqtisodiy ta'lim-tarbiya konsepsiyasi quyidagi vazifalarni ilgari suradi:

1. Iqtisodiy ta'limning uzluksizligini ta'minlovchi bir butunlikni hosil etish uchun har bir bosqichning o'ziga xosligini o'rganish.

2. Har bir bosqichning maqsad va vazifalari, tashkiliy, shakl, vosita, usul metodikalarini ishlab chiqish.

3. Bosqichlar orasidagi ko'prik vazifasini bajaruvchi shaxsning iqtisodiy madaniyatlilik darajasini ko'rsatuvchi ta'lim-tarbiyaviy tadbirlar majmuining xususiyati, imkoniyatlarini aniqlash.

4. «Labirintlar tizimi» ilmiy metodik loyihani amalga oshirishdagi moddiy ta'minot.

Ushbu vazifalar bevosita uzluksiz iqtisodiy ta'lim-tarbiya konsepsiyasining ikkinchi bosqichi hisoblanmish «Maktabgacha ta'lim-tarbiyaning maqsad va vazifalari» ni aniqlashga ham daxldor hisoblanadi.

Bolalarni iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga tayyorlash. Bu maqsadni amalga oshirish uchun kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytirish va chuqurlashtirishga imkon beruvchi turli vaziyatlarni ishlab chiqish; bu vaziyatlarni yechish variantlarini amalga oshirishga sharoit yaratish; iqtisodiy bilimlarni egallashga zamin bo'luvchi; mantiqiy-matematik fikrlashlarini rivojlantiruvchi o'yinlar kompleksini amalga oshirish zarur.

Ikkinchi bosqichning hayotga tadbiiq etish yo'nalishlari quyidagilar:

1) Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni iqtisodiy savodxonlik darajasi mezonlarini ishlab chiqish. Shunga ko'ra, dastur bo'limlarini integratsiya qilish. «Matematika-iqtisod, mehnat», «Tarbiya-iqtisod», «Ma'naviyat-iqtisod», «Xorijiy tillar-iqtisod» kabilar;

2) Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar uchun «O'yinlar labirinti» tizimini ishlab chiqish va amalda sinash.

3) «Tabiatdagi ta'lim» kompleks dasturini yaratish. Bu kompleks dasturda o'quvchilarga bevosita o'yin tarzida tabiiy boylik, ne'matlarning iqtisodiy ahamiyatini ko'rsatuvchi ta'limiy o'yin va tabiat qo'ynidagi sog'lomlashtirish kabi tadbirlar aks etadi. Bunda xorijiy

tillardan rus va ingliz tillarini o'rganish jarayonida iqtisodiy tushuncha va so'zlarni ishlatishga alohida e'tibor berish zarur.

Bolalarni yoshlik chog'idan boshlab tevarak-atrofdagi moddiy ne'matlarga, buyumlarga nisbatan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishga, har qanday moddiy ne'mat inson mehnatining mahsuli ekanligini va uni asrab-avaylashga o'rgatib borish zarur. Bolaning jamoatchilik va shaxsiy buyumlarga bo'lgan munosabati ilk yoshlik chog'idanoq oilada, oila a'zolarining shaxsiy va jamoatchilik mulkiga bo'lgan munosabatidan boshlanadi. Albatta, yosh avlodda tejamkorlik, ishbilarmonlik, uddaburonlik kabi sifatlarni shakllantirmasdan turib barkamol shaxsni tarbiyalab bo'lmaydi. Chunki aynan shu sifatlarda bolaning inson mehnati mahsuliga, jamoatchilik mulkiga to'g'ri munosabati, uni asrab-avaylash, boyitishga hissa qo'shish istagi yotadi. O'sib borayotgan yosh avlodda bunday sifat va fazilatlarni shakllantirish ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy tayyorgarligiga, pedagogik mahoratni qay darajada egallaganligiga bog'liqdir.

Mehnat fanlar asosini chuqur va amaliy o'zlashtirishda, bolalarni mehnatga bo'lgan munosabatini ijodiy ish faoliyatida mustaqil shakllantirishda, fikr yuritishga o'rgatuvchi ilmiy vositalardan biridir. Ko'p asrlik tajriba shuni ko'rsatadiki, insonlarning mehnati tufayli cheksiz boyliklar va imkoniyatlarning yechiladi. Mehnat fani iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili hisoblanib, o'quvchilarning chuqur iqtisodiy bilimini mustahkamlaydi.

Hali-hanuz iqtisodiy mehnat tarbiyasida ilg'or umumbashariy va milliy g'urur, ularning tarbiyaviy harakteri o'z ifodasini topgani yo'q. Shuning uchun mehnat darslarida o'quvchilarning iqtisodiy faolligini oshirish va tadbirkorlik mehnat faoliyati ko'nikmalarini shakllantirish va kuchaytirish lozim.

Iqtisodiy tarbiyaning qator vazifalari mehnat darslarida amalga oshiriladi. Bu vazifalardan biri tadbirkorlik bo'lib, bu mahsulot ishlab chiqarish uni sota bilish, tushgan mablag'ni joy-joyiga sarflay olishdir. Bu tadbirkorlik talablarini mehnat darslari jarayonida darslar nechog'lik qiziqarli va foydali tashkil etilsa, o'quvchilar shunchalik iqtisodiy bilimga va malakaga ega bo'ladilar. Avvalo bu darslarning muzmunini to'g'ri belgilab olish zarur.

- Mehnat ta'limi va tarbiyasining ijtimoiy va iqtisodiy yo'nalganligi;

- Mehnat darslarini bozor iqtisodi talablari asosida pedagogik texnologiyalardan va malakalardan unumli foydalanish;

- O'quvchilarni qiziqishlarini hisobga olib amaliy to'garaklarga jalb qilish;

- O'quvchilarni mehnat darslarida iqtisodiy bilim berishda yoshi, shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish;

- O'quvchilarni mehnat natijalarini rag'barlantirish va kamchiliklarni do'stona hal qilish;

Mehnat darslari bolalar uchun iqtisodiy bilimlar bilan tevarak-atrofdagi hayotni o'ziga xos tarzda bog'lovchi omil bo'lishi lozim.

Shuning uchun hozirgi kunda mehnat darslarida «o'z-o'zini boshqarish» va «o'z-o'zini mablag' bilan ta'minlash» kabi tadbirkorlik ishlarini tashkil qilish lozim.

Masalan o'quvchilarning mehnat darslarida materiallarni isrof qilmaslikni, ishning sifatligini, estetik jihatdan bejirim va chiroyli bo'lishiga e'tibor berishlari kerak. Shu bois boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limi va tarbiyasi jarayonida tadbirkorlik tushunchalarini, kelgusi mehnat faoliyatida muhim o'rin egallash ekanligi ko'rsatish, tushuntirish pedagog o'qituvchilarning oldida turgan muhim vazifalardan biri ekanligini ta'kidlash zarur. O'quvchilarda mehnat ta'limi jarayonida tadbirkorlik tushunchalarining dastlabki bosqichlarini amalga oshirishda qo'ydagi vazifalarni bajarish ko'zda tutiladi.

1. O'quvchilarni mehnat ta'limiga oid nazariy va amaliy bilim berishni uzviyligini mustahkamlash;

2. Kasblar xususiyatni farqlay bilishga o'rgatish orqali ularni turli kasblarni to'g'ri tanlashga yo'naltirish;

3. Unumli mehnat qilib yuqori samaradorlikka erishishni o'rgatish;

4. Mehnat jarayonida erishilgan natijani maktab jamoasi va otanonalar ishtirokida namoyish etish;

5. Bajarilgan ishlar sifatini oshirishda kim oshdi savdo maskanlarini tashkil etish;

O'quvchilarda tadbirkorlik tushunchalarini shakllantirishda maktab, mahalla, oila va jamoatchilikni birgalikdagi harakati o'z-o'ziga

xizmat qilishni tashkil etish, mahsulot sifati hamda turli ish turlari jarayonida mehnat natijalarining unumdorligi keskin o'sishda o'z ta'sirini ko'rsatadi. Chunki tadbirlarda erishilgan yutuqlar bo'yicha o'quvchilarning bajargan buyumlari maktab muzeylari yoki sinf burchagida namuna sifatida saqlash, ota-onalarga sovg'a sifatida taqdim etish o'quvchilarda amaliy mehnatda ish sifatini yanada oshirish, ijobiy natijalarga erishishda samarali ta'sir ko'rsatadi.

O'quvchilarning bajargan ishlaridan maktab sharoitidan kelib chiqib har xil ko'rgazmalar va o'quvchilarning o'zlari uchun maktab bozori tashkil qilinsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Bunda o'quvchilar o'zlari bajargan ishlar natijalarini, diqqatga, e'tiborga sazovor bo'lganligini, o'zini mablag' bilan qisman ta'minlanganligini, o'zini boshqara olishini ko'rib, o'z mehnatiga va o'zgarlar mehnatiga hurmat bilan qaraydi. O'quvchi ongida mehnatga muhabbat o'z samarasini topadi.

Natijada davlatimizning iqtisodini yuqori darajaga ko'tara oladigan, o'zining kasbini, hunarini hurmat qiladigan, jamiyatimizning rivojlanishida o'zini hissasini qo'sha oladigan barkamol avlodni tarbiyalashimizda yordam beradi.

Savollar

1. Mehnat darslarida tejamkorlik nima?
2. Iqtisodiy tushunchalar nima?
3. Mehnat darslarida tejamkorlikdan qanday foydalaniladi?

Mavzu: Mehnat darslarida ish unumini oshirish texnologiyasi

Kichik yoshdagi o'quvchilarni bilim, malaka, ko'nikmalarni rivojlantirish, ijodiy mehnatga, mustaqil fikrlashga o'rgatish, kasb-hunarga yo'naltirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, mantiqiy fikrlashga o'rgatish muhim muommolardan biridir.

Shunday ekan boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni ijodiy mehnatga o'rgatish, ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda mehnat darslarining o'рни juda kattadir. O'quvchilarni mehnatga ijodiy tayyorlash mehnat ta'limining muhim vazifalaridan biridir. Mehnat o'quv-

chilarning chuqur va mustahkam bilimlar bilan qurollantiradi. O'quvchilarni tanlagan kasbiga qiziqtirish, mehnatkash kishilarga hurmatda bo'lishga tarbiyalaydi.

O'quvchilarni ish unumini oshirish, chuqur bilim egallash, ijodiy qobiliyatlarini o'stirish masalalari mehnat ta'limi darslarida hal etiladi. Har bir dars o'quvchilarni diqqatini, xotirasini, qiyoslay bilishini, fikr yuritishni, asosiy narsani ajratishni, xulosa va umumlashtirishni, o'z ishini rejalashtirishni, uni kerakli su'ratda amalga oshirishni, o'z-o'zini nazorat qilish vazifalarini o'z ichiga oladi.

O'quvchilarini mehnat darslarida ish unumini oshirish ikki bosqichda olib borilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Birinchi bosqich- mehnat mashg'ulotlarining aniqligi, asosligi, uning bola qiziqishiga, isti'dodiga va qobiliyatiga mos kelishi.

Bunda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari, imkoniyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarni mehnatning ma'lum turiga bo'lgan mayl va qiziqishni o'z vaqtida aniqlash va ularga mehnat malakalarini sevgan mashg'ulotlarida takomillashtirishga yordam berish juda muhimdir.

Mehnat ta'limida o'quvchilarning diqqat e'tiborini:

- asbob-materiallarni saqlash qoidasi hamda joylashtirish tartibiga:
- ish joyini to'g'ri jihozlashga:
- materiallardan tejamkorlik bilan foydalanish usullariga:
- ish harakati me'yori va su'ratiga:
- ish sifatini ta'minlovchi omillarga:
- ishlov berishda olingan aniqlik va tozalikka rioya qilishga:
- buyumni chiroyli qilib-bezishga jalb kilib borish kerak.

Ikkinchi bosqich- O'quvchilarga jamoatchilikga, ijodiy tashabbuskorlikga, mehnat kishilarini va mehnat natijalarini hurmat qilishga, mehnat javobgarlikni his etish xususiyatlarini singdirib borish zarur.

O'quvchilarni mehnat darslarida ish unumini oshirish uchun ularni ongiga, dunyosiga mehnat orqali ta'sir etishimiz muhim o'rin egalaydi. Bunda mehnatning tarbiyaviy kuchi o'quvchining mehnatga munosabatiga ko'p jihatdan bog'liqdir. Ishtiyok va qiziqish bilan qilinayotgan mehnat majburan qildirilayotgan mehnatga nisbatan o'quvchilarning ongiga, hissiyoti va irodasiga kuchliroq ta'sir etadi.

Shuning uchun o'quvchilar biror ijodiy mehnatga kirishishlaridan oldin pedagog o'qituvchilar zimmasiga quyidagi shartlarni amalga oshirish talablari qo'yiladi:

- yasayotgan buyum yoki predmetning zarurligini tushuntirish:
- uni qo'llash urni va maqsadini tushuntirish:
- yasash usullari va jarayonini tushuntirish:

Bolalar tayyorlagan narsalar o'z o'rnida qo'llanilishi ham katta ahamiyatga egadir. Ular o'z mehnatlarining foydaliligini ko'rganlarida, ularda o'z mehnatlarining natijasidan qoniqish, yana qandaydir foydali, yaxshiroq narsani hosil qilishga intilish paydo bo'ladi. Ularda o'z qobiliyatlarini ishonch, narsalarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish hissiyoti uyg'onadi, chunki bolalar atrofdagi narsalarni qanday mehnat evaziga yaratilganligini anglaydilar.

Dars mazmuniga qo'yiladigan muhim talablardan biri darslarni hayot bilan chambarchas aloqador bo'lmog'i lozim.

O'quvchilarni faollashtirish ayniqsa o'qitishning zamonaviy bosqichi sharoitlarida anchagina murakkabdir. Shuning uchun o'quvchilarning o'quv faoliyatlarini faollashtirishga yordam beruvchi vosita va usullarini tanlash o'qituvchining doimo diqqat markazida bo'lishi shart.

O'quvchilarning ish unumini oshirish va ijodiy faoliyatlarini bir qator usullar vositasida faollashtirish mumkin. Bu usullarni ba'zilari bilan tanishtiramiz:

1. Butun sinfga taklif etilgan muayyan ijodiy ishda o'quvchining iloji boricha mustaqil ishlash hissasini ta'minlash.

2. Bir maqsadda o'qitishning alohida va umumiy shakllarini birlashtirish usullari bilan birga maxsus tarqatma materiallaridan foydalanish.

3. Faoliyat turlari o'rganilayotgan material bilan to'g'ri munosabatni ta'minlash.

4. Dastur materiali asosida darsda zehnlilik, diqqat, tasavvur va shu kabilarni tekshirish hamda shakllantirish maqsadida o'ziga xos konkurslar o'tkazish.

Mehnat darslarining muhim xususiyati shundaki, o'quvchilar mehnat va politexnik bilim, ko'nikma va malakalarni xilma-xil amaliy ishlarni bajarish, o'zlariga kerak bo'lgan va ijtimoiy foydali ahamiyatga ega bo'lgan predmetlar yasash jarayonida egallaydilar.

O'quvchilar mehnat faoliyatini tashkil etishga qo'yilayotgan talablar bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda qo'llansagina ijobiy natijalar beradi.

Dars vazifasini faqat bilim berish va ko'nikma hosil qilishdan iborat qilib qo'ymasligi balki tarbiya berish va kamol toptirish vazifalari bilan bog'lab olib borish ham zarur.

Shuning uchun ham o'qituvchi o'zi o'qitayotgan bilimni bilishi lozim. Bu esa biror mavzuga tayyorlana turib, o'qituvchi mazkur dars materialini asosida o'quvchilarning ahloqiylikning qanday g'oyalarini anglashga olib kelajagini diqqat, fikrlash, xotira, tasavvur, irodani rivojlantirish va boshqa shu kabilar sohasida shaxs sifatini qanday kamol toptirishga erishishini aniq tasavvur qilmog'i lozim.

Yuqorida bildirilgan fikr-mulohazalarga tayangan holda shunday xulosalarga kelish mumkin:

1. Mehnat tarbiyasi o'quvchilarni ruhiy va amaliy jihatdan mehnatga, mehnat faoliyatini yo'lga qo'yishda yo'naltirilganligi bilan ijtimoiy tarbiyani tashkil etish jarayonida o'ziga xos o'rin tutadi.

2. Mehnat ta'limi va tarbiyasining maqsadi o'quvchilarda mehnatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishdir. Mazkur maqsadni amalga oshirish bir qator muhim vazifalarni hal etishni talab qiladi.

3. O'quvchilar mehnat faoliyatining turlari xilma-xil bo'lib, ular quyidagilar maishiy mehnat, o'quv mehnati, o'quv ishlab chiqarish mehnati, ijtimoiy foydali mehnatdan iborat.

4. O'quvchilar mehnat faoliyatini tashkil etishning barcha bosqichlarida mehnat faoliyatini tashkil etishga nisbatan bir qator pedagogik talablar qo'yiladi. Mazkur pedagogik talablarga amal qilish maqsadga muvofiqdir.

Savollar

1. O'quvchilarning ijodiy faoliyatida mehnat ta'limining o'rni qanday?

2. Ish faoliyatini oshirish usullari qanday?

3. Individual mashg'ulot nima?

4. Mehnat darsining muhim xususiyatlari nima?

Mavzu: Boshlang'ich sinf mehnat ta'limida sinfdan tashqari ishlar

Mehnat tarbiyasi, mehnatga munosabatni tarbiyalash maktabdagi o'quv hamda sinfdan tashqari ishlarning o'zagi, maktabning hayot bilan aloqasini mustahkamlashning asosiy yo'lidir. O'quvchilarni mehnatga ruhiy va amaliy tayyorlash maktabning asosiy tarbiyaviy vazifalaridan biridir.

Maktabning turmush bilan aloqasi kundan kunga mustahkamlanib bormoqda, sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilar o'zlarining mustaqilliklari va tashabbuskorliklarini namoyish eta oladigan, ularga jamiyat foydasi uchun tashkil etilgan mehnatning go'zalligi va quvonchini, jamoaning kuchini his etishlariga yordam beradigan yangi shakl va usullari aniqlanmoqda.

O'quvchilarning sinfdan tashqari ishlarini davom ettirilishi, to'garak ishlari, jumladan "Mohir qo'llar", "Yosh naturalistlar", "Badiiy kashtachilik to'garaklari" kabi to'garaklar keng tarqalgandir.

O'quvchilarni mehnat faoliyatiga ruhiy va amaliy tayyorlash o'quvchilar ijtimoiy foydali mehnatining har xil turlarida qatnashayotgan vaqtlarda xilma-xil tarbiyaviy tadbirlarni qo'llash orqali amalga oshirilishi kerak.

O'quvchilar bilan olib boriladigan sinfdan tashqari ish maktabning butun ta'lim-tarbiyaviy ishlarining ajralmas qismi bo'lib, u bolani har tomonlama rivojlantirish, darslarda egallayotgan bilimlarini mustahkamlab, chuqurlashtirishi, amalda qo'llanishga yordam beruvchi muhim vositalardan biri bo'lishi kerak. Sinfdan tashqari ish ayni bir vaqtda o'quvchilarning bilim doirasini kengaytiradi, mehnat ta'lim va tarbiyasi bolalarda fan-texnika, sa'natning turli sohalariga qiziqishini o'stirish masalalarini hal etishga yordam beradi.

Mehnat ta'limi bo'yicha sinfdan tashqari ishlar texnik mehnat darslarining davomidir. O'quv mashg'ulotlari bilimlarga qiziqishini o'stiradi, sinfdan tashqari ish darsida bilimlarni kengroq qo'llash hamda chuqurlashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga sinfdan tashqari ish darsda berilgan materiallarni aynan takrorlamasligi kerak, u sinfdagi ishdan o'zining o'yin, qiziqarli tabiati bilan ajralib turadi. Sinfdan tashqari ish o'quvchilarga ishning o'zlariga ko'proq yoqqan,

o'zlarini ko'proq qiziqtirgan turini tanlashlari uchun imkon yaratadi. Faqat sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilarning individual ijodiy qobiliyatlari yorqinroq namoyon bo'ladi, bu yerda ular istalgan ish bilan shug'ullanishlari, qo'yilgan maqsadga erishish uchun kerak bo'lgan vaqt va kuchini sarflashlari mumkin.

Sinfdan tashqari ishning shakllari ko'pdir:

Ommaviy ish – kechalar, ertaliklar, konkurslar, viktorinalar, ekskursiyalar, ko'rgazmalar.

Maktablarda boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni ertaliklar, ko'rgazmalar tayyorlashni uyushtirish kabi ommaviy ish turlaridan keng foydalanib, konkurs va viktorinalarga kam e'tibor beriladi. Ommaviy ishning konkurs va viktorinalar kabi turi juda qiziqarli va aynan bir vaqtda katta tarbiyaviy imkoniyatlarga egadir. Chunki zehni, tez javob topa bilish, o'z fikri, bilim va ko'nikmalarini safarbar eta bilish xuddi mana shu ish turlarini talab qiladi.

Maktabning tarbiyaviy ishlarida ommaviy ishlar katta rol o'ynaydi. Kechalarga, konkurslarga, viktorinalarga tayyorgarlik o'quvchilarni har tomonlama harakat qilishga – matnlarni yodlash, kostumlar tayyorlash, jihozlash, bezash ishlarini amalga oshirishga majbur qiladi. Kechalar mavzulari shunday tanlanish kerakki, u o'quvchilarda har tomonlama qiziqish uyg'otsin, ularni o'ylashga, ixtiro qilishga majbur etsin va faqat mavjud bilim va ko'nikmalar bilan cheklanib qolmay, kecha mavzusining dasturiga muvofiq yangiliklarni ham o'zlashtira borsin. Ayniqsa, kechalar ikki yondosh sinflar qo'shilganda juda qiziqarli va jonli o'tadi. Kecha mavzusi asosan maqol va matallardan olinadi, ammo kecha mavzusi **mehnat va mehnat** kishilarini sharaflaydigan mehnatga aloqador bo'lishi ham mumkin.

Mehnatga bag'ishlangan kechalarni har bir o'quv choragi va yil oxirida o'tkazish maqsadga muvofiq bo'lardi. Kechani "Maktab mehnat darslarida nimalarni o'rganib oldingiz" mavzusi asosida o'tkazish mumkin. Kechaning maqsadi mehnat darslarida olingan ko'nikma va malakalarni mustahkamlash, mehnatga muhabbatni singdirishdir.

Turli ishlarni bajarish, asboblarni to'g'ri ishlatish, darslarda foydalaniladigan materiallar va asboblarni bo'yicha bilimlarni tekshirishga bag'ishlangan musobaqalar sinfdan va sinflararo o'tkazilishi mumkin.

Ish turlarini, tayyorlash texnologiyasining aynan o'zini qoldirib o'zgartirish kerak. Hamma topshiriqlarni bajaragan o'quvchilarni maxsus nishon bilan taqdirlash mumkin.

To'garak ishlarida ko'rgazmalar, mavzuli albomlar, ko'rgazmali qurollarni tashkil etish va bajarish muhim o'rin egallaydi.

Ko'rgazmalar mavzusi xilma-xil bo'lishi mumkin, masalan, sinfda mehnat darslarida bajarilgan ishlar ko'rgazmasi, uyda mustaqil ishlagan yoki to'garaklarda ishlangan ishlar ko'rgazmasi va shu kabilar. Ko'rgazmani tomoshabinlar qanday idrok etishlari, ko'rgazmaning qanday tashkil etilganligi, qanday bezatilganligi, namunalarning joylashtirilishiga bog'liqdir. Ko'rgazmalar estetik didni tarbiyalaydi.

To'garak ishi – "Mohir qo'llar", "Qo'g'irchoq teatri", "Yosh tabiatshunoslar", "Quvnoq ustaxona", "Kichkintoy ustaxonasi" to'garaklari.

Boshlang'ich sinflardagi to'garak ishlari o'quvchilarda umumiy rivojlantirish, o'zining sodda ijodiy fikrini amalga oshirish imkoniyatlariga ega bo'lsin.

Boshlang'ich sinflarda to'garak ishi quyi sinf o'quvchilarini umumiy rivojlantirish, ayniqsa, o'qishning turmush bilan aloqasi nuqtayi nazaridan juda muhim va keraklidir. "Mohir qo'llar", "Qo'g'irchoq teatri", "Yosh tabiatshunoslar" to'garaklari ayniqsa katta ahamiyatga ega bo'lib, to'garaklarda o'g'il va qiz bolalar bir xil qiziqish bilan shug'ullana oladilar. Har biri o'z qiziqishi, kuchi va imkoniyatlariga yarasha ish bilan shug'ullana oladilar.

To'garaklarni tashkil etishdan oldin o'qituvchi maktabdagi mavjud imkoniyatlarni chamalab chiqishi lozim. To'garak uchun albatta alohida xona kerak, bu xona stol-stullar, ma'lum asbob-moslamalar to'plami, tayyor ishlarni qo'yish uchun shkaflar bilan jihozlangan bo'lishi kerak.

To'garak ish rejasini to'garak rahbari sinf rahbarlari bilan hamkorlikda bir yilga tuzadilar. Rejada to'garak qaysi ish turi bilan shug'ullanishi va shu ish turlari bo'yicha qanday ishlar amalga oshirilishi qayd etiladi. Rejadagi ishlar oddiydan murakkabga o'tishini ta'minlash uchun murakkablik darajasiga ko'ra joylashtiriladi. Rejada o'tkaziladigan ekskursiya ham ko'rsatiladi. To'garak rejasini maktab rahbari tasdiqlaydi. To'garak mashg'uloti haftada bir marta o'tkazilib, u 1,5 soatdan ortiq davom etmasligi kerak.

To'garak mashg'uloti odatda yangi ish usullarini ko'rsatishdan boshlanib, to'garak a'zolari bu harakatni takrorlaydilar, asosiy ishga esa ular bu ish usullarini yaxshi egallab olganlaridan so'ng kirishiladi. To'garak a'zolarini ishlarni bajarish jarayonida oddiy jadvallar, chizmalardan foydalanishga, materiallarga tartibli, tejamkorlik bilan munosabatda bo'lishga, asboblarni hamda ish joyini toza va tartibli saqlashga albatta odatlantirish zarur. To'garakning har bir a'zosi "O'zing bilim oldingmi - o'rtog'inga ham o'rgat" degan qoidani doimo yodida saqlashi kerak.

Yakka tartibdagi mashg'ulotlarga kolleksiyalar to'plash, texnika bilan mustaqil shug'ullanish, qishloq xo'jaligi ishlari bilan shug'ullanish kiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari **ko'plab ijtimoiy foydali mehnatda** qatnashadilar. Ular paxta terishda, sabzavot, mevalarni yig'ishda, ipak qurti boqishda, maktab hovlisini, ko'cha-xiyobonlarini obodonlashtirishda qo'llaridan kelgancha harakat qiladilar. Ular dala shiyponlarida kutubxonalar tashkil etadilar, havaskorlik konsertlarini beradilar, kichkintoylarni, nafaqadorlarni otaliqqa oladilar. Bu tadbirlarning barchasi o'quvchilar tashabbusi bilan amalga oshiriladi.

Biz ko'p narsalarni o'rganishni faqat dars vaqtida bajara olmaymiz, bajara olgan vaqtimizda ham ulgura olmaymiz. Shuning uchun sinfdan tashqari olib borgan ishlarimiz katta ahamiyatga ega. Sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilarning qiziqishlariga, qobiliyatlariga qarab turli xil ishlarni amalga oshirishimiz mumkin. Bajarilgan ishlarimizning ahamiyati haqida tushuntirilib borilsa, yaxshi natijalarga olib keladi.

Mehnat topshiriqlarini sinfdan tashqari ishlarda qo'llash o'qituvchidan muntazam katta tayyorgarlikni talab etadi: har bitta to'garak ishlarini doimo nazorat qilib, ularni chuqur va mustahkam bilimlar bilan qurollantirib, tanlagan kasbiga qiziqtirib va o'quv fanlari mazmunini mukammallashtirib o'quv jarayonini to'g'ri tashkil etishi kerak.

Sinfdan tashqari ishlarni samarali ravishda amalga oshirish boshlang'ich sinflarda o'zlashtirgan bilim, malaka va ko'nikmalarini mustahkamlaydi, dunyoqarashini shakllantiradi, ularning ijodiy qobiliyatlarini o'stiradi hamda badiiy estetik didini oshirishda muhim omil

bo‘lib xizmat qiladi. O‘z vaqtida, rejali, tartibli o‘tkazilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning qiziqish va havaslarini oshiradi, ma‘naviy, mafkuraviy qarashlarini boyitadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarga boshlang‘ich sinfdanoq kelajakda to‘g‘ri kasb tanlashlariga ulkan zamin yaratilsa, kelajak avlodning barkamol bo‘lishida, jamiyatimizning rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi.

Savollar:

1. Sinfdan tashqari ishning maqsadi nimalardan iborat?
2. Sinfdan tashqari ishlarning boshlang‘ich sinfdan qanday o‘ziga xos xususiyatlari mavjud?
3. Individual mashg‘ulot nima?
4. Sinfdan tashqari ishlar kasb tanlashga qanday ta‘sir ko‘rsatadi?

Mavzu: Mehnat ta‘limida applikasiya ishlarini bajarilishi va uning turlari

Applikatsiya - tasvirlash texnikasining turli formalarni qirqish va ularni fon tarzida qabul qilingan materiallar hisobiga mustahkamlashga asoslanuvchi turidir.

Applikatsiya tushunchasi xususiyatlari va materiallariga ko‘ra xilma-xil bajarilish texnikasining o‘xshashligi bilan birlashgan badiiy asarlarni yaratish usullarini o‘z ichiga oladi. Har bir material applikasiyaning bajarilish texnikasiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatuvchi xususiyatlarga ega, masalan, qog‘oz, limon, daraxtlar po‘stloqlari fonga turli yelimlar bilan yopishtiriladi.

Applikatsiya – badiiy asar yaratishning eng sodda va oson usulidir. Bunda applikasiyadan faqat bezash maqsadlaridagina ko‘rgazmali qurollar, turli o‘yin uchun qo‘llanmalar, o‘yinchoqlar, bayroqchalar, bezaklar va shu kabilarni yaratishda keng qo‘llash imkonini beradi.

Dekorativ applikasiya – u naqsh, gullardan tashkil topib, alohida-alohida tasvirlardan tarkib topuvchi predmetli, hodisa, harakatlar uyg‘unligini aks ettiruvchi sujetdan iborat bo‘lishi mumkin.

Applikatsiya 2500 yil muqaddam ko‘chmanchi xalqlar orasida paydo bo‘lgan. Ular applikasiyadan kiyim-bosh, turarjoylarini bezatishda foydalaganlar.

Applikatsiya turli xalqlarda turli materiallardan tayyorlangan. Masalan, yoqutlar applikatsiya ishida po'stloqdan foydalanishgan, bo'yalgan po'stloqdan qilingan applikatsiyalar bilan ular o'tovlarini bezashgan. Xanti-mansi, evenk va boshqa shimoliy xalqlar applikatsiyada teri, mato, mo'yna ishlatishgan. Komi, qozoq, qalmiq, osetin, buryat va boshqa xalqlar applikatsiyadan milliy kiyim, uy-ro'zg'or predmetlarini bezashda foydalanishgan.

Applikatsiya ishida asosiy material qog'ozdir, dazmollangan yoki kraxmallangan mato bo'lakchalaridan ham foydalanish mumkin. Bu materiallar bilan bir qatorda somon, quritilgan o'simliklar, urug'danaklar, barglar va shu kabilardan ham foydalansa bo'ladi.

Qog'ozning yaltiraydigan marmar, bosma gul tushirilgan-barxat, kumush va bronza, rasm solish va chizmachilik qog'ozi navlari applikatsiya uchun yaroqlidir.

Applikatsiya bilan shug'ullanish o'quvchilarning garmonik rivojlantirishida katta ahamiyatga ega. Applikatsiya ijodni rivojlantirishga yordam beradi, kuzatuvchanlik, diqqat va tasavvurni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi, qo'l mehnati, tasvirni his qilish, chamalash va rangni sezishni o'stiradi. Rangli qog'oz yoki boshqa materialdan tasvir ustidagi ish badiiy didni avj oldiradi.

Applikatsiya ishlari doimo xotirada saqlanishi haqida majburiy qoida sifatida bajarilishi lozim bo'lgan izchillikda ado etiladi. Istalgan applikatsiya sujetni tanlashdan boshlanib, undan keyin applikatsiya eskizi, qog'oz tanlash, kerakli detallarni qirqish, ularni fonga qo'yish, yelimplash va nihoyat, quritish jarayonlari keladi. Oddiy applikatsiyalar eskizsiz bajariladi.

Applikatsiya ishlarini bajarishda asosiy e'tibor uning umumiy kompozitsiyasiga qaratilishi kerak. Yaxshi o'ylangan kompozitsiya, ya'ni tasvirlash lozim bo'lgan narsalarni joylashtirish – applikatsiya muvafaqqiyatining garovidir.

Eng oddiy applikatsiyalar bu geometrik figuralardan qilingan ornamental applikatsiyalardir.

Applikatsiyada avval eskiz tuziladi, so'ngra kerakli detallar o'lchami va miqdori hisoblanadi. Detailarni tayyorlab ma'lum tartibda joylashtiriladi va yopishtirishni qaysi detaldan boshlash kerakligi

aniqlanadi. So'ngra tayyorlangan materiallar bir-biriga yopishtiriladi.

Geometrik shaklli applikatsiyalar. Bajarilish texnikasiga ko'ra applikatsiyalarning eng oddiy turlaridan biri geometrik shaklli aplikatsiyalardir. 1- va 3-sinf o'quvchilari geometrik shaklli aplikatsiyalar bajarishda quyidagi bilimlarni egallaydilar.

1. Geometrik shakllar: kvadrat, to'g'ri to'rtburchak, uchburchak, aylananing qog'oz bo'lagidan va o'lchov asboblari yordamida hosil bo'lishi haqidagi mavjud bilimlarni mustahkamlaydilar.

2. Badiiy didni o'stiradi, rasm darslarida yo'l-yo'l chiziq, doira, kvadratda ornamentlar tuzish bo'yicha olingan bilimlarni chuqurlashtiradilar.

3. Ayrim predmetlarni detalma-detal tahlil qilib geometrik shakllarni to'g'ri idrok etishni o'rganadilar.

4. Bolalarning "ko'p, kam, uzunasiga, ko'ndalangiga, qism va qatlam, ikki qismga qirqish, to'rt qismga, teng qismlarga" kabi tushunchalari mustahkamlanadi.

5. Bolalar ranglar uyg'unligini to'g'ri tanlashni o'rganadilar. Ularda estetik did tarbiyalanadi.

Geometrik shaklli aplikatsiyalarni ham dekorativ-ornament, predmet, sujetli aplikatsiyalarga ajratish mumkin.

Doira, kvadrat va ovaldan ornamentlar yasash. Ornament detallari: turli o'lchamdagi kvadrat, uchburchaklar tayyorlanadi. Kvadratda naqsh diagonal bo'yicha tuziladi – bunda shakllarni simmetrik joylashtirish qulay. Doirada naqsh markazdan radiuslar bo'ylab tuziladi.

Geometrik figuralardan predmetli aplikatsiyalar. Bolalarning predmetlarni fazoviy idrok etishini rivojlantirish kerak. Bunda atrofimizni o'rab turgan narsalar: uy, archa, daraxt, mashina, idish-tovoq, jonivorlar, gullar va shu kabilarni u yoki bu darajada geometrik shakllar bilan ifodalash mumkin.

O'qituvchi istalgan predmetni tanlashi mumkin. Uni bolalar bilan birgalikda ko'rib, uning ayrim detallari qaysi geometrik shakllarga o'xshashligi, ularni qanday o'lchamlarda, qaysilarini kattaroq, qaysilarini kichikroq olish, qanday izchillikda joylashtirish kerakligini aniqlaydilar.

Rangli qog'ozlardan olingan doiralar va ularning qismlari bilan

applikatsiya bo'yicha juda ko'p geometrik ishlarni bajarish mumkin. Doiralarning har birini shunday joylashtirish kerakki, natijada talab qilinadigan shakl paydo bo'lsin.

Geometrik figuralardan predmetli applikatsiya yasash texnologiyasi:

- ish mavzu va fikrni tanlashdan boshlanadi;
  - ochiq rangdagi qog'oz va fon tanlanadi;
  - applikatsiya mo'ljallangan tasvir va elementlar miqdori qog'ozni tanlashni belgilaydi;
  - tasvir ustida ishlanganda asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi;
  - tasvir hajmiga ko'ra eng katta element asosiy mavzuga mos element bo'lishi kerak;;
  - tasvirlash lozim bo'lgan materiallar yordamida figura va predmetlarning holati aniqlanadi;
  - tasvirlangan hodisalarning uyg'unligiga erishiladi;
  - tasvirning barcha detallari, hatto eng kichiklari ham qog'ozdan qirgiladi, ularni chizmaslik kerak;
  - tayyorlangan detallar yelimlanadigan sath, ya'ni fonga joylashtiriladi va o'ylangan tasvir hosil qilinadi;
  - agarda bu tasvir ma'qul bo'lmasa detallar boshqacha joylashtiriladi;
  - detallarni yopishtirishda joyni adashtirmaslik uchun ularning o'rnini qalam bilan belgilab qo'yiladi;
  - misol tariqasida eng oddiy geometrik shakl – kvadratni olib, uning almashishini hosil qilish uchun turli holatlarda joylashtirib ko'ramiz;
  - ishni boshlash uchun markazni topish, simmetriya o'qini o'tkazish va elementlarni shunga ko'ra joylashtirish lozim.
- Bu ishlar o'quvchilarda ijodiy va atroflicha tasavvurni, badiiy didni o'stirishga yordam beradi. Bolalarda qo'yilgan maqsadga erishish yo'lida qat'iyatlilik, tartibliylik tarbiyalanadi. Uyushqoqlik bilan ishlash ko'rsatmalariga rioya qilish, tashabbuskorlik ko'rsatish ko'nikmalari shakllanadi. O'quvchilar tayyorlagan applikatsiyalar ona tili va matematika darslari uchun ajoyib didaktik material, o'quvchilar

nutqini o‘stirish vositasi bo‘lishi, ularning predmetlar shakli, rangi, fazoda joylashishi haqidagi tushunchalarini boyitishga xizmat qilishi mumkin.

Ko‘p rangli applikatsiyalar. Ko‘p rangli applikatsiyalarni qirqish ancha murakkab ish bo‘lib, tasvirni qismlarga ajratish bilan aloqadordir. Bu turdagi applikatsiyalarni bajarishda fonni tanlash juda muhimdir. Fon ifodalangan predmetlar rangidan ochroq bo‘lishi kerak. Ana shunda predmet xuddi bo‘rtib turgandek yorqin ko‘rinadi. Hammasi o‘ylagan asarga bog‘liq. Fonda joylashgan detallar rangi ham shunga qarab tanlanadi, detallarining tabiiy joylashishi va o‘lchamlarining uyg‘unligiga e‘tibor berish kerak. Bu ishlarni bajarishning bir necha usullari mavjud: ayrim detallar oldindan belgilanmay qirqiladi, ayrim detallar esa belgilangan eskizlar bo‘yicha qirqiladi.

Ko‘p rangli applikatsiyalardan biri dekorativ applikatsiyalardir. Dekorativ applikatsiya naqsh gullardan tashkil topib, alohida-alohida tasvirlangan hodisa harakatlar uyg‘unligini aks ettiruvchi manzaralardan iborat bo‘lishi mumkin.

Dekorativ applikatsiyalarni bolalar kitob, oynoma va boshqa materiallardan olishlari, ayrim elementlarni qo‘lda yaratishlari mumkin. Sharq naqshi applikatsiyasining bu turi uchun boy material hisoblanadi. Dekorativ applikatsiya bir va ko‘p rangli bo‘lishi mumkin.

Badiiy applikatsiyalar. Mavzuli ishlarni yaratish faqat mehnatni emas, balki badiiy tayyorgarlikni ham talab qiladi. Mehnat ta‘limi darslarida applikatsiya ishlarining bajarilish texnikasi o‘rganiladi.

Rangdor surat applikatsiya mavzusining elementlarini, o‘quvchilar turli bayramlarga bag‘ishlangan ishlarni (tabriknomalarni, maktub va faxriy yorliqlar muqovasini, yo‘l belgilarini) bajaradilar. Ish mavzu va fikr tanlashdan boshlanadi. Applikatsiya ishida ochiq tondagi qog‘oz fon tarzida tanlanadi. Applikatsiyaga qaratilgan asarning yaratilishi va elementlar miqdori qog‘ozni tanlashni belgilaydi. Asarni yaratish ustida ishlagan asosiy e‘tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o‘lchamlari, ranglarni tanlashga qaratiladi. Asar hajmiga ko‘ra eng katta detal mavzuli detal bo‘lishi kerak.

Sujetli applikatsiya. Sujetli applikatsiya asariga ko‘ra oddiy va murakkab bo‘lishi mumkin. Murakkab sujetli applikatsiya – ertaklar,

hikoyalar va shu kabilarga illustratsiya sifatida yasaladi. Agarda sujet oddiy bo'lsa, tasvirlarni oldindan belgilashdan qirqish mumkin.

Murakkab sujetli applikatsiya ham sujet tanlashdan boshlanadi. Agarda sujetni o'quvchining o'zi o'ylab topgan bo'lsa, bu rasmni chizish malakasiga ega bo'lsa, unda avval sujetning rasmi, so'ngra rasmlar detallari chiziladi va qirqib olinadi. Ayrim detallar turli rangdagi qog'ozlardan qirqiladi. Agarda o'quvchi rasmni yaxshi chiza olmasa, u tanlagan rasmdan qora qog'oz yordamida nusxa ko'chirishi mumkin. Bu rasm ayrim detallarga ajratiladi, rangli qalam bilan har bir detalning atrofi chizib chiqiladi. Ularni qirqib olib, sujet yoki narsa detallari qog'ozga yig'iladi. Sujet yoki predmetning tabiiy ko'rinishiga putur yetmasligi uchun ularning qaysi tartibda yelimlanishi belgilanadi va ishga kirishiladi.

Mavzuli applikatsiya. Mavzuli applikatsiya ma'lum mavzuni aks ettirishi lozim. U badiiy asar uchun illustratsiya, applikatsiya plakat bo'lishi mumkin. Badiiy tematik mavzuli applikatsiya ishi predmetlar formasini, asosiy aniqliklarni, qismlarning o'zaro aloqasini, manzara va narsalarning hajmini, rangini, soya va yorug'lik tushayotgan tomonini munosib rang berib ko'rsatish kabilarni ifodalashi kerak.

Faqat XVI asrga kelib rivojlangan qog'ozdan applikatsiya qilishni applikatsiyalarning «yosh» turi deyish mumkin. Qog'ozdan naqsh qirqish bilan o'tmishning mashhur san'atkorlari ham shug'ullanishgan. Masalan, rassom Piter Paul Rubens, daniyalik haykaltarosh Bertel Garvildson ishlari shular jumlasidandir. Mashhur ertakchi Hans Kristian Andersen o'z ertaklari motivlari asosida qog'ozdan applikatsiyalar qirqqan. Rassom F. P. Tolstoyning XIX asrning birinchi yarmidagi siluet yaratuvchilarning eng mohir ustasi deyish mumkin. Uning 50 ta siluet ishi Ermitajda saqlanmoqda.

XIX asrda siluet san'ati G. Narbut, Y. Krutikov va ko'pgina boshqa rassomlarning ijodida ham o'z aksini topdi. Applikatsiya san'ati bilan faqat professional san'atkorlarga shug'ullanib qolmay, balki xalq orasidan chiqqan mohir ustalar ham bu ish bilan shug'ullangan edilar. Ukraina va Belorussiyada qog'ozdan naqshli parda-firanklar qirqishgan. Qog'ozdan kartinalar yaratib, oynalarga yopishtirilgan. Rassom Y. Lebedeva ham o'z talantini qog'ozdan applikatsiyalar

qirqishga bag'ishlagan. Polshada bezak sifatida qirqilgan naqshlar yangi oqlangan devor va shiplarga yopishtirishgan.

Applikatsiya ishlari doimo xotirada saqlanishi hamda majburiy qoida sifatida bajarilishi lozim bo'lgan ma'lum izchillikda ado etiladi. Istalgan applikatsiya sujetni tanlashdan boshlanib, undan keyin applikatsiya eskizi, qog'oz tanlash, kerakli detallarni qirqish, ularni fonga qo'yish, yelimlash va nihoyat quritish jarayonlari keladi.

Applikatsiya ishida o'quvchilar mashg'ulotga oldindan tayyorlik ko'rishadi: stolning ustiga qog'oz yozib, o'ng tomoniga qaychi, yelim uchun cho'tka, chizg'ich, qalam, avtoruchka, old tomonlariga yelim, qiyqimlar uchun quti, chap tomonlariga ish vaqtida xalaqit bermaydigan qilib rangli qog'oz to'plamini qo'yadilar. Har bir mashg'ulot oxirida o'quvchilar keyingi mashg'ulotda kerak bo'ladigan narsalarni yozib oladilar.

O'quvchilar ishlayotgan materiallariga tejamkorlik bilan munosabatda bo'lishlari, o'z ishlarini rejalashtira bilishlari, materialni tejamkorlik bilan sarflashlari, vaqtdan unumli foydalanishlari va ish joyini toza saqlashlari kerak.

Yelim bilan ishlaganda no'l va quruq latta bo'lishi lozim. Ho'l latta qo'lga yuqqan yelimni artish uchun, qurug'i yelimlanayotgan tasvirlarni ustidan bosish va ortiqcha yelimlarni artish uchun kerak.

Tolalarning ko'ndalang yo'nalishi bo'yicha qirqilgan qog'oz yopishtirilganda izlar qoldiradi, uzunasiga qirqilganda bir tekis yaxshi yotadi. Ishlaganda qog'ozning bu xususiyatini e'tibordan qochirmaslik kerak. Yelim surilganda qog'oz uni shimishini, qog'oz tolalarning ko'ndalangiga, uzunligidan ko'proq kengayishini ham unutmashlik kerak. Agarda qog'ozni yelim surilgan zahotiy oq yopishtirilsa, davom etayotgan shimish va kengayish natijasida qog'ozda g'ijimlar, izlar paydo bo'ladi. Shuning uchun yelim surilgach, qog'oz biroz vaqt yopishtirilmay turishi kerak. Qog'ozning yaltiraydigan marmar, shagren, bosma gul tushirilgan qog'oz, barxat qog'ozi, kumush va bronza rasm solish va chizmachilik navlari applikatsiya uchun yaroqlidir.

Applikatsiya ishida tayyorlangan detallar yelimlanadigan sath, ya'ni fonga joylashtiriladi va o'ylangan kompozitsiya hosil qilinadi, agarda bu kompozitsiya ma'qul bo'lmasa detallar boshqacha joylashtiriladi.

Detallarni yopishtirishda joyni adashtirmaslik uchun ularning o'rnini qalam bilan belgilab qo'yish kerak.

Yelimlashda yelim fonga emas, detallga suriladi. Yelimni detalning chetlariga yaxshilab surish uchun cho'tka yelimlanayotgan detal chetidan chiqib, tagidagi qog'ozga ham tegib o'tishi kerak. Yelimlangan detalning ustiga toza qog'oz yozib, kaft bilan silab tekislanadi. Applikatsiyalar odatda qog'ozning buralib ketmasligi, tor kelmasligi uchun ustidan yengil bostirib quritiladi.

Eng oddiy applikatsiya bu geometrik figuralardan qilinadigan ornamental applikatsiyadir.

Avval ornament eskizi tuziladi, so'ngra kerakli detallar (geometrik shakllar) o'lchami va miqdori hisoblanadi. Detallarni tayyorlab ma'lum tartibda joylashtiriladi va yopishtirishni qaysi detalldan boshlash kerakligi aniqlanadi.

Savollar:

1. Applikatsiya qanday san'at?
2. Applikatsiya so'zining ma'nosi nima?
3. Applikatsiya qayerlarda ishlatiladi?
4. Applikatsiya qayerda va qaysi xalqlar orasida paydo bo'lgan?
5. Applikatsiyalarning asosiy materiallari nimalar?
6. Applikatsiyalarning qanday turlarini bilasiz?

Mavzu: O'quvchilarning mehnat tarbiyasida mutafakkirlar merosidan foydalanish

Sharq mutafakkirlari mehnat tarbiyasi haqida. Ta'lim tarbiyasi tarixiga nazar tashlar ekanmiz, dastlabki xalq og'zaki ijodi namunalariidan tortib, buyuk mutafakkirlar ijodigacha yoshlarni mehnatsevar bo'lib yetishishi, kasb-hunar o'rganish, mehnat ahlini hurmat qilish hamda mehnat insonni ulug'lashi masalalariga alohida e'tibor berilganligiga guvoh bo'lamiz.

Buni biz turli davrlarda yaratilgan ta'limiy-axloqiy asarlar va xalq og'zaki ijodi namunalari: topishmoq, xalq qo'shiqlari, masal, maqol, ertak va dostonlarda ko'ramiz. Ularda mehnat va kasb-hunar odobi, axloqi va qoidalarini o'zlashtirish muhim hayotiy zarurat ekanligi ta'kidlanadi.

Bundan tashqari “Avesto”, Kaykovusning “Qobusnoma”, Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri”, Abu Rayhon Beruniyning “Geodeziya”, “Minerologiya”, Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”, Alisher Navoiyning bir qator asarlari va shu kabi ma‘rifiy meros namunalarida mehnatsevarlik, kasb-hunarning ahamiyati haqida muhim fikrlar bayon etilgan.

O‘quvchilarning kasb-hunarga qiziqishini tarbiyalashda insoniyat mehnat faoliyati tarixini o‘rgatuvchi omillarga tayanib, o‘quvchilarni kelajakda to‘g‘ri kasb tanlashlariga ulkan zamin yaratilsa, maqsadga muvofiq bo‘ladi. O‘quvchilarni mehnat turlariga qiziqishini oshirish, kasb tanlash va o‘zlashtirishni shakllantirib borish uchun pedagoglar zimmasiga o‘quvchilarga yoshligidan boshlab ta‘lim, tarbiya berish bilan birga kasb-hunarga qiziqish ishlarini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishda quyidagi shartlarga amal qilish lozim:

- boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga kasb-hunar to‘g‘risidagi tushunchalarni singdirish;
- o‘quvchilarni yoshiga, jinsiga mos kasb-hunar tanlashida ularga pedagogik-psixologik yondashish;
- kasb-hunarga qiziqtirishda o‘quvchilarning yoshi va qobiliyatlarini hisobga olish;
- mahalla oqsoqollari, mehnat faxriylar bilan muntazam aloqalar o‘rnatish;
- mehnat ustaxonalariga ekskursiyalar uyushtirishni tashkil etish;
- darslarda mutafakkirlar merosidan foydalanib, kasb-hunarga oid fikrlari bilan tanishtirish.

O‘tmishdagi mashhur mutafakkirlar, xalq maorifi arboblari va ma‘rifatparvar shoirlarning, mehnat, kasb-hunar to‘g‘risidagi qimmatli fikrlarining biz uchun ahamiyatli tomoni shundan iboratki, ulardan yosh avlodni mehnarsevarlik ruhida tarbiyalash, kasb-hunarga qiziq-tirishning vositasi sifatida foydalanish mumkin.

Bizga ma‘lumki, o‘zbek xalqining qadimiy kasb-kori asosan dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilik bo‘lgan. Ushbu kasb-korlar yuzlab yillar davomida shakllanib har biri o‘z ichida o‘nlab tarmoqlarga ajralgan va gullab yashnagan.

O'rta Osiyo mutafakkirlarining kasb-hunar, mehnatsevarlik haqidagi fikrlari bizga meros bo'lib qolgan. Abu Abdulloh Muhammad ibn Muso Al-Xorazmiyning insoniylik va mehnatsevarlik haqidagi dono fikrlari hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Mutafakkirning fikricha, har bir kishi qilgan ishlari bilan hech ham mag'rurlanmasligi va takabburlik qilmasligi lozim.

X asrdagi sharq ijtimoiy tarbiyashunosligi bo'yicha fikrlarning eng yirik vakili Abu Nasr Al-Forobiyning o'z davri uchun katta xizmatlaridan biri shundaki, u insonlarni ilm-ma'rifatli bo'lishga, mehnat qilishga va kasb-hunar egallashga chiqiradi.

Forobiy kasb-hunar va axloqiy fazilatlar muayyan harakatlarni takrorlash, mashq qilish yo'li bilan paydo bo'lishini uqtiradi. Mutafakkir har bir kishi o'zi yoqtirgan kasbni egallaganidan so'ng, o'ziga topshirilgan ishga nisbatan yuksak ma'suliyatni his etishi va o'z "kasb-hunarini mukammal bilmog'i, yaxshi tarbiya olmog'i va yaxshi xulq atvor fazilatlariga ega bo'lmog'i kerak" deb ta'kidlaydi.

Abu Rayhon Beruniy ham mamlakatning obodonchiligi, kishilarning baxt-saodati va kamoloti uning halol mehnat qilishida va kasb-hunar o'rganishida deb biladi. U kasb-hunar, ixtirolarga, turli asboblarni yasashga bag'ishlab 9 ta asar yozgan. Asarlarida o'zi yashab turgan davrdagi ishlab chiqarishning rivoji va kasb-hunarga oid qimmatli ma'lumotlar bergan.

Mehnatni va kasb-hunarni sharaflash, mehnat ahlining qadr-qiyamatini uning manfaati uchun astoydil kurashishni Beruniyning zamondoshi qomusiy olim Abu Ali Ibn Sinoning ilmiy faoliyatida ham ko'rishimiz mumkin. Ibn Sino "Odam ijtimoiy jondir" degan fikrni og'a surdi. Shuning uchun ham olim odamning yashashi uchun eng zarur narsa foydali mehnat ekanligini ta'kidlaydi.

O'rta Osiyoda ko'plab shoirlarning ustozlari bo'lgan Abulqosim Firdavsiyning "Shohnoma"sida mehnat ahliga mehr-muhabbat bilan yo'g'rilgan va kasb-hunarni egallash malakasiga bag'ishlangan misralarini ko'plab uchratish mumkin:

*Mehnat tagidadir, ey oqil, har ganj,
Ganj topmas hech kimsa, tortmas ersa ranj.*

Firdavsiyga yaqin davrda yashagan shoirlardan yana biri Nosir Xisravdir. Uning fikricha, dunyodagi eng oliyjanob va oliyhimmat odamlar mehnatkashlar – jamiyat uchun foydali narsalar ishlab chiqaruvchi hunarmandlar, kosiblar, binokorlardir.

Kasbdan shod-u hurram yo‘q jahonda,
Hunardin yaxshidur ham yo‘q jahonda.
Butun kun rizqining bog‘boni bo‘lg‘ay,
Kishin o‘z uyining mehmoni bo‘lg‘ay.

Arzir uning bo‘lsa boshi osmonda,

Usiz yashay olmas shoh ham jahonda.

Yuqorida tilga olingan ulug‘ mutafakkirlarning mehnat tarbiyasi va kasb-hunar tarbiyasi borasida shunday xulosa chiqarishimiz mumkinki, inson dunyoga kelar ekan, o‘z hayoti mobaynida insoniy qadriyatga ega bo‘lishi kerak.

Zero, mehnat qilgan, kasb-hunarli inson birovga qaram bo‘lmaydi, ya‘ni mehnat qilish orqali inson o‘zining uch ehtiyojini qondiradi. Moddiy ehtiyojini, ma‘naviy ehtiyojini, mehnat ehtiyojini qondiradi. Moddiy ehtiyoj qondirilishi natijasida ma‘naviy va mehnat ehtiyojlari ham qondiriladi.

Xullas, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mehnat va kasb-hunar tarbiyasida ulug‘ mutafakkirlarimizning asarlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq. Mutafakkirlarning merosiga chuqur hurmat bilan qarash va ular yaratgan asarlaridan oqilona foydalanish o‘quvchilarning ta‘lim-tarbiyasida katta o‘rin egallaydi.

Odam hunarning yaxshi va yomon sifatlarini bilgandagina hunarga oid bilimlarni mukammal egallashi, hunarmandlar ahlini qo‘llab-quvvatlashi mumkin.

Darhaqiqat, Sharq mutafakkir allomalari hunar va hunarmandlarga katta e‘tibor berganlar. Jumladan, Alisher Navoiy o‘z zamonasida zargarlar, kulollar, tikuvchilar kabi turli-tuman hunar sohiblarining hammasiga zo‘r hafsala, qunt, e‘tibor bilan maslahatlar berib, husniga rag‘bat ko‘rsatib, hamda ularga homiylik qilganlar. Alisher Navoiy: “Inson bo‘lib dunyoga keldingmi? Biron-bir kasbni egalla, hunar o‘r-

gan, shunda dunyodan hammomga kirib toza yuvinib chiqmagan kishidek o'tmaysan"- deydilar.

Shuningdek, donishmandlarimiz o'git qilganlarki, vaqtida ilm-hunarga muhabbat qo'ying, o'rgatilgan narsalarni yodingizda tuting, ilm-hunar o'rganishga chin ixlos bilan kirishing, yoshligingizni bekorga o'tkazmang. Hattoki, ulug' shayxlarimizning o'zlari ham biror hunar egasi bo'lganlar. Masalan Shayxul Mashoyix Abu Said Xarros etikdo'zlik qilgan. Shayx Muhammad Sakko mashhur pichoqchi, Shayx Xoja Bahouddin Naqshbandiy ajoyib naqqosh bo'lganlar, boshqalarni hunar o'rganishga da'vat etganlar. Xoja Bahouddin Naqshbandiy aytadilar: "Dil ba yoru, dast ba kor", ya'ni "Diling Oллоhda, qo'ling doim mehnatda bo'lsin".

Insoniyat qadr-qimmatini mehnatda, bilimda, hunarga tayanishda, birovga xor bo'lmaslikda deb bilgan Sa'diy shunday ta'lim beradi.

O'z mehnatidan non yegan kishi,
Hotam minnatidan ozod yoz-qishi.

Muqaddas kitob Avestoda ham mehnat moddiy boyliklar manbai bo'lgani uchun emas, balki u mehnatni asosan axloqiy jihat, yaxshilik manbai deb bilganligi uchun insonlarcha mehnat qilishga chaqiradi. Xalq pedagogikasida "Yoshlikda egallangan bilim, hunar toshga o'yib yozilgan hikmatdur", deb ta'kidlanadi.

"Farzandlarga odob-hunar o'rgatmak merosdur", — deb nasihat qilinadi "Qobusnomada". — "Sen odob, hunar va donishni o'zingdan meros qilgin, toki uning haqqini bajo kelturmish bo'lgaysan". Chunki xos kishilarning farzandiga odob va hunardan yaxshiroq meros yo'qdir. Oliy xaloyiqning farzandlariga xirfa (savdo hunari) peshva (kasb) din yaxshiroq meros yo'qdir. Agar xos odamlarning farzandlari yuz hunar bilsa va lekin hech kasbni bilmasa ayb emasdur. Hunar esa bir kun ishga yaragusidir. Demak, albatta hunar o'rganmoq zarurdir. Hunarning nechog'lik zarur ekanligi qator rivoyatlar, naqlar, ertak, dostonlarda ham o'z aksini topgan. "Oltin baliqcha", "Savdogar bilan podachi", "Sirli gilamcha", "Baliqchi bola", "Ikki naqqosh ishi" kabi ertaklar, "Hasanxon", "Rustam", "Ziyod" kabi dostonlar shular jumlasidandir.

Hunar egallash ham bir fazilat, mahoratdir. Hunar egallashda halollik, poklik, sabr-qanoat, matonat, mehnat madaniyatiga rioya qilish muhim rol o'ynaydi.

Ota-bobolarimiz ham hunar o'rganishni asosiy vazifa ekanligini o'rgatib kelganlar. Nizomiy Ganjaviy shunday degan:

Hunar o'rgan, chunki hunarda ko'p sir,
Yopiq eshiklarni ochar birma-bir.

Aburayhon Beruniy mehnat va hunar avloddan avlodga meros bo'lib o'tishini sinchiklab o'rgangan va hunarni yuqori baholagan. U hunarmandchilikda, mehnatda to'liq ustozlik sa'natini egallab olish kerak, degan fikrni aytadi. Odatda, o'sha davrda hunar va tabiiy bilimlar maktablarda o'rgatilmay yakka tartibda berilgan.

1. Ota kasbini egallash, oiladagi kattalardan yakka shogird shaklida.
2. Shogird tushish, tanilgan usta qo'lida yakka shogird bo'lish.
3. Ustaxonalarda yakka shogirdlik tartibida o'rganish.

Xalqimiz bolalarda mehnatsevarlik va mehnatga qiziqishni tarbiyalash, otalarimiz izidan borib turli kasb-hunar egallash, ularda mehnat munosabatlarini kamol toptirish, kelajak hayotga tayyorlashni o'zlariga muhim vazifa deb hisoblaganlar. Tanlangan usta-hunarmandlar uyida yakka shogirdlikka tushgan bolalar bir necha yil hunarga ta'alluqli bo'lmagan yumushlarni ham bajarib yuraverganlar.

Savollar:

1. Kasb-hunar deganda nimani tushunasiz?
2. Qanday kasb-hunar turlarini bilasiz?
3. O'rta Osiyolik mutafakkirlardan kimlarni bilasiz?
4. Mutafakkirlarning kasb-hunar haqidagi qanday fikrlarini bilasiz?
5. Mutafakkirlar merosi mehnat tarbiyasiga qanday ta'sir etadi?

Mavzu: Boshlang'ich mehnat ta'limi va tarbiyasida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishga innovatsion yondashuv

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligiga erishganidan so'ng ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida asosiy bo'g'in hisoblangan umumiy o'rta ta'lim maktablari faoliyatida o'quvchilarni hayotga tayyorlash va kasb tanlashga yo'naltirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish o'qituvchi rahbarligida

o'quvchilar tomonidan bajariladigan aqliy va jismoniy harakat jarayonlaridan iborat bo'lib, buning natijasida ular mehnat predmetlari, vosita va jarayonlari haqidagi bilimlarni hamda ma'lum sohadagi ishlab chiqarish mehnati va kasbga yo'naltirish amaliy ko'nikma va malakalarini egallaydilar, ongli ravishda kasb tanlashga hamda jamiyat va shaxs farovonligi yo'lida mehnat faoliyatiga tezda qo'shilishlariga imkon beruvchi shaxsiy sifatlari hamda tafakkurlarini rivojlantiradilar. Yangi iqtisodiy munosabatlar kasb-hunarga yo'naltirishning yangicha munosabati sharoitida mehnat ko'nikmalari va malakalarini maqsadli shakllantirishdan iborat bo'lib, ongli va har tomonlama rivojlangan fuqoroni tarbiyalashning tarkibiy qismi hisoblanadi.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'llash ishlari maqsadli mehnat ta'limining maqsad va vazifalari bilan uyg'unlikda namoyon bo'ladi.

Kasbga yo'naltirishdan asosiy maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kasb tanlashga tayyorlashdan iborat bo'lib, bu jarayon shaxsning bo'lg'usi kasbiy faoliyat subyektini sifatida shakllanishini nazarda tutadi hamda uning bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib borishiga ko'maklashadi.

Shu munosabat bilan o'quvchilarga ilm-fan asoslarining mustahkam bilimlarini singdirish, ularda yuksak onglilikni tarbiyalash, umuminsoniy qadriyatni shakllantirish, yosh avlodni turmushga va mehnatga, ijtimoiy zarur kasblarni ongli ravishda tanlashga tayyorlash mehnat ta'lim va tarbiyasining vazifalaridir.

Hozirgi vaqtda ijtimoiy va ilmiy texnikaviy taraqqiyot sharoitida maktab o'quvchilarini kasb va hunarga yo'naltirishning muhimligi ancha oshdi. O'quvchilarni to'g'ri va erkin kasb tanlashga yo'naltirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. To'g'ri kasb tanlash insonning kelajagini, hayot tarzini belgilashda katta ahamiyat ega. Har bir shaxs kasbni o'z qiziqishi, qobiliyati va ijtimoiy muhit nuqtayi nazaridan tanlaydi.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini olib borishda "Kasb o'zi nima?" degan savol tug'iladi. Kasb to'g'risida bir qancha ta'riflar berilgan.

- Kasb bu – insonga ma'lum bir talablar qo'yuvchi faoliyat turidir.
- Kasb – insonni jamiyat tomonidan tan olinishidir.

• Kasb – tiriklik va tirikchilik manbayi.

O‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘naltirishning asosiy yosh bosqichlari mazmuni quyidagilardan iborat:

1. Maktabgacha ta’lim yoshidagi – I bosqich;
2. Boshlang‘ich kichik yoshdagi (1–4 sinflar) – II bosqich;
3. O‘rta yoshdagi (5–7 sinflar) –III bosqich;
4. Katta yoshdagi (8–9 sinflar) – IV bosqich.

O‘quvchilarning kasbiy tayyorgarligini aniqlash mezonlari, ko‘rsatkich va o‘lchovlari.

Birinchi bosqich – maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ularning mashg‘ulotlarida qo‘llaridan keladigan faoliyat turlari bo‘yicha dastlabki mehnat ko‘nikmalarini ijobiy, hissiy ta’sirchan shakllantirish:

Ikkinchi bosqich – kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarni bilishga oid va o‘yin ko‘rinishdagi ijtimoiy foydali mehnat faoliyatini amalga tadbiq qilish orqali mehnatga hurmat, mehnat kasb turlari, yo‘nalishlari bilan tanishtirib borishini hamda ommaviy kasblarga bo‘lgan qiziqishini shakllantirish.

Uchinchi bosqich – o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish mazmuni ulardagi qiziqish, qobiliyat, layoqat va shaxs sifatida jamiyatdagi o‘z o‘rnini topishdagi hamda ma’naviy-moddiy qadriyatning izlanuvchan-sinchkov ko‘rinishlarini shakllantirish.

To‘rtinchi bosqich – o‘quvchilarda kasbiy o‘zlikni anglashni shakllantirish davri, ya’ni o‘quvchilarni aniq bir kasbni tanlashning shaxsiy ma’noga egalligini tushunib yetishi, jamiyat oldidagi burchini, javobgarlik xislatlarini shakllantirish.

O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishni quyidagi mezonlar asosida amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

1. O‘quvchilarni kasb-hunar turlari bilan tanishtirish.
2. Kasblar, mehnat yutuqlari talqin etilgan asarlarni o‘qishni tavsiya etish.
3. Har bir kasb haqida maxsus darslar o‘tish.
4. Ishlab chiqarish korxonalarini, firma, fan, maorif, madaniyat, san’at muassasalariga sayohatlar tashkil etish.
5. Mehnat ilg‘orlari bilan ular erishgan yutuqlari haqida suhbatlar o‘tkazish.

6. Mehnat ta'limi yo'nalishi bo'yicha – multimedialar ko'rsatish.

7. O'quvchilarni turli xil to'garaklarga jalb etish.

8. Kasblar haqida o'yinlar tashkil etish.

9. Yangi kasb va mutaxassisliklar, fan-texnika taraqqiyoti, ishlab chiqarish texnologiyalari bilan muntazam tanishtirib borish.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda pedagoglarning oldida turgan muhim vazifalar quyidagilar:

- o'quvchilarni kasbga bo'lgan qiziqishlarini yanada takomillashtirish;

- uni kasb tanlash darajasiga yetkazish;

-ko'p qirrali qiziqishga ega bo'lgan o'quvchilarda o'ziga ko'proq yoqqan sohani, kasbni tanlashga amaliy yordam berish;

- o'quvchilarda mehnat qiluvchi kishilarga nisbatan hurmat xislatlarini tarbiyalab borish;

- o'quvchilarning o'ziga xos qiziqishlarini e'tiborga olgan holda ularni asta-sekin jamiyat ijtimoiy mehnatiga jalb qilib borish;

- kasblar to'g'risida ma'lumotlarni yetarlicha berib borish;

- inson mehnati bilan yaratilgan moddiy boyliklarni har tomonlama tejash xislatlarini tarbiyalash;

- o'quvchilarning o'zi qiziqadigan kasb yo'nalishiga jalb qilish va egallangan bilimlarni amalda qo'llashlariga erishish;

∴ o'quvchilarda mehnat va kasb tanlashga qiziqish uyg'otish. Bu jarayon to'g'ri tashkil etilganda shaxsning bo'lg'usi kasbiy faoliyat subyekti sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

Kasbga yo'naltirish uzoq muddatli yalpi dasturlar asosida va milliy xalq hunarmandchilik kasblarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Ayrim turdagi kasblarga yo'naltirish bilan cheklanib qolmasdan, balki aniq iqtisodiy hududning turli sohalaridagi kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini hisobga olgan holda yoshlarni sanoat, qishloq xo'jaligining boshqa tarmoqlaridagi kasblar va milliy hunarmandchilik kasblariga umumta'lim maktablarining mehnat ta'limi darslarida yo'naltirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Jumladan, boshlang'ich sinf o'quvchilarini mehnat ta'limi va tarbiyasi jarayonida o'qitiladigan «Loy va plastillin bilan ishlash» ish turiga oid, haykaltaroshlik, kulolchilik, rassomchilik, «Gazlama va ip turlari bilan ishlash» ish

turiga oid tikuvchilik, kashtachilik, do'ppido'zlik, ipakchilik, to'quvchilik, dizaynerlik, "Turli va tabiiy materiallar bilan ishlash" ish turiga oid dehqonchilik, gulchilik, bog'bonchilik, tadbirkorlik kasb-hunarlarini to'g'risida ma'lumotlar berish, darslarni xalq milliy qadriyatlarini asosida o'qitishni tashkil qilish lozim bo'ladi.

O'quvchilarni kasbga yo'naltirishning asosiy maqsadi har bir o'quvchiga individual ravishda kasb yoki mehnat faoliyati sohasini asosan va to'g'ri tanlashda yordamlashishdir. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish umumta'lim maktabi ishining tarkibiy qismidir. Ma'lumki, agar kasb to'g'ri tanlangan bo'lsa, inson uchun mehnat quvonch, ijodiy ilhom manbayiga aylanadi. Kasb tanlashga yo'llash butun pedagoglar jamoasi tomonidan hal etiladigan umum maktab vazifasi hisoblanadi. Shu bilan birga, bu ishda mehnat ta'limi alohida o'rinni egallaydi. O'quvchilarni kasb tanlashdagi asosiy omillar ota-ona, muhit va ta'lim-tarbiyadir. Kasb tanlashning asosiy vazifasi o'quvchilarni politexnik mehnat va malakalari bilan qurollantirishdan, ularni mehnat va ijtimoiy faoliyatga, kasblarni ongli ravishda tanlashga, moddiy va ma'naviy boyliklarni ishlab chiqarishda ishtirok etishga tayyorlashdan iboratdir. Maktabda kasb tanlash ishlari quyidagi maqsadlardan iborat:

1. O'quvchilarni kichik sinflardan boshlab xalq xo'jaligining turli tarmoqlari bilan tanishtirib borish.

2. O'quvchilarni xalq xo'jaligining turli tarmoqlari bilan tanishtirib, ommaviy kasblarning mazmuni, sinfdan tashqari o'tkaziladigan tadbirlarni amalga oshirish.

3. Kasb tanlashga yo'llash ishlarini olib borishda o'quvchilarni asosan maktab joylashgan hududning korxonalar, tashkilotlarining ehtiyoji uchun zarur bo'lgan kasb va mutaxassislariga yo'llash.

Kasb tanlash juda muhim masala bo'lib, ko'pincha o'quvchilar uni mustaqil hal qila olmaydilar. O'quvchilarning ish tajribasi o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llashning farq va metodlarini belgilab beradi. Ulardan asosiylari quyidagilardan iborat:

1. Darslarda kasb tanlashga yo'llash. Masalan, o'quvchi o'quvchilarni mehnat mashg'ulotlarida bajaradigan ish bilan bog'liq kasblar bilan tanishtiradi. Chuninchi, yog'och kesuvchi, rom yasovchi, duradgorlik, tikuvchilik, oshpazlik va boshqa kasblar haqida bilim oladilar va tanishadilar.

2. Ekskursiyalarda kasb tanlashga yo'llash. Odatda, ekskursiyalarda o'quvchilarni o'quv rejasi doirasidan chiquvchi material bilan tanishtirishga qulay sharoit yuzaga keladi. Bu imkoniyatdan o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash uchun foydalanish mumkin.

3. To'garak mashg'ulotlarida kasb tanlashga yo'llash. To'garak mashg'ulotlarida o'quvchilarni turli kasblar bilan tanishtirishga ko'proq imkoniyatlar vujudga keladi.

4. Har xil mavzuda uchrashuvlar o'tkazish. Odatda, umumta'lim maktablarni bitirgandan keyin ishlab chiqarish sanoati muassasalarida ishlayotgan kishilar bilan suhbatlari o'quvchilarda katta taassurot qoldiradi. Mehnat ta'limi jarayonida o'quvchilar turli kasb egalari bilan tanishadilar.

5. Har xil madaniy-ommaviy tadbirlar o'tkazish. Kasb tanlashga yo'llash ishining muvaffaqiyatli olib borilishiga yordam beruvchi har xil madaniy-ommaviy tadbirlar maktablarning ish tajribasidan ma'lum. Masalan, "Kasblar dunyosi", "Kasb tanlashda shaxsiy va jamoat fikri" mavzusida munozaralar uyushtirish, kinofilmlarni muhokama qilish shular jumlasidandir.

6. Kasblar mazmunini chuqur o'rganish. O'qituvchi muayyan kasblar to'g'risida tasavvur berish uchun bir yo'la barcha o'quvchilar bilan ish olib borishdan tashqari bu kasb bilan yaxshilab tanishish istagi bo'lgan o'quvchilar bilan jiddiyroq ish olib boradi. O'quvchilarni qiziqishlariga qarab guruh yoki mikroguruhlariga birlashtiradi. Bunda ishning turli-tuman tashkiliy formalari qo'llaniladi. O'quvchilar o'z kuchi bilan referat yozadilar, ekskursiyalar o'tkazadilar.

7. Fakultativ mashg'ulotlar. Ayrim maktablarda fakultativ mashg'ulotlarga ajratilgan soatlarning ma'lum qismidan kasb tanlashga yo'llash ishi uchun foydalaniladi.

Kasb to'g'ri tanlanganda ular o'z qobiliyatlarini va qiziqishlarini yaxshiroq ro'yobga chiqarishlari hamda jamiyatga ko'proq foyda keltirishi mumkin.

Kasbga yo'llash, qiziqtirish hamda malaka va ko'nikmalarini shakllantirishda o'quv jarayonidagi ta'lim-tarbiya ishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Binobarin mehnat ta'limi fanlari bo'yicha tarbiyaviy ishlarning o'ziga xos xususiyatlari, maqsadi, vazifalarining beqiyos ahamiyati mavjud.

Kasbni to'g'ri tanlash – inson turmushida muhim qadamdir, yosh avlodning butun hayotidagi muvofaqqiyati ko'p jihatdan kasbning qanchalik to'g'ri tanlashiga bog'liq.

Kasblar haqida ma'lumot

O'qituvchi kasbi

O'qituvchi kasbi sharafli kasb. O'qituvchi bizga bilim beruvchi inson. O'qituvchidan olgan bilimi bilan inson kelajakda komillik yo'lini topadi. Buning uchun, albatta, o'qituvchi berayotgan bilimni chuqur egallash lozim.

Bilim olib chinakam,
O'rganamiz harf, raqam.
Hammaga berar ta'lim,
O'qituvchi-muallim.

Haydovchi kasbi

Haydovchi erta tongdan kun botgunga qadar odamlarni o'z manzillariga bexatar yetib olishlari uchun xizmat qiladi. Haydovchi kasbi doim ziyraklik, hushyorlikni talab etadi. Haydovchi mashina, avtobus, tramvay, yuk mashinalarini boshqaradi.

Mashinada, poezdda,
Tramvayda – temir izda
Ziyrak, mohir haydovchi,
Tashir yuk va yo'lovchi.

Quruvchi kasbi

Quruvchi – uy va binolar quradi. Quruvchi qurgan uylarda yashaymiz, binolarda o'qiyamiz, mehnat qilamiz. Quruvchilar qurgan uylar mustahkamligi, shinamligi bilan shahrimiz ko'rkiga ko'rk qo'shadi. Demak, quruvchilik sharafli kasb.

Suvoqchi, g'isht teruvchi,
Tomni yorib beruvchi.
Ko'p ishlarni biluvchi,
Ular bari –quruvchi.

Baliqchi kasbi

Baliqchi – baliq mahsulotlarini dasturxonimizga yetkazib beradi. Baliq inson salomatligi uchun zarur oziq-ovqat mahsuloti hisoblanadi. Baliqchi fursat kutar,

Baliqchi baliq tutar.
Baliq tutish vaqti bor,
Bunga berar e'tibor.
Tashlar qarmoq yoki to'r,
Ov bo'lishi uchun zo'r.

Bank xodimi

Bank xodimlari, davlat va nodavlat banklarining faoliyatini yo'lga qo'yadilar. Bankda davlatning pul mablag'lari aylanishi, fuqarolar mablag'ining saqlanishi tashkil etiladi.

Bankir bankda ishlaydi,
U hisobni xushlaydi.
Kredit, lizing va foiz,
Joyida bo'lmoq joiz.

Jurnalist kasbi

Jurnalist – biz sevib tomosha qiladigan televideniya ko'rsatuvlarini tayyorlab olib boradigan, qiziqib o'qiydigan gazeta-jurnallarimizga lavhalar tayyorlab beradigan kasb egalaridir. Jurnalistlarning tayyorlagan ma'lumotlari tanlangan mavzu mazmunini yoritib berishi maqola yoki ko'rsatuvning dolzarbligini belgilaydi. Jurnalist o'z kasbining ustasi bo'lsa, xalqning ongi, bilimi oshadi.

Yurtimizda jurnalistlarning faoliyat yuritishi uchun barcha shart-sharoitlar hamda imkoniyatlar yaratilgan.

Mahoratli jurnalist

Ma'lumotni juda tez –

Qilar bizga havola,

Yozar qiziq maqola.

O'quvchilarni har tomonlama yetuk, barkamol qilib tarbiyalash masalalarini muvaffaqiyatli hal etish, ularda faol hayotiy mavqeni shakllantirish, o'zlashtirish va bilim sifatini oshirish ko'p jihatdan kuni uzaytirilgan guruhlarining samarali ishlashiga bog'liqdir. Sinfdan tashqari tashkil qilingan ishlar o'quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatini to'ldiradi. Ularning dunyoqarashi to'g'ri shakllanishiga, kasb-hunar tanlashiga, axloqiy kamol topishiga ko'maklashadi.

II bob. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MEHNAT TA'LIMI DARSLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Mavzu: Boshlang'ich sinf mehnat darslarini tashkil etish texnologiyalari

Dars rejasi o'quv yilining boshida yillik kalendar reja bo'yicha taqsimlanadi. Dars rejasi 4 bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqich – tashkiliy qism, bunda qo'ng'iroq chalingandan boshlab yangi dars bayon etilgan vaqtgacha bo'lgan davr hisoblanadi. Ikkinchi bosqich – uy ishini tekshirish va baholash, uchinchi bosqich – yangi mavzuning bayoni, to'rtinchi bosqich – darsning yakuni, bunga bajarilgan ishlarni baholash, uyga vazifa berish va ish joylarini tozalashlar kiradi. Bir soatlik dars misolida ko'rib chiqamiz.

Mavzu: Urug'lardan mozaika yasash

O'qituvchiga tavsiya: Qo'l mehnatiga o'rgatishda ish turlarining usullari. Mozaika monumental dekorativ sa'nat turlaridan biridir. Turli davrlarda va turli mamlakatlarda mozaika qo'llaniladigan materiallariga ko'ra ham naqsh va rasmlarga ko'ra ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. O'rta Osiyoda madrasalar, machitlar, saroylar mozaika usulida bezatilgan.

Hozirgi kunda mozaika bilan binolarning tashqi qismlari, devorlar va xalq amaliy san'ati asarlari bezatiladi. Mozaika ishlarida oyna, sopol, plita bo'laklardan foydalaniladi.

Mozaikaga mos shaklni chizib olish. Maydalangan rangli qog'oz bo'laklarini tayyorlash. Kerakli shaklning konturini tasvirlash. Konturga maydalangan qog'oz bo'laklarini bosqichma-bosqich yelimplash. Qo'shimcha ishlov berish.

O'qituvchi quritilgan urug'lardan tuzilgan naqsh namunalarini ko'rsatadi.

<p>Darsning maqsad va vazifalari</p>	<p>Ta'limiy maqsad: O'quvchilarga amaliy san'at haqida bilim va tasavvurlar berish. Mozaika usulida qo'qongul shaklini yasashga o'rgatish.</p> <p>Tarbiyaviy maqsad: Mozaika san'atiga qiziqish uyg'otish. O'z mehnatidan qoniqish va zavqlana olishni tarbiyalash.</p> <p>Rivojlantiruvchi maqsad: Qog'ozni mayda qirqish, qurutilgan urug'larni yelimlash orqali mozaika usulida yasay olish malakalarini rivojlantirish.</p>
<p>Darsning jihozlari</p>	<p>Ko'rgazmali vositalar: Mozaika ishlaridan namunalari, gullar rasmi, mozaikani yasash bosqichlari, slaydlar.</p> <p>Ko'rgazmali jihozlar: Rangli qog'oz to'plami, qaychi, qalam, chizg'ich, yelim, latta.</p>
<p>Dars jarayonini amalga oshirish texnologiyasi</p>	<p>Uslub: Og'zaki bayon qilish, tushuntirish, tahlil qilish, aqliy hujum.</p> <p>Shakl: Amaliy mashg'ulot, savol-javob.</p> <p>Baholash: Rag'batlantirish, 5 ballik tizimda baholash.</p>
<p>Dars jarayonini amalga oshirish bosqichlari</p> <p>Natija:</p> 	<p>Tashkiliy qism: 10 daqiqa</p> <p>Darsga hozirlik ko'rish.</p> <p>Uyga vazifani mustahkamlash.</p> <p>Asosiy qism: 25 daqiqa</p> <p>Aqliy hujum.</p> <p>Mavzuni bayon qilish.</p> <p>Amaliy ish.</p> <p>Yakuniy qism: 10 daqiqa</p> <p>Yangi mavzuni mustahkamlash.</p> <p>O'quvchilar bilimini baholash.</p> <p>Uyga vazifa berish.</p>

Darsning borishi

Tashkiliy qism:

salomlashish;

davomatni aniqlash;

uy vazifasini tekshirish;

ish joyi, ish qurollari va materiallarini tayyorlash.

Asosiy qism: Aqliy hujum

O'qituvchi darsning boshlanishida o'quvchilarni qog'ozni mayda

qirgish, quritilgan urug'larni yelimplash orqali mozaika usuli haqidagi bilim va tasavvurlarini savol-javob yordamida aniqlaydi:

- Mozaika usuli nima?

- Qog'ozning mayda qirqimi, qurutilgan urug'lari qanday yopishtiriladi?

- Qayerlarda mozaika usulida bajarilgan ishlarni ko'rgansiz?

- O'zbekistonda qanday gullar yetishtiriladi?

- Ularni tasvirlab bering?

- Ularning shakli, rangi, hidi bir xilmi? va h. k.

Yangi mavzu bayoni:

Meva va sabzavotlar, poliz ekinlari urug'lari, rangli ko'zgu parchalari, mayda qog'oz bo'laklaridan ajoyib mozaika asarlari yaratilishi, ulardan sovg'a sifatida foydalanish, bu ish bo'sh vaqtlar uchun yaxshi mashg'ulot bo'lishi haqida tushuncha berish.

Poliz ekinlarining urug'laridan foydalanib, mozaika usulida gullar shaklini yasash mumkinligi tushuntiriladi.

Tabiatda har bir gul o'z shakliga, o'z hidiga, o'z rangiga ega bo'ladi.

Amaliy ish (darslik bilan ishlash).

Amaliy ishni boshlashdan oldin o'quvchilarning darsga tayyorligi o'qituvchi tomonidan kuzatiladi. Kamchiliklar bartaraf etiladi. Qurtilgan poliz ekinlari urug'laridan mozaika usulida qo'qongul shaklini yasash bosqichlari tushuntiriladi va o'qituvchi tomonidan kuzatiladi.

Savollar

1. Dars ishlanmasi tuzishdan asosiy maqsad nima?
2. Qanday qo'l mehnati ish turlari o'rganiladi?
3. Mehnat darsida qanday metodlardan foydalaniladi?
4. Amaliy mehnat ta'limi qanday shakllarda tashkil etiladi?
5. Ish unumini oshirishda qaysi metodlar ko'p qo'llanadi?

Mavzu: Qog'oz va karton bilan ishlash

darslarini mazmunini tashkil etish metodikasi

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar eng avvalo faqat mehnat darsi mashg'ulotlaridagina emas, balki boshqa darslarda ham to'qnash ke-

ladigan materiallar bilan ham tanishadilar. Bu barcha o'quv anjomlari: daftarlar, kitoblar, o'quv qo'llanmalari bosiladigan qog'oz turlari – yozadigan, muqova qilinadigan, bosma, rasm solinadigan kitob va gazeta qog'ozlaridir. Qog'oz va karton boshlang'ich sinflar mehnat darslarida eng ko'p qo'llanadigan materiallardir. O'quvchilar bu materiallarga kundalik hayotda ham ko'p marta duch keladilar.

Boshlang'ich sinflardagi mehnat ta'limi dastur materiallarini tahlil qilar ekanmiz, barcha sinflardagi ish turlaridan biri "Qog'oz va karton bilan ishlash" ekanligini ko'ramiz.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari qog'oz va kartonga ishlov berishning quyidagi usullarni o'rganadilar:

1. Qog'ozni turi, navi, rangi, o'lchamiga ko'ra tanlash.
2. Qog'ozdan maketlar yasaganda qog'ozga ishlov berishning eng oddiy usullari sifatida qog'ozni o'rtasidan buklab va to'rtburchak qilib buklash (uzunasiga va ko'ndalangiga).
3. Ingichka qog'oz parchalarini to'g'rilash, bukilgan joylarini ikki tomonidan buklash.
4. 45-90 gradus burchak qilib buklash.
5. Qog'ozni buklab belgilangan chiziq bo'yicha qaychi bilan qir-qish, asbobni ushlash, xavfsizlik choralari qo'llash.
6. Qog'ozni andoza bo'yicha belgilash. Qalam bilan chiziq bo'yicha oddiy belgilash.
7. Qaychi bilan kvadratlar, turli burchaklar, uchburchaklar, doiralar qir-qish.
8. Qaychi bilan murakkabroq shakllar: barglar, qo'ziqorinlar, mevalarni qir-qish.
9. Qog'ozdan qir-qilgan applikasiya detallariga yelim surtish usullari.
10. Applikasiya detallarini yelimlab yopishtirish: Tayyor mahsulotlarni quritish.
11. Qog'ozning yelim surtiladigan qismlarini oldindan ko'chirib buyum detallarini bir-biriga yopishtirish.
12. Turli o'yinchoqlarni kvadrat asos va to'g'ri burchak asosidan bukib yasash.
13. Daftar, kitoblarni muqovalash.

14. Qog‘ozni buklash va turli shakllar yasash.

O‘quvchilar ishlov berilayotgan materiallarning xususiyatlarini hisobga olib, ish usullaridan ongli foydalanishlari, mehnat jarayonida fan asoslarini o‘rganish vaqtida egallagan bilimlarini qo‘llashlari lozim.

Birinchi sinfda o‘quvchilar eng avvalo faqat mehnat darsi mashg‘ulotlaridagina emas, balki boshqa darslarda ham to‘qnash keladigan materiallar bilan tanishadilar. Bu barcha o‘quv anjomlari: daftarlar, kitoblar, o‘quv qo‘llanmalari, bosiladigan qog‘oz turlari – yoziladigan, muqova qilinadigan, bosma, rasm solinadigan, kitob va ro‘znama qog‘ozlaridir. Ta’lim jarayonida o‘quvchilar turli qog‘ozlarning asosiy jismoniy xususiyatlari, rangi, qalinligi, zichligi, siyohni singdirish xususiyati, sathining xarakteri – silliq, g‘adir-budirliги bilan tanishadilar.

O‘quvchilar mashg‘ulotlarda qog‘oz varaqlarini buklaydilar va to‘g‘rilaydilar, ularni qismlarga bo‘lib yirtadilar va qirqadilar, bo‘yaydilar. Shu bilan birga qog‘ozni buklash yo‘l bilan turli xil narsalarning shaklini yasaydilar.

“Qog‘oz va karton bilan ishlash” o‘quvchilarni garmonik rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, rangli qog‘oz bilan ishlash ijodni rivojlantirishga yordam beradi. Fantaziyani boyitadi, kuzatuvchanlik, diqqat va tasavvurni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi, qo‘l mehnati, chamalash va rangni sezishni o‘stiradi.

Qog‘oz va karton bilan ishlash mashg‘ulotlariga oldindan quyidagicha tayyorgarlik ko‘riladi: stolning ustiga qog‘oz yozib, o‘ng tomoniga qaychi, yelim uchun cho‘tka, chizg‘ich, qalam, avtoruchka, old tomonlariga yelim, qiyqimlar uchun quti chap tomonlariga, ish vaqtida xalaqit bermaydigan qilib rangli qog‘oz to‘plamini qo‘yadilar. Har bir mashg‘ulot oxirida o‘quvchilar keyingi mashg‘ulotda kerak bo‘ladigan narsalarni yozib oladilar.

O‘quvchilar ishlayotgan materiallarga tejamkorlik bilan munosabatda bo‘lishlari, o‘z ishlarini rejalashtira bilishlari, materialni tejamkorlik bilan sarflashlari, vaqtdan unumli foydalanishlari, o‘qituvchi ko‘rsatmalariga amal qilishlari, shu bilan birga ish joyini toza va ozoda saqlashlari, mashg‘ulotdan so‘ng sinfni tozalab qo‘yishlari kerak.

Barcha fanlarda qo'llanilgani kabi mehnat darslarida ta'limning ko'rgazmali vositalaridan foydalaniladi. Jumladan, mehnat darslarida turli xil namuna, rasm, chizma, sxematik namuna, turli predmetlarning modellari, shuningdek texnika vositalaridan foydalaniladi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, qog'oz va karton bilan ishlash mashg'ulotlarida o'quvchilar qog'ozni buklash yo'li bilan turli xil narsalarning shaklini yasashni ham o'rganib boradilar. Ana shunday mashg'ulotlar davomida o'qituvchi quyidagi ko'rgazmali qurollardan foydalanishi mumkin. Shu bilan birga o'quvchilar bu ko'rgazmalarning yasalish bosqichlariga rioya qilgan holda, dars davomida o'zlari yasashlari ham mumkin.

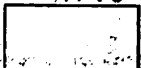
Qog'oz va karton faqat poligraf san'atidagina emas, balki, xalq xo'jaligining hamma tarmoqlarida ham keng qo'llaniladi. Hozirgi kunda ishlab chiqarish sanoatida qog'oz va kartonning ikki yuzga yaqin turi ishlab chiqarilmoqda.

Turli xil qog'ozlardan kitoblar, oynomalar, ro'znomalar chiqarish uchun foydalanishini barcha o'quvchilar yaxshi biladilar. Shuning uchun ham mehnat ta'limi darslarida o'qituvchi o'quvchilarning diqqat-e'tiborini ular foydalanadigan qog'ozning turmushda tez-tez uchraydigan va qo'l mehnati darslarida ishlatiladigan turlariga jalb qilib borishi lozim.

Bu qog'ozlarning turlari quyidagilardan iborat:

1. Yozuv qog'oz

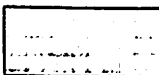
2. Rangli qog'oz

3. Gazeta qog'oz

4. Daftar qog'oz

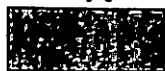
5. Millimetrlı qog'oz

6. Baxmal qog'oz

7. Qum qog'oz

8. Oboy gul qog'oz

9. Bosma qog'oz

10. Karton

Yozuv qog'ozı – sathi silliq, yelim singdirilgan, namlikni kamroq singdiradi. Narsalarni ixtirolashda, muqovalashda, kartondan yasalgan narsalarni yelimlashda juda qulaydir.

Rangli qog'ozı – turli ranglarda bo'ladi, jilo berilgan rangli qog'ozning o'rinini bosa oladi. Qo'l mehnati darslarida ko'p ishlatiladi.

Gazeta qog'ozı – eng ko'p tarqalgan qog'oz turlariga kiradi. Sifatiga ko'ra unchalik pishiq emas, namlikni, yelimni o'ziga tez singdiradi.

Daftar qog'ozı – sirti silliq, yelim singdirilgan, pishiq qog'oz hisoblanadi. Daftar qog'ozı katakli va yo'l-yo'l chiziqli bo'ladi.

Millimetrlı qog'oz – sathi bosma to'r shaklida tayyorlanadi. Qog'oz o'lchamli, mayda chiziqli bo'ladi.

Baxmal qog'ozı - turli ranglarda bo'ladi, sirti mayin tuk bilan qoplangan bo'lib, karton qog'oz o'rnida ham ishlatish mumkin.

Qum qog'ozı - yog'och va turli materiallarga ishlov berish uchun foydalaniladigan qog'oz turi bo'lib, uning sirtiga qum zarralari yelimlangan.

Oboy gul qog'ozı – rangi va guli turlicha bo'lib, muqovalashda, narsalarning ustidan yelimlashda, bezak ishlarida keng foydalanish uchun mo'ljallangan.

Bosma qog'oz – rasm va yozuvlardan nusxa olish uchun mo'ljallangan .

Karton qog'ozı – bu 1 kv m 250 grammdan ortiq bo'lgan qog'oz turi hisoblanadi.

Chizmachilik qog'oz – eng pishiq va qalin qog'ozdir. Matodan tayyorlanadi, uning oliy navi qo'lda tayyorlanadi. Undan bayramlar uchun qiziqarli niqoblar tayyorlashda foydalaniladi.

Rasm qog'oz – ikki xil nomerli bo'lib, selyullozadan tayyorlanadi. Oliy naviga 25% mato bo'lagi qo'shiladi. Chizmachilik chizishda shuningdek, qo'l mehnati darslarida foydalaniladi. Rangli va jiloli qog'oz – mehnat darslarida keng qo'llaniladi. Turli xil rangdagi muqovalash ishlarida va turli xil rangda qog'ozlar to'plami chiqariladi.

Karton qog'oz – karton deb 1 kv m 250 grammdan ortiq bo'lgan qog'ozga aytiladi.

Oq karton – uni qirqish oson, o'zi unchalik pishiq emas, tez sinadi. Bu karton yelimni ko'p shimadi (ko'pincha yelimdan shishadi). Undan mayda narsalarni muqovalashda foydalanish mumkun.

Sariq karton – oq kartondan ko'ra pishiqroq, egiluvchan, yaxshi qirqiladi, yelimdan ko'tarilmaydi. Turli ishlarda foydalaniladi.

Kulrang karton – oq va sariq kartondan pishiqroq, qirqish qiyin. Pichoq karton massasidagi qumdan tez o'tmaslashadi. Kartoning bu turidan o'ta pishqlikni talab qiluvchi narsalar tayyorlanadi.

Rangli karton – bu yupqa, egiluvchan, sathiga turli rangda jilo berilgan, ishlov berish oson va ko'rinishi chiroyli. Hajmi kichik narsalar, papkalar, muqovalar tayyorlash uchun qulay bo'lgan karton turidir.

Ta'lim jarayonida o'quvchilar turli qog'ozlarning asosiy jismoniy xususiyatlari: rangi, qalinligi, zichligi, siyohni ishlatish xususiyati, sathining xarakteri silliq, g'adur-budurli bilan tanishadilar. Ba'zi narsalarni tayyorlashda bolalar yelimdan foydalanadilar. Demak, bolalar 1-sinfdayoq tayyor yelimlarning asosiy xususiyatlari: yopishqoqligi, saqlanishi, yelimlashni o'rganishlari kerak.

Qog'oz va kartonga ishlov berish usullari unchalik murakkab emas, bolalar ularni osonlik bilan o'zlashtirib oladilar. Qog'oz va kartonga ishlov berish yuzasidan egallangan malakalar keyinchalik barcha mehnat turlari bo'yicha mehnat ta'limida keng qo'llaniladi.

Qog'ozni buklash usullari. Qog'ozni teng ikkiga buklash uchun qog'oz stol yoki parta ustiga qo'yiladi va o'ng hamda chap qo'l bilan qog'ozni o'ziga yaqin turgan tomonining ikki uchidan ushlab, uni pastki uchlari bilan tenglashtiriladi. Bunda qog'ozning uchlarning qir-

rasi bir-biriga to'g'ri tushishi kerak. Ana shundagina qog'oz qo'l bilan tekislanib, uning bukilgan chizig'i ustidan tirnoq bosib yurgiziladi.

Qog'ozni bukilgan joyidan yirtish. Qog'ozni yirtishdan oldin, avval ehtiyotlik bilan ochiladi, uning bir tomoni o'ng qo'l bilan bosilib, chap qo'l bilan bukilgan chiziqdan sekin yiriladi. Bukilgan chiziq ustiga chizgichni qo'yib ham qog'ozni yirtish mumkin.

Qog'ozni bukilgan joyini pichoqda qirqish. Qog'ozni buklab, tirnoq bilan bosib iz tushiriladi. Shundan so'ng uning buklangan chizig'ini o'ng tomonga qilib stol ustiga qo'yiladi, uning orasiga pichoqni tiqib yurgiziladi.

Qog'ozni qaychi bilan qirqish. Qaychi o'ng qo'lda ushlanadi. Ish vaqtida qaychini to'g'ri ushlab, qirqilayotgan qog'ozni undagi kesish chizig'i aniq ko'rinishi uchun aylantirib turiladi.

Qog'ozni yopishtirish. Stolning ustiga gazeta yozib, uning ustiga kerakli o'lchamda qirqib olingan rangli yoki istalgan qog'oz qo'yiladi va mo'yqalam yordamida o'rtasidan chetiga avval chap, so'ngra o'ng tomonga qarab yelim suriladi. Yelim tez, yupqa qilib suriladi. Yelim surilgan qog'ozni yopishtiriladigan predmetning ustiga qo'yib, uning ustidan g'ijimlanishlar bo'lmasligi uchun toza mato bo'lagi bilan bosib tekislanadi.

Qog'oz va kartonni o'lchash usullari. Mehnat darslarida qog'ozni o'lchash usullari unchalik murakkab emas va ular matematika darslarida qo'llanadigan asboblardan yordamida bajariladi. Birinchi navbatda bu oddiy chizg'ich, uchburchak chizg'ich va sirkuldir.

Qog'oz va karton bilan ishlash darslarining asosiy xususiyati shundaki, bu darsda buyumlarning umumiy ko'rinishidagi yig'ma, chizma va buyumning namunasi yoki faqat texnikaviy rasm va chizmalardan foydalaniladi.

O'qituvchi o'quvchilarning yig'ma chizmani o'qishga, chizma va namunadan barcha detallarni, ularning o'lchamini aniqlash va har qaysi detalni mustaqil belgilab olishga o'rgatadi. O'qituvchi o'quvchilarga namuna va mehnat darsidagi chizmani ko'rsatib, bolalar bilan maketni yasash uchun nechta detal tayyorlash kerakligini, ularning o'lchami shakli qanday bo'lishini aniqlaydilar.

Bolalar chizmaga qarab to'g'ri to'rtburchak, uchburchak shaklida

ekanligini aytadilar. Qog'oz va karton bilan ishlash mashg'ulotlarida o'quvchilar oldindan quyidagicha tayyorgarlik ko'rishadi: stolning ustiga qog'oz yozib, ish uchun kerakli ish qurollari va materiallarni olib tayyorlaydilar. Har bir mashg'ulot oxirida o'quvchilar keyingi mashg'ulotda kerakli bo'ladigan narsalarni yozib oladilar.

O'quvchilar ishlayotgan materiallarga tejamkorlik bilan munosabatda bo'lishlari, o'z ishini rejalashtira bilishlari, vaqtdan unumli foydalanishlari, shu bilan birga ish joylarini toza va ozoda tutishlari, sinf xonasini tozalab qo'yishlari kerak.

Barcha fanlarda qo'llanilganidek, mehnat darslarida ham ta'limning ko'rsatmali vositalaridan foydalaniladi. Jumladan, mehnat darslarida turli xil namuna, rasm, chizma, sxematik namuna, turli predmetlar shuningdek, texnik vositalardan foydalaniladi. Yuqorida aytib o'tganimizdek, "Qog'oz va karton bilan ishlash" mashg'ulotlarida o'quvchilar qog'ozni buklash yo'li bilan turli xil narsalarning shaklini yasashni ham o'rganib boradilar. Ana shunday mashg'ulotlar davomida o'qituvchi quyidagi ko'rsatmali qurollardan foydalanishi mumkin. Shu bilan o'quvchilar bu ko'rgazmalarni yasashning bosqichlariga rioya qilgan holda, dars davomida yasashini o'rganib borishlari mumkin.

1."Lola" ko'rsatmali quroli.

1-bosqich. Rangli qog'ozlardan kvadrat qirqib olinadi.

2-bosqich. Uning diagonallari bo'yicha buklab, buklangan do'ppi shakliga keltiriladi.

3-bosqich. Buklashdan hosil bo'lgan uchburchakning pastki, asos tomonidagi ikki uchi yuqoridagi uchinchi uchiga qarab, unga yetkazdirib buklanadi.

4-bosqich. Xuddi shuningdek orqa tomondagi ikki uchi ham uchinchi uchiga qarab buklanadi.

5-bosqich. Hosil bo'lgan shakl cheti qog'ozning o'rtasiga, yani hosil bo'lgan chiziqqa tomon buklanadi. Shaklning orqa tomoni ham shunday buklanadi.

6-bosqich. Oxirgi buklangan shakllarning har bir orqa tomoniga qaytarib buklanadi. Buklangandan so'ng ularning uchlari bir biriga qaytarilib qayriladi.

Keyin shaklni pastgi ochiq tomonidan asta puflanadi. Shaklning

yuqori qismidagi uchlari esa orqaga qaytarib buklanadi. Natijada "Lola" shakli hosil bo'ladi. Lolaning bandini boshqa qog'ozni silindir shaklida o'rab, uni lolaning pastki puflangan qismiga kiritib qo'yish bilan tugallash mumkin. Bu bandga lolaning bargini, g'unchasini ham yopishtirib qo'yish mumkin.

Maktabda muqovalash ishlari. Kitobni qo'lda muqovalashga aloqador barcha amaliy ishlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining qo'lidan bema'lol keladi. Muqova ishlarini bajarishda o'quvchilar qog'oz va kartonga ishlov berish (egish, qirqish), kartonga qog'oz yopishtirish, ayrim-ayrim varaqlarni yopishtirish kabi malakalarini mustahkamlaydilar. Ular kitobga muqova qilish usullarini o'rganib, egallab borar ekanlar, poligrafiya sanoatining tarmoqlaridan biri haqida bilim olib, muqovasozlik ishining asoslari bilan tanishadilar. Muqova ishlash ishiga aloqador kasblar bilan tanishadilar. Bundan tashqari bolalarga kitobga muhabbat, unga nisbatan tartibli bilan munosabatda bo'lish singdiriladi. Muqova yasash ishlarini bajarish jarayonidagi muqovani bezashda bolalardagi badiiy did, o'lcham olish, qirqish va egish ishlarida aniqlik va tartibli rivojlanadi. Kitoblarni tuzatishda ularni ijtimoiy foydali mehnatga o'rgatiladi.

Kitoblarni tuzatish. Zararlangan sahifalarni tiklash, yirtilgan joylarni yelimlash, hoshiyalarni mustahkamlash, to'g'rilash va sahifa burchaklarini tiklash, chiqib ketgan sahifalarni mustahkamlash, yamoq solishdan iboratdir. Kitobni ta'mirlash ishlarida odatda un kleysteridan foydalaniladi. Sahifa yirtilgan bo'lsa, yirtilgan joylarning cheti nam tampon bilan to'g'rilanadi, so'ngra yelim surtib, yirtiq bo'ylab o'ng va chap tomonidan shaffof qog'oz tasmasi qo'yiladi. Kitob sahifalarining buralib ketgan, ammo hali pishiq bo'lgan uchlari nam tampon bilan to'g'rilanadi va so'ngra og'ir buyum bilan bostirib qo'yiladi. Siyqalanib ketgan burchaklar ikkala tomondan mustahkamlanadi. Sahifaning yopishmagan qismi yamoq solib to'ldiriladi. Kitobni boshqa muqovaga qo'shib, metall bilan mustahkamlanadi. Shundan keyin blokni muqova ichiga qo'yib, muqova yopiladi va blokning joylashishi tekshiriladi. Blokning ustki yoki pastki qismi chetlari teng oraliqda, taxminan 3 mm muqova ichiga kirib turishi kerak. Muqovani old tomonini pastga qilib qo'yib ochiladi va orqa tomondagi forzats

qismiga yelim surtiladi va muqova yopiladi, bu operatsiya old tomondagi forzatsda ham takrorlanadi. Kitob press ostida quritiladi.

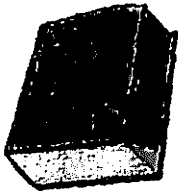
O'qituvchi buyumni namoyish qilar ekan, uni tayyorlash uchun qanday material va asboblari kerakligini aniqlaydi. Kerakli material o'lchami, ishni bajarish tartibi o'quvchilar bilan birgalikda belgilanadi. O'zlariga tanish ishlarni o'quvchilar mustaqil, tanish bo'lmaganlarini o'qituvchining tushuntirish va ko'rsatmasi asosida bajaradilar. O'quvchilar faoliyatini faollashtirish maqsadida ular materialni o'lchash va hisoblash ishlarini mavjud muqova yasash qoidalari asosida mustaqil bajarganlari ma'qul.

O'qituvchi barcha vazifalar bilan bir qatorda sanitariya-gigiena, xavfsizlik texnikasi qoidalarini nazaridan chetda qoldirmasligi kerak.

Kitob uchun muqova tayyorlash

O'qituvchiga tavsiya: Kitob insonlarning ma'naviy bilim oladigan va dunyo bo'ylab qadr-qimmatini yo'qotmaydigan vositadir. "Kitob mening do'stimsan", "Kitob bilim manbayi" kabi naqlar bejiz aytilmagan. Necha asrlar davomida kitob insonlarga ziyo tarqatadi. O'quvchining darsliklari ham ana shunday bilim beruvchi vosita bo'lib hisoblanadi. Kitoblar insonlarga ko'p yillar davomida xizmat qilishi uchun ularni asrab-avaylab foydalanish kerak.

<p>Darsning maqsad va vazifalari</p>	<p>Ta'limiy maqsad: Kitob muqovasi haqida bilim berish. Qog'ozni buklash usulida kitob uchun muqova shaklini yasashni o'rgatish.</p> <p>Tarbiyaviy maqsad: Ishni bajarish jarayonida texnika xavfsizligi qoidalariga rioya etishda hamda kitobdan foydalanish, uni asrash haqidagi tushunchalarni tarbiyalash.</p> <p>Rivojlantiruvchi maqsad: Qog'oz va kartonni buklash asosida kitob uchun muqova yasash tushuncha, ko'nikmalarini rivojlantirish.</p>
<p>Darsning jihozilari</p>	<p>Ko'rgazmali vositalar: kitob uchun muqova yasash ishlaridan namunalar, slydlar.</p> <p>Ko'rgazmali jihozlar: maxsus karton, qog'oz, qaychi, qalam, chizg'ich, yelim, mato bo'lagi.</p>

<p>Dars jarayonini amalga oshirish texnologiyasi</p>	<p>Uslub: Og‘zaki bayon qilish, tushuntirish, tahlil qilish, aqliy hujum. Shakl: Amaliy mashg‘ulot, savol-javob. Baholash: Rag‘batlantirish, 5 ballik tizimda baholash.</p>
<p>Dars jarayonini amalga oshirish bosqichlari Natija: (rasm)</p> 	<p>Tashkiliy qism: 10 daqiqa Darsga hozirlik ko‘rish. Uyga vazifani mustahkamlash. Asosiy qism: 25 daqiqa Aqliy hujum. Mavzuni bayon qilish. Amaliy ish. Yakuniy qism: 15 daqiqa Yangi mavzuni mustahkamlash. O‘quvchilar bilimini baholash. Uyga vazifa berish.</p>

Darsning borishi

Tashkiliy qism:

- Salomlashish;
- davomatni aniqlash;
- uy vazifasini tekshirish;
- ish joyi, ish quroli va materiallarini tayyorlash.

Asosiy qism: Aqliy hujum

O‘qituvchi darsning boshlanishida o‘quvchilarni kitob muqovasi haqidagi bilim va tasavvurlarini aniqlaydi.

- Kitob bizga nima uchun kerak?
- Kitobni qanday asraymiz?
- Kitob bizga do‘st bo‘la oladimi?
- Kitobni to‘g‘ri saqlash haqida nimalarni bilasiz?

Qog‘ozdan kitob uchun muqova yasash haqida tushunchalar beriladi. Bunday foydali buyum tayyorlash orqali oila mablag‘iga o‘z hissalarini qo‘shishlari mumkinligini aytiladi, buning uchun qog‘ozdan kitob uchun muqova yasash taklif etiladi.

Yangi mavzu bayoni:

Kitoblarni muqovalab foydalanish ularning umrini yanada uzay-

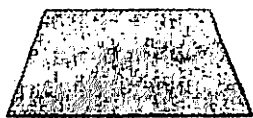
tiradi. Kitob uchun muqovani o'z qo'llarimiz bilan tayyorlashimiz ham mumkin.

Amaliy ishni boshlashdan oldin o'quvchilarning darsga tayyorligi o'qituvchi tomonidan kuzatiladi, zarur ish materiallari tanlab olinadi.

Amaliy ish: (darslik bilan ishlash)

Kitob uchun muqova yasash bosqichlari darslikdan kuzatiladi va bajariladi.

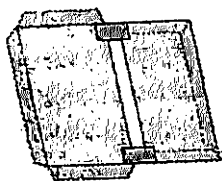
• Kitob uchun muqova yasash uchun birinchi kvadrat shaklidagi karton turi tanlab olinadi;

1

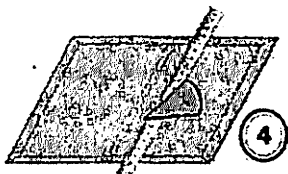
2

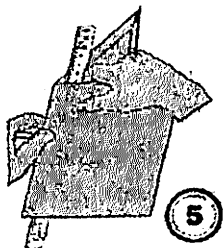
• Kartondan o'lcham olish va kartonning to'rt tomonini o'lcham asosida burchak qilib kesiladi;

• Hosil bo'lgan shaklni yon tomonlarining kesilgan qismini ichki qismiga qaratib buklanadi;

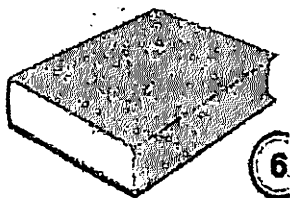
• Tayyor bo'lgan shaklning o'rtasini belgilab, o'tkir tig'li buyum yordamida o'rtasi sindiriladi;

4

5

6

• Muqovaning singan qismidan teng ikkiga to'rtburchak shakliga keltirib buklanadi;

• Xuddi shu bosqichni keyingi uchlarida ham takrorlab, yuqoridagi uchlarini ichki qismiga buklab qo'yiladi.

• Kitob uchun muqova tayyor bo'ldi. Muqovani old tomonini pastga qilib qo'yib ochiladi va ichki qismiga yelim surtiladi va muqova yopiladi, bu ish old tomoniga ham takrorlanadi. Kitob press ostida quritiladi.

Yakuniy qism.

Dars yakunida bajarilgan ishlar ko'rsatilib, o'quvchilar bilan birgalikda tahlil qilinadi.

Har bir o'quvchilar bajargan ishlariga qarab izohli baholanadi.

Uyga kitob uchun muqovani mukammal yasash, shu'r yodlash vazifasi beriladi.

Muqovalarni yasash ishlarini boshlashdan oldin o'quvchilarni bosmaxonaga ekskursiyaga olib borish, undan keyin suhbat o'tkazish kerak. Suhbat jarayonida o'qituvchi o'quvchilar yozuvning paydo bo'lishi, kitob ishlab chiqarish texnologiyasi borasida qanday bilimga ega ekanliklarini aniqlaydi. U o'quvchilarning bilimlariga tayanib, ularni to'ldiradi, aniqlashtiradi va tizimga soladi. Suhbat jarayonida u qog'ozdan yasalgan ko'pgina narsalar: daftarlar, kitoblar, rasmlı albomlar mustahkamroq material-karton bilan muhofaza qilinmasa tezda eskirishi, iflos bo'lishi, yaroqsiz holga kelishi mumkinligini tushuntiradi.

Savollar

1. Qog'ozning turlari va xususiyatlari qanday?
2. Kartonning turlari va xususiyatlari qanday?
3. Qog'oz va kartonga ishlov berish usullari?
4. Qog'oz bilan ishlashda qanday asboblardan foydalaniladi?

Mavzu: Applikatsiya va mozaika bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi

Applikatsiya – tasvirlash texnikasining turli formalarni qirqish va ularni fon tarzida qabul qilingan materiallar hisobiga mustahkamlashga asoslanuvchi turidir.

Bu applikatsiyadan faqat bezash maqsadlarida ko'rgazmali qurollar, turli o'yinlar uchun qo'llanmalar, o'yinchoqlar, bayroqlar, suvenirlar, devoriy gazetalar, stendlar va hokazolarni bezashda ishlatiladi.

Applikatsiya bilan shug'ullanish o'quvchilarni garmonik rivojlanti-

rishda katta ahamiyatga ega. Applikatsiya ijodni rivojlantirishda katta yordam beradi, tasavvurni boyitadi, kuzatuvchanlik va diqqatni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi, chamalash va rangni sezishni o'stiradi.

Applikatsiya ishini bajarishda asosiy e'tibor uning umumiy ko'rinishiga qaratilishi kerak. Yaxshi o'ylangan kompozitsiya, ya'ni tasvirlash lozim bo'lgan narsalarni joylashtirish applikatsiyalar muvaffaqiyatining garovidir.

Tasvirlash lozim bo'lgan narsalar yordamida figura va narsalarning holati aniqlanadi, tasvirlangan hodisalarning uyg'unligiga erishiladi. Tasvirning barcha detallari, hatto eng kichiklari ham qog'ozdan qirqiladi, ularni chizmaslik kerak.

Tayyorlangan detallar yelimplanadigan sath, ya'ni fonga joylashtiriladi va o'ylangan tasvir hosil qilinadi, agarda bu tasvir ma'qul bo'lmasa detallar boshqacha joylashtiriladi. Detailarni yopishtirishda joyni adashtirmaslik uchun ularning o'rnini qalam bilan belgilab qo'yiladi. Misol tariqasida eng oddiy geometrik shakl – kvadratni olib, uning almashinishini hosil qilish uchun turli holatlarda joylashtirib ko'ramiz. Ishni boshlash uchun markazni topish, simmetriya o'qini o'tkazish va elementlarni shunga ko'ra joylashtirish lozim.

Ish mavzu va fikrni tanlashdan boshlanadi. Ko'pincha ochiq tongdagi qog'oz va fon tanlanadi. Applikatsiya mo'ljallangan tasvir va elementlar miqdori qog'ozni tanlashni belgilaydi. Tasvir ustida ishlanganda asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi. Tasvir hajmiga ko'ra eng katta element asosiy tematik element bo'lishi kerak.

Namuna tariqasida 1-sinf o'quvchilari 8-Mart uchun tabriknoma yasashlari mumkin. Bu ishda bolalar andoza bilan ishlaydilar, taxlash va simmetrik qirqishni eslaydilar, chamalash ko'nikmalarini sinaydilar va rangli qog'ozdan ingichka oq va sariq to'g'ri chiziqlarni qirqadilar. Quyosh uchun kvadrat qog'ozdan doira qirg'asa bo'ladi. Bolalar yasagan gullar turlicha bo'lishi mumkin. Novdalar ham qo'lda qirqiladi.

Suhbatni o'qituvchi "8-Mart kuni" haqida olib boradi va bunda sovg'a masalasini eslatib o'tadi. Eng yaxshi sovg'a o'z qo'li bilan yasagan sovg'adir. Suhbat mehribon buvijonlarimiz, onajonlarimiz, opa-singillarimiz haqida bo'lishi mumkin.

Shundan keyin na'muna ko'rib chiqiladi, uning elementlari, ish usullari, kerakli materiallar aniqlanadi va ishning borishi belgilanadi.

1. Tabriknoma uchun rangli qog'oz tayyorlanib, u ikkiga buklanadi;
2. Ko'k rangdagi qog'ozga to'g'ri burchak chiziladi, uning o'lchami uzunasiga, tabriknoma ustining uzunligidan 1 sm kam, eniga esa enining yarmidan 2sm atrofida kattaroq;
3. Ko'k qog'ozdan qirqilgan to'g'ri burchak taklifnomaning ustiga yopishtiriladi, bunda ko'k qog'oz taklifnomani bo'yashda halaqit bermasligi uchun bukish chizig'ining chap tomonidan ozgina joy qoldirib yopishtiriladi;
4. Endi quyosh va uning nurlari uchun yoy qirqiladi. Buning uchun kvadrat shakldagi qog'ozni kerakli o'lchamda qirqiladi;
5. Na'muna asosida quyosh nuri qirqiladi;
6. Och ko'k va jigar rang qog'ozdan ikkita shox qirqib, namunadagidek yopishtiriladi;

7. Gullar qirqib yopishtiriladi.

Ish ijodiy tarzda bo'lganligi uchun o'quvchilar gullarni shoxlarga o'zlari mustaqil joylashtiradilar. Barglarni o'qituvchi tarqatgan andoza bo'yicha qirqadilar. Tabriknomaning ichki tomoni naqsh bilan bezatilib, tabrik so'zi yoziladi.

Mozaika monumental dekorativ san'at turlaridan biridir. Turli davrlarda va turli mamlakatlarda mozaika qo'llaniladigan materialiga ko'ra ham, naqsh va rasmlariga ko'ra ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. O'rta Osiyo madrasalari, masjidlar, hukmdorlarning saroylari mozaika bilan bezatilgan. Mozaika hozirgi kunda monumental san'atga aylangan. Mozaika bilan binolarning tashqi qismlari, devorlari va xalq amaliy san'ati asarlari bezatiladi. Mozaika ishlarida oyna, sopol plitalaridan foydalaniladi. Mohir ustalar rangli ko'zgu parchalaridan ajoyib mozaika asarlari yaratishadi, ular quyoshda bir-biriga qo'shilib va porlab, shodlik kayfiyatini yaratadi.

Mozaika bu rasm sathiga ayrim parchalar (qog'oz, oyna, sopol, gul tojibarglari, tuxum po'sti va shu kabilar)ni qo'yib chiqishdir.

1. Tuxum po'stidan mozaika ishlarini bajarish uchun yuvib quritilgan tuxum po'sti mo'yqalam yordamida akvarel bo'yoqlari bilan kerakli ranglarga bo'yaladi.

2. Bo'yoq qurigandan keyin tuxum po'stini tanlangan rasmga ko'ra mayda va yirik bo'laklarga bo'linadi.

3. Tuxum po'stidan mozaika qilishda shunday tasvirni tanlash kerakki, ularning konturlari mumkin qadar tekis va mayda, egri-bugrilari bo'lmasligi kerak.

4. Kontur qora qog'oz orqali o'tkaziladi yoki shablondan aylantirib chiziladi.

5. Avval rasm sathining bir qismiga yelim surtiladi. U yerga tuxum po'sti terib chiqiladi, keyin ikkinchi qismiga ham shu tartibda davom ettiriladi.

6. Ortiqcha yelim toza mato bo'lagi bilan artib tozalanadi, po'st yaxshiroq yopishishi uchun ustidan sekin bosib qo'yiladi.

Bunday ish odatda eng oddiy konturlardan boshlanadi. Keyinroq konturlar ancha murakkablashadi.

Turli meva va sabzavot, poliz ekinlarining urug'lari, danak, baliq tangalari, chig'anoq, mayda toshlar bilan xilma-xil mozaika ishlarini bajarish mumkin.

Savollar:

1. Applikatsiya va mozaika ishida asosiy ish quroli nima?
2. Qanday applikatsiya turlari o'rgatiladi?
3. Applikatsiya va mozaika ishlari bilan ishlashning ahamiyati nimada?

Mavzu: Turli va tabiiy materiallar bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi

O'zbekiston tabiiy resurslar, foydali qazilmalar, metall va qotishmalar, plastmassalar, yog'ochlar va o'simliklarga boy o'lkadir. Respublikamizning bu tabiiy boyliklari sanoatda, turmushda foydalanadigan xomashyo bo'lishi bilan bir qatorda mehnat darslarida bajariladigan ishlar uchun kerakli material bo'lib ham xizmat qiladi.

O'quvchilarda ilk yoshligidan boshlab ona tabiatga qiziqish va muhabbatni, undagi go'zalliklarni ko'ra bilishni tarbiyalash kerak. Tabiiy materiallar bilan ishlash ularni tabiatni kuzatishga majbur qiladi. Kuzatishlar esa badiiy ijodiy qobiliyatlarni, konstruktorlik g'oyasini, tushunchalarning aniqligini uyg'otadi.

Turli tabiiy materiallar bilan ishlash, turlicha ishlov berilishini, turli asboblardan foydalanishni talab qiladi va ularni ishlatish bilim, ko'nikma, malakalarini beradi.

Turli tabiiy materiallarni to'plash o'qituvchi qo'ygan maqsadga bog'liq bo'ladi. O'quvchilar ko'rib chiqilgan va batafsil muhokama qilingan yoki o'zlari o'ylab topgan tasvir uchun material to'playdilar. Yoki aksincha, avval turli barglarni to'plab, keyin ishni bajarish tartibini aniqlashlari mumkin.

Tabiiy materiallarni o'quvchilar dastlab o'qituvchi rahbarligida sayr vaqtida to'playdilar. Tabiiy materillarni to'plash jarayonida o'quvchilar atrofdagi o'simliklar dunyosi, hashoratlar bilan tanishadilar, daraxtlar, gullar navlarini, nomlarini, shakllarini, tabiiy materiallarni qachon va qanday to'plash va qanday saqlash lozimligini bilib oladilar. Tabiatni qo'riqlash va unga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, uni asrash masalalariga alohida e'tibor berish har bir o'quvchining burchidir.

Mehnat darslarida tabiiy materiallardan: quritilgan barglar, gullar, poliz ekinlari – qovun, tarvuz, qovoq urug'lari, mevalar – olcha, o'rik, shaftoli danaklari va shu kabilar, baliq tangalari va qanotlari, jo'xori va makkajo'xori so'talari, paxta chanog'i, yong'oq po'sti va shu kabilardan keng foydalaniladi.

Tabiiy materillarni to'playotgan har bir o'quvchi tabiiy materiallarni tartibli yig'ish va tayyorlash lozimligini bilishi, barg to'plash jarayonida daraxtlar, butalar shoxini qo'pollik bilan sindirish, gul va shu kabilarni o'ylamasdan uzish tabiatga nisbatan vahshiylik ekanligini yodda tutishi lozim. Gullarni qo'l bilan sindirib bo'lmaydi, aks holda poyasi zararlanishi mumkin.

O'simliklarni to'plashda gazeta, gerbariy papkasi, qaychi, paxta bo'lishi kerak. Gazeta daftarsimon taxlanib, orasiga materiallar tartib bilan joylanadi.

Quritib olishga mo'ljallangan o'simliklar har qanday namlikdan holi bo'lishi kerak, aks holda o'simlik quritilganda unda dog'larning izi qoladi. Quritilayotgan o'simlikning tabiiy rangini asrab qolishning eng muhim sharti, ularni shamol utib turadigan joyda, yelvizakda, quyosh nurida tez quritib olishdir. O'simliklarni quritish 3 sutkadan oshmasligi kerak.

Gerbariy ramkalarida quritish. Gerbariy ramkalarida quritilgan o'simliklarning ko'pchiligi o'zining tabiiy rangini saqlab qoladi. Bunda o'simlik yumshoq qog'oz yoki gazeta orasiga solib qo'yiladi. Har bir varaq qog'oz va o'simlik o'rtasiga yana bir necha qavat qog'oz yoki gazeta qo'yiladi, chunki quritilayotgan o'simlik o'zidan namlik chiqaradi. Shundan so'ng papka ikkita to'rsimon ramka o'rtasiga qo'yilib, ochiq havoga qo'yiladi. Agarda havo harorati kechqurun va kechasi juda pasayadigan bo'lsa, o'simlik issiq va quruq joyga olib quritiladi.

Pressda quritish. Orasiga o'simlik solingan qog'ozlar gerbariy papkasi o'rniga ikkita faner listlar o'rtasiga joylanib, og'ir narsa bostirib qo'yiladi. Og'irlik pressga qancha o'simlik joylashtirilganligiga bog'liq bo'ladi. Mayda nozik o'simliklar kam og'irlikni va quritish uchun kamroq vaqtni talab qiladi. 2-3 soatdan so'ng qog'oz almashtiriladi. Quritish shu usulda davom ettiriladi.

Issiq dazmol bilan quritish. Issiq dazmol bilan odatda barglar, poyalar, maysalar quritiladi. Qavat-qavat gazeta yoki yumshoq qog'oz orasiga o'simlikni qo'yib, ustidan dazmol yurgiziladi. So'ngra ustki qavatidagi gazetani olib, quritilayotgan o'simlik shamollatiladi va quruq joyga suriladi, so'ngra gazeta yopib yana dazmollandi. O'simlik 2-3 minutda quriydi va u o'zining tabiiy rangini yo'qotmaydi. Agarda quritilgan o'simlik ko'tarilganda o'zining tanasini ushlab tursa, u yaxshi quritilgan hisoblanadi. Agar u sinib maydalanib ketsa, demak, u ortiqcha quritib yuborilgan hisoblanadi.

Barglar. Barglar o'yinchoqlarni yasashda qiziqarli va kerakli qo'shimcha material hisoblanadi. Ular turli shakl va ranglarda bo'lishi mumkin. Eman daraxtlarning yirik barglarini bolalar kemalarga yelkan sifatida ishlatishadi. Barglardan kapalak qanoatlari, baliq suzgichlarini (bu o'yinchoqlar g'udda va bargdan yasaladi) yasashda qo'llash mumkin. Barglarni kuzda, ular chiroyli bo'lganida terish yaxshi.

Darsda foydalaniladigan tabiiy materiallar o'qituvchi rahbarligida ekskursiya jarayonida to'planadi. Ekskursiyani uyushtirishdan oldin bolalarga bo'lajak ish namunasi ko'rsatiladi. Bolalar uni diqqat bilan ko'rib, mashg'ulot jarayonida foydalaniladigan tabiiy materiallar, ya'ni bargning shaklini, daraxt navlarini aniqlaydilar. Shundan so'ng

uyushtiriladigan ekskursiya rejasi tuziladi. Ekskursiya yo'nalishi, tabiiy materiallarni to'plash uchun mo'ljallangan joylar aniqlanadi.

O'quvchilar e'tiborini va aqliy faoliyatlarini kuzatilayotgan obyektдан mehnat darslarida ishlarni bajarish uchun zarur bo'lgan asosiy muhim belgilari, elementlari va xususiyatlarini ajratishga, to'planayotgan materialni to'g'ri baholashga yo'llaydigan savollar ro'y-xati tuziladi.

Daraxtzorga kelganda bolalar kayfiyati ko'tarilib, ular har narsaga qiziqish bilan qaraydilar, barglar, ularning ranglari, shakllari bolalarni ajablantiradi. Ular tabiatning butun go'zalligini, uning ranglarini, to'kilgan barglar hidi va ular o'zining elastiklik xususiyatini yo'qotganligini, qattiqlashib, sinuvchan bo'lib qolganligini ko'radilar.

Bolalarning atrof-tabiat bilan zavqlanishlari kamayib borishiga qarab, ularning e'tibori barglarning shakli, daraxtlar navlariga qaratiladi. Ana shu vaqtda o'simliklarda sodir bo'layotgan ichki jarayonlar qisqa va tushunarli bayon etib beriladi: o'simlik yangi sharoitlarga moslashib, qish fasliga tayyorgarlik ko'rayotganligi bilan tanishadilar.

Bolalarning e'tibori atrofda uchib yurgan qushlar, kapalak, nanchilarga, ularning asosiy belgilariga jalb qilinadi, Uchib yurgan qushlar, ularning tuzilish formalari haqida, mehnat darslarida qushlar aplikatsiyasini tayyorlash uchun to'plangan barglar material xizmatini o'tashi to'g'risida suhbat o'tkaziladi.

O'quvchilar barglarni to'plar ekanlar, ularning ranglarini, shakllarini qiyoslashni o'rganadilar, bu ularning kuzatuvchanligi va diqqat qilish qobiliyatlarini o'stirishga yordam beradi. To'plangan barglar oldindan tayyorlab qo'yilgan daftar varaqlari orasiga qo'yiladi. Shundan keyin bolalarga barglarning mehnat mashg'ulotlarigacha rangini yo'qotmasligi, buralib ketmasligi uchun qanday ishlov berish kerakligi tushuntiriladi. Har bir ekskursiyada bolalarning e'tiborini insonning yaratuvchilik mehnatiga albatta jalb etish kerak. Ekskursiya oxirida suhbatga yakun yasaladi, ekskursiyada egallangan bilimlar umumlashtiriladi. Bundan tashqari, bolalarga uylarida qushlar tasviri tushirilgan rasmlarni, suratlarni ko'rish, ularning tanasi va qanotlarining shakliga, rangiga alohida e'tibor berish topshiriladi.

Bunday uyushtirilgan ekskursiyadan keyingi mashg'ulotda bolalar quritilgan barglardan qush applikasiyasini zo'r ishtiyoq bilan bajardilar, agar applikasiyalar o'z istaklariga ko'ra, o'zlari to'plagan materiallardan mustaqil yasash topshirilsa, qiziqishlari yanada ortadi. Bunday dars, mashg'ulot quyidagi sxemaga ega bo'ladi.

Ishni bajarilish tartibini aniqlash:

1. predmetning qismlari joylashishini grafik tasvirlash;
2. predmetning qismlari uchun shakli hamda o'lchamlari bir xil bo'lgan barglarni topish;
3. ularni qog'ozga joylashtirish;
4. ishning bajarilish texnologiyasi haqida tushuntirib berish;
5. ishni amaliy bajarish.

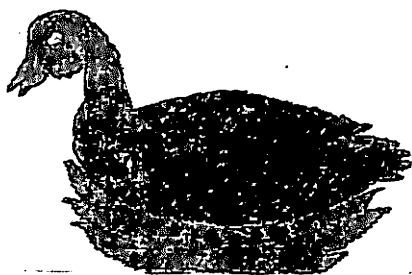
Applikatsiyani bajarish bo'yicha mustaqil ish:

1. shaklni, o'lcham va bo'yoqlarni to'g'ri tanlash;
2. yelimplash ishlarini tartibli bajarish;
3. detallarning joylashishini to'g'ri tasvirlash;
4. ish bajarilgan qog'ozning orqasiga barglaridan foydalanilgan daraxt yoki o'simliklarini ngnomlarini yozish.

Bajarilgan ishning tahlili va baholash:

1. ish bajarilishida yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni aniqlash;
  2. xato va kamchiliklarni o'z vaqtida to'g'rilash;
  3. namunali, sifatli va chiroyli bajarilgan ishlarni rag'batlantirish.
- Bargning xususiyatlari va shakllari shunday xilma-xilki, applikasiyalar yasashda ulardan asosiy material sifatida ham, yasalgan narsalarga bezak berish materiali sifatida ham foydalanish mumkin. Bu ishlarni bajarish o'quvchilarni estetik didini, tasavvurini oshiradi va ijodiy izlanishi va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini o'stirishga yordam beradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, o'quvchilarni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash, ijodkorlik qobiliyatlari, ko'nikma va shaxs xislatlarining shakllanishida muhim bosqich bo'lib, o'quv fanlari va darsdan tashqari mashg'ulotlarda ijodiy yondashish, ta'lim jarayonini integratsiyalash asosida tashkil etishga zamin bo'ladi.

Urug'lar. O'yinchoq uchun tabiiy materiallarga qimmatli qo'shimcha bo'lib daraxtlar, gullar, sabzavotlar urug'lari xizmat qiladi. Masalan: zarang, shumtol urug'lari. Bolalarga ular qanotchalar sifatida tanishtiriladi. Ulardan ninachi qanotlarini, quyon quloqlarini, baliq suzgichlari, tarvuz, qovun, kungaboqar urug'laridan ko'zlar yasash mumkin. Urug'larni kuzda yig'ish yaxshiroq.

- Ish mavzu va fikrni tanlashdan boshlanadi;
- ochiq tondagi qog'oz va fon tanlanadi;
- applikatsiyaga mo'ljallangan tasvir uchun urug'lar tanlanadi;
- tasvir ustida ishlanganda asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi;
- tasvirlash lozim bo'lgan predmetlarning holati aniqlanadi;
- tasvirlanadigan urug' ranglari va hodisalarning uyg'unligiga erishiladi;
- tasvirning barcha detallari, hatto eng kichiklari ham urug'dan tayyorlanadi, ularni chizmaslik kerak;
- urug'lar qog'oz sathiga joylashtiriladi va o'ylangan tasvir hosil qilinadi;
- agar bu tasvir ma'qul bo'lmasa, urug'lar boshqacha joylashtiriladi;
- urug'larni yelimlashda PVA yelimidan foydalaniladi;
- tasvirning kerakli qismi yelimlanadi va urug'lar yopishtiriladi;

•urug'larni yelimlashda qisqichlardan foydalaniladi;
•urug'larni yopishtirishda joyni adashtirmaslik uchun ularning o'rmini qalam bilan belgilab qo'yiladi;

•urug'lar yelimlab bo'lgandan so'ng quritish uchun qo'yiladi. Quritishda yelvizak bo'lmasligi kerak.

Somon texnikasi yangi yo'nalish bo'lganligi uchun asta-sekin yoshlar tomonidan o'rganilmoqda. Ayniqsa bu sohani imkoniyati cheklangan bolalarga o'rgatish qvonarli hol. Chunki ular ish jarayonida o'zlarining nogiron ekanliklarini unutib, yaratayotgan namunalardan zavq olishadi va hunar egasi bo'lishadi.

1. Avvalo xomashyo sifatida somon kerak bo'ladi. Aynan bug'doy yig'ini boshlangan vaqtda somonning kerakli, ya'ni tepa va pastki bandlari alohida yumshoq hamda qattiqligiga qarab, qirqib olinadi. Chunki, tepa qismi quyosh nuriga yaqinligi uchun qizarib, to'qroq, pastkisi esa salqinlikda ochroq rangda bo'ladi. Ushbu qalamchalarni bunday ajratishning boisi, ular asar tayyorlash jarayonida o'z o'rniga moslab qo'llaniladi.

2. Yig'ib olingan qalamchalar 1 kun davomida suvga solib qo'yiladi va ular ho'l nam holicha olinib, qattiq bosib, birma-bir dazmol qilinadi. Ushbu sohani tanlagan hunarmand nafaqat o'z ishini bilishi, balki tasviriy san'at yo'nalishini ham puxta egallashi lozim. Asar uchun eskiz tayyorlashda bu juda asqotadi.

3. Endigi navbat chizmaga. Qog'ozga o'ylangan kompozitsiya chizib olinadi va ushbu eskiz oddiy qog'ozga ko'chiriladi. Eskizning har bir qismi alohida-alohida qirqib olinadi.

4. Dazmollangan somon qalamchalari kompozitsiyaning kerakli, ya'ni issiq, sovuq, soya, nur kabi joylariga moslab qog'oz ustidan yelim yordamida yopishtirib chiqiladi.

5. Yaratilgan asar janriga ko'ra, unga ishlov beriladi. Masalan, bolakay obrazi bo'lsa, uning yuziga ifoda berish maqsadida maxsus kuydirish uskunasi foydalaniladi. Bu uskuna yordamida asar xuddi rassom chizgandek tasvirlanadi.

Alohida ishlangan kompozitsiya o'zaro birlashtiriladi va qora mato yoki somon qalamchalaridan tayyorlangan tag qismiga yopishtiriladi. Hajmiga qarab, ramkaga solinadi. Asosiysi, ular hech bir ranglarsiz ustaning mahorati ila asar sifatida yaratiladi.

Rangsiz kompozitsiyalar ranglilaridan farqli ravishda yaratilishi, kuydirilishiga ko'ra ancha murakkab hisoblanadi. Rangli qilish mumkin, ya'ni somon ustidan bo'yoq beriladi. Latviya, Belorussiya, Litva va Rossiyaning turli shaharlarida somonchilik na'munalaridan aynan rangli qilib tayyorlanadi.

Tabiiy materiallar bilan ishlash jarayonida o'quvchilar ona tabiat bilan yaqinlashishga, unga tejamkorlik va mehribonlik, ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishga o'rganadi.

Tabiiy material – bolalar ijodiyotini rivojlantirish uchun asosiy tayanch hisoblanadi. O'quvchilarga o'yinchoq va buyumlar yasashda ulardan qanday foydalanishni o'rgatish zarur. Shu maqsadda tabiiy materiallar burchagi tashkil etiladi. Tabiiy materiallar burchagini sinfonada, uyda tashkil etish mumkin.

Tabiiy materiallardan buyum va o'yinchoqlarni tayyorlash – qiziqarli, oddiy bo'lmagan va juda yoqimli mehnatdir.

Tabiiy materiallarni to'plash, saqlash va ularga ishlov berish tabiatshunoslik darolarida egallangan bilimlarni qo'llash hamda ularni mustahkamlash imkonini beradi.

O'quvchilar tabiatdagi ekskursiyalar vaqtida turli xil tabiiy materiallar, masalan: yong'oqlar, barglar, shoxchalarni, ko'l, hovuz qirg'oqlaridan – chiroyli toshchalar, chig'anoqlarni olib kelishadi. O'quvchilar tabiiy to'plash jarayonida turli materiallarni teradilar, ushlab ko'radilar, shaklini, rangini, har birining xususiyatini o'rganadilar. Bu esa materiallarning nomini eslab qolishga yordam beradi. Masalan, bolalar yong'oqning yumaloqligini, jigarrang ekanligini, ustki qismi g'adir-budur ekanligini bilib oladilar, cho'chqa yong'og'ini esa oval shaklda, yaltiroq sariq-jigarrang bo'lishini bilib oladilar.

Tabiat bilan bo'lgan muloqot bolalarning tasavvurini kengaytiradi, diqqat bilan kuzatish qobiliyatini shakllantiradi, tabiiy materiallardan buyumlar yaratishda idrok va tasavvurning bir butunligini saqlaydi. Buyumlarni yasashda o'quvchilar avval qiynalsalar, keyinchalik, uzluksiz mehnat natijasida bolaning o'ziga ishonch, aniqlik, qoniqish va xohish kabi sifatlarga ega bo'ladi va barmoqlari epchil harakat qiladi.

Tabiiy materiallar bilan ishlash bolaning aqliy rivojlanishiga, tafakkuri va fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga katta ta'sir qiladi.

Tabiiy materialdan buyum tayyorlash jarayonini kuzatadigan bo'lsak, boshida bolalar namunani ko'rib chiqadilar, uning tarkibini, tayyorlash usulini tahlil qiladilar; bu jarayonni o'zlashtirgandan so'ng ish murakkablashadi. O'quvchiga tayyorlanadigan o'yinchoqning rasmi yoki foto surati ko'rsatiladi va ular topshiriq yoki o'zining o'ylagan fikri asosida buyumni yasaydilar.

O'yinchoqlarni tabiiy materiallardan tayyorlashning qiziqarliligi bolalarning diqqatini rivojlantiradi, uning mustahkamligini oshiradi. Erkin diqqat shakllanadi. Masalan, kuchukchani tayyorlashda bolalarga avval uning oyoqchalarini mahkamlash joylarini diqqat bilan ko'rib chiqib (ular simmetrik holda turishi, past ham, baland ham bo'lmashligi, haqiqiyga o'xshashi kerak) teshiklarini belgilash, boshi va boshqa detallarini mahkamlash joylarini ko'rib chiqish tavsiya etiladi.

Tabiiy materialdan qilingan buyumlar ko'pincha bolalarning qiziquvchanligini qoniqtiradi. Bu mehnatda har doim yangilik, ijodiy izlanish, yanada yuqori natijalarga erishish imkoniyati bor. O'yinchoqlarni tayyorlashda bolalarni qulay emotsional yo'naltirish, mehnatda muloqat quvonchi, chiroyli o'yinchoq yasash jarayonida rohatlanish hissi umumiy rivojlanishi uchun juda muhimdir. Tabiiy materiallardan o'yinchoqlar yasash mehnati bola shaxsining rivojlanishiga yordam beradi.

O'yinchoqni yasash oson ish emas. Uni yasashda noaniqlikka duch kelganda, o'quvchilarga mustaqil ravishda uni bajarish yo'llari o'rgatiladi. Ba'zan biron-bir ishni yasash uchun kerakli o'lchamda eman daraxtining g'uddalarini tanlash, o'yinchoq qismlarini o'lchash yo'llarini amalga oshirish va h.k.

Kattalar yordami bilan bola omadsizlik sababini, ularni yengish yo'llarini o'rganadi. Shu asnodda unda maqsadga intilish, qati'yatlik, boshlangan ishni oxiriga yetkazish kabi sifatlar shakllanadi.

Ushbu mehnat turida o'z faoliyatini baholash va nazorat qilish sifatini shakllantirishning real imkoniyatlari bor.

Tabiiy materialdan o'yinchoq yasash mehnati individual va jamoaviy bo'lishi mumkin. Kattalar kabi bolalarga ham jamoaviy mehnat ulkan quvonch olib keladi. Bu yerda shunisi muhimki, bolalar jamoaviy mehnatning natijasini, foydasini tushunishlari kerak.

Turli materiallar bilan ishlash. Turli materiallar bilan ishlaganda chiqindi materiallari: po'kak, qutichalar, plastmassa idishlar va shu kabilardan foydalaniladi.

Mashg'ulotlarni rejalashtirish va materiallarni tanlashda mahalliy sharoitlar: o'lka iqlimi, tabiati, ishlab chiqarish korxonalari, xalq badiiy ustaxonalari va shu kabilarni e'tiborga olish kerak. Mashg'ulotlarni shunday tashkil etish kerakki, ular bolalarning ijodiy qobiliyatlarini o'stirisin, tasavvur qilishga o'rgatsin.

Turli materiallarning texnologik xususiyatlari shunday xilma-xilki, narsalar yasashda ulardan asosiy material sifatida ham, yasalgan narsaga bezak beruvchi material sifatida ham foydalanish mumkin.

Turli materiallardan o'yinchoqlar, yodgorliklar, ko'rgazmalar, ro'zg'or uchun foydali buyumlar va boshqa buyumlarni yaratish badiiy modellashtirishga yaqinlashib ketadi, bolaning estetik hissiyotlari va badiiy moyilliklarini o'stirishga yordam beradi.

Bu ishlarni bajarish jarayonida bolalar quyidagi malaka va ko'nikmalarni egallaydilar hamda mustahkamlaydilar:

1. Turli tabiiy materiallar hamda ularni to'plash va saqlash qoidalari bilan tanishish. Atrof muhitni muhofaza qilish.

2. Turli tabiiy materiallarga ishlov berish va mustahkamlash qoidalari.

3. Buyum uchun atrof muhitdan obyekt tanlash.

4. Predmetni tahlil qila bilish. Detallar uchun material, shuningdek ularga ishlov berish uchun asboblarni tanlash.

5. Mustaqillikni, fantaziyani namoyon qilish. Ijodiy qobiliyatlarni o'stirish.

6. Boshqa materiallar bilan tanishish.

7. Obrazlarni yaratishda konstruktorlik va ijodiy qobiliyatlarni o'stirish.

8. Metallga ishlov berish asboblari bilan tanishish.

Jarayon bosqichlarini taqsimlay olishni, umumiy maqsadni hisobga olgan holda o'z faoliyatini rejalay olish qobiliyatini bolalarda shakllantirish uchun jamoaviy ishning turli shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Jamoaviy mehnat bolalarda jamoalik, do'stona

munosabat, o‘zaro yordam, birodarlik kurtaklarini shakllantiradi. Jamoaviy mehnatning natijalari, ayniqsa kattalar tomonidan quvvatlanib bolalarga qanot bag‘ishlaydi, ularni yangi buyumlar yasashga undaydi. Har bir ishga ko‘tarinki ruhda kirishadilar. Shunday ekan, tarbiya va ta‘lim jarayoni to‘g‘ri tashkil etilsa, turli tabiiy material bilan ishlash bolalarni barkamol o‘stirishda samarali vosita bo‘lib qoladi.

Savollar:

1. Turli xil materiallarga nimalar kiradi?
2. Turli materiallarni to‘plash va ishga tayyorlash qanday amalga oshiriladi?
3. Tabiiy materiallar qayerda to‘planadi?
4. Barglarni quritish usullari qanday?
5. Turli materiallar bilan ishlashning ahamiyati qanday?

Mavzu: Plastilin bilan ishlash darslari tashkil etish metodikasi

Boshlang‘ich sinflarda plastilin bilan ishlash mashg‘ulotlarining maqsadi va vazifasi bolalarning haykaltaroshlikning elementar asoslari bilan tanishtirish va amaliy ishlashga o‘rgatishni nazarda tutadi. Bunday mashg‘ulotlarni yuksak saviyada tashkil etish va o‘tkazish har bir o‘qituvchidan mazkur soha bo‘yicha ma‘lum tayyorgarlikka ega bo‘lishni talab etadi. Buning uchun o‘qituvchilar o‘z ustilarida ko‘proq ishlashlari, haykaltaroshlik va sopolchilik asoslarini yaxshi bilib olishlari kerak bo‘ladi.

Mehnat darslarida loy, plastilin, mum kabi materiallardan foydalanib, ulardan turli o‘yinchoqlar, jonivorlar, qushlar, ertak qahramonlari yasaladi. O‘yinchoq –dekorativ san‘atning eng qadimgi turlaridan biri bo‘lib, qadim asarlarda loydan yasalgan narsalar bizgacha yetib kelgan. Mamlakatimizda san‘at va madaniyatning rivojlanib borishiga ko‘ra o‘yinchoqlarning assortimenti, ularning obrazlari yildan-yilga boyib bormoqda. O‘yinchoqlar yasaladigan materiallar xilma-xildir. Biroq afzallik loyga beriladi. Loy narsalar yasashda asosiy material hisoblanadi.

Loy – narsalar yasashdagi asosiy material hisoblanadi, chunki u istalgan joyda topiladi, arzon va qayishqoqdir. Narsalar yasaladigan

loyda boshqa narsalar – tosh, qum va shu kabilar bo'lmisligi kerak. Chunki *ishi* qo'lda bajariladi. Shuning uchun ish boshlashdan oldin loyni tekshirib ko'rish kerak. Loy shirali va shirasiz bo'ladi. Shirasiz loyning tarkibida ko'p qum bo'lib, unda yopishqoqlik xususiyati yomon bo'ladi. Loyni aralashmalardan tozalab, ustiga suv qo'yib, 5-6 soat saqlanadi. So'ngra suvi to'kib, qo'lga yopishmaydigan quyuqroq xamir holatiga kelguncha yaxshilab ishlanadi.

Loy va plastilin ham turli narsalar yasash uchun juda qulay bo'lib, ayrim xususiyatlariga ko'ra, bir-biridan ajralib turadi. Masalan, plastilin rang-barangligi va doimo ishga tayyor holda ekanligi bilan ajralib turadi. Lekin asosiy kamchilik shundaki, plastilin issiqda tez erib ketadi va o'zining qayishqoqlik xususiyatini yo'qotadi. Bundan tashqari plastilindan ishlangan haykalchalarni ochiq joyda saqlash juda qiyin. Undan asosan kichik modellarni yasashda foydalaniladi. U sun'iy plastik massa bo'lib, loydan hech qachon qurimasligi bilan farqlanadi. Plastilinning har xil: oddiy va murakkab turlari bo'lib, ularni tayyorlashning bir nechta variantlari bor.

Birinchi variant – toza quyuq loyga glitserin qo'shib bir turli massa hosil qilguncha aralashtiriladi. Glitserin tayyorlanayotgan massa qo'lga yopishmaydigan holatga kelguncha qo'shiladi.

Ikkinchi variant - quritilgan toza loy mayda qilib tuyuladi va unga vazelin qo'shib, qo'lga yopishmaydigan quyuq massa hosil bo'lguncha aralashtiriladi. Plastilinga kerakli rangdagi quruq bo'yoq massasi qo'shib va puxta aralashtirib bo'yash mumkin.

Uchinchi variant - 1 qism tuproqqa 1/5 qism ilitilgan mum hamda plastilin qo'lga yopishmaydigan darajaga yetguncha glitserin qo'shib aralashtiriladi. Plastilin va loydan narsalar yasashni u yaxshilab qo'lda ezilgandan keyin boshlash kerak.

Plastilin va loydan tashqari narsalar yasashda mumdan foydalaniladi. Mumning tabiiy va su'niy turlari mavjud. Mum ancha qimmat turadi va undan mayda narsalar yasaladi. Mum bilan ishlash qulay, u qurimaydi, suv bilan namlanishni talab qilmaydi, darz ketmaydi va undan yasaladigan narsalar uzoq saqlanadi.

Mehnat darslari uchun do'konlarda ochdan to to'q rangacha bo'lgan rangli mum tayoqchalari sotiladi.

Loy bilan ishlaganda asosan oddiy asboblari, pichoq, oddiy konstruksiyadagi yog'och va metall uchli steklardan foydalaniladi. Plastilin va mum bilan ishlaganda metall steklardan foydalaniladi. Ularni qizitish hamda yo'g'on mis, alyumin yoki temir simdan tayyorlash mumkin. Sirkul, o'lchov, chizg'ich va burchaklar kabi o'lchov asboblari modellarni chizish va o'lchash ishlarida kerak bo'ladi.

Tayyor narsalardagi changlarni yo'qotish, loy narsalarni supurib tashlash, narsani solish va unga narsalar surtish jarayonida har xil mo'yqalamlar bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Haykaltaroshlik haqida qisqacha ma'lumot. Haykaltaroshlik – tasviriy san'at turlaridan biridir. San'atning bu turining xususiyati tasvirning hajmi – formasidir. Plastik tasvirlar orasida aylana haykaltaroshlik yolg'iz tur emas. Undan tashqari, barelyef va gorelyef ham mavjud, relyef aylana haykaltaroshlikdan farq qilib, yassi sathda aks etadi. Bu haykaltaroshlik turlaridan idish-tovoq sathini, binolarning old tomoni, interyeri va shu kabilarni bezashda foydalaniladi.

Loy va plastilin bilan ishlashda kerak bo'ladigan usullar:

1. Yumaloqlik – bu parcha loydan shar yasash, unga olcha, olma kabilari shaklini berishdir.
2. Bir bo'lak loydan kaftda aylana harakatlar bilan shar yasaladi.
3. Shar yasash, so'ngra uzunasiga harakatlar bilan uni tuxum, ustun kabilarga aylantirish.
4. Yassilash – sharchadan yassi non yasaladi, qo'lning holati doimo o'zgarib turadi.
5. Yumoloq shaklga keltirilgan shar bo'lagining bir qismi cho'ziladi.
6. Surish (yamash) orqali buyumning ayrim qismlarini o'zaro biriktirish.

Loy va plastilin bilan ishlash mashg'ulotlarini tashkil etish va ish joyini bekam-u ko'st jihozlanganligi muhim ahamiyatga egadir.

Shuni qayd etish lozimki, O'zbekistonning issiq iqlim sharoitida narsalar yasash bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni loydan bajargan ma'qul, chunki plastilindan yasalgan narsalar issiqda o'z shaklini tez yo'qotadi.

Ishni oddiy predmetlar: sabzavot-mevalarni yasashdan boshlash kerak. Bunda-tayyor namuna yoki rasm bo'yicha ishlashni taklif etish

mumkin. O'quvchilar narsalarni yasash usullarini egallab olganlaridan so'ng o'yinchoqlar, badiiy bezakli dekorativ idishlarni yasashga o'tishlari mumkin.

Savollar

1. Plastilin qanday massa?
2. Plastilin qanday xususiyatlarga ega?
3. Plastilin qo'lda qanday tayyorlanadi?
4. Loy qanday turlarga ega?
5. Loyning xususiyatlari qanday?

Mavzu: Gazlama va ip bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi

Tikish darslarida beriladigan politexnik bilim bolalarning bilim doiralari kengaytiradi. Bolalarning tasavvurlarini insoniyat hayotida muhim o'rinni egallovchi hamda keng tarqalgan materiallar va ularning xususiyatlari, sanoatning gazlama va tolali materiallar ishlab chiqaruvchi tarmoqlari, materiallardan texnika va insonning madaniy hamda maishiy ehtiyojlarini qondiruvchi ishlab chiqarish kabilar bilan boyitadi.

Amaliy mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilar turli asboblardan hamda moslamalar, asosan qaychi, igna va o'lchov asboblari bilan ishlash malakalarini egallaydilar. Ular bu asbob va moslamalarning har xil turlari bilan tanishadilar.

Gazlama bilan ishlaganda mehnat madaniyati, o'z ishini rejalashtirish hamda tashkil etish ko'nikmasi rivojlanadi va takomillashadi. Bolalarning didlari ham jiddiy o'sadi va takomillashadi. Dazmol, ip va boshqa materiallarni bir-biriga moslab tanlash, o'quvchilarni ranglarning birikishi, Gazlama va ipning rangi bir-biriga muvofiq kelishiga e'tibor berishga o'rgatadi.

O'qituvchi o'quv materiallarini darsda o'quvchilarni politexnik bilim bilan qurollantirish amaliy ishlar jarayonida amalga oshiriladi. U darsda ta'limning o'quvchilarning faolliklarini, aqliy qobiliyatlarini o'stiradigan metod va usullardan foydalanadi.

1-sinf o'quvchilari quyidagi ko'nikma, bilim va malakalarni egallab olishlari kerak:

1. Gazlama haqidagi umumiy tushunchalar bilan tanishtirish. O'simlik (paxta, zig'ir)dan tayyorlanadigan gazlamalar haqida dastlabki ma'lumotlar beriladi. Gazlamaning tuzilishi, ulardagi iplarning to'qilishi haqidagi ilk ma'lumotlar beriladi.

2. Gazlamalar asosan nimalarga mo'ljallanganligi bilan tanishtirish: kiyim-kechak, turmush narsalariga va shu kabilar.

3. Ishlatilishi (tikish, yamash, to'qish iplari) va yo'g'on-ingichkali-giga ko'ra farqlanadigan iplar bilan tanishtirish.

4. Tikish va to'qishda ishlatiladigan asosiy asboblardan hamda moslamalar (nina, qaychi, angishvona, to'g'nog'ich) va ularni saqlashning asosiy qoidalari bilan tanishtirish.

5. Sanchiluvchan asbob va moslamalarni ishlatganda texnika xavfsizligi qoidalari bilan tanishtirish. Tikish vaqtida to'g'ri o'tirish qoidalari, gigiyena talablari.

6. Kerakli uzunlikdagi ipni o'lchash, uni qirqish yo'llari bilan tanishtirish (ularni tishlab, tortib uzishga yo'l qo'ymaslik), lentani o'lchash va qirqish.

7. Ip va tolaga ishlov berish usullari bilan tanishtirish.

8. Yo'g'on ip va toladan to'qishga o'rgatish.

9. Ignaga ip o'tkazish, tugun solish, ipni mustahkamlashni o'rgatish.

10. "Bahya chok" (biriktiruvchi va bezovchi) tushunchalari bilan tanishtirish.

11. Oddiy andozalar tayyorlash. O'qituvchi chizmasiga muvofiq to'g'ri burchak shaklidagi andozalar qilish.

12. Gazlamani andozaga ko'ra chamalash.

13. Gazlamani qaychi bilan qirqish usullarini tanishtirish.

14. Gazlamani qalam yoki bo'r bilan belgilangan to'g'ri yoki egri chiziq bo'ylab qaychida qirqishni o'rgatish.

15. Gazlamadan narsalar tikishni o'rgatish.

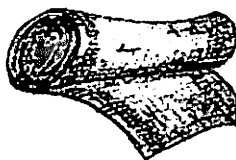
16. Tugma qadash usullarini o'rgatish.

Bu mashg'ulotda o'quvchilar natural ipak va jun tolali materiallari, to'qimachilik sanoati mahsulotlari bilan tanishadilar. Namuna, rasm, chizma va berilgan o'lchamlar bo'yicha andoza olishni va gazlamaning xususiyatlarini (pishiqligi, egiluvchanligi, tuzilishi) ni o'rganadilar.

Gazlama:

chit - paxta
tolasidan;

atlas - ipak
tolasidan;
bo'z - kanop
tolasidan;

kapron - sun'iy
toladan.

**Mato olinadigan
unsurlar:**

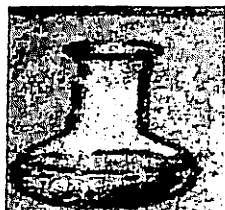
Paxta

pilla

kanop

kimyoviy

- qalam

- chizg'ich

- qaychi

- igna

- ip

- o'lchov
(metr)

- tugmalar

- angish-
vona

- to'na-
g'ichlar

- igna
qadagich

Savollar:

1. Qanday gazlama turlari mavjud?
2. Gazlamaga ishlov berish usullari qanday?
3. Gazlama bilan ishlashda ish joyi qanday tashkil qilinadi?

Mavzu: Yumshoq o'yinchoqlar yasash darslarini tashkil etish metodikasi

O'yinchoqlar – bolalar o'yinlari uchun yaratilgan maxsus predmetdir. Biroq bu aniq predmetning kichiklashtirilgan nusxasi emas, balki uning shartli tasviri, o'ta umumlashtirilgan badiiy obrazdir. Ifodali shakl va harakatlilik, ravshanlik va rangning shartlilik bularning barchasi bolani o'yinchoqqa jalb qiladi. U bilan o'ynash ishtiyoqini tug'diradi. O'yinchoq bola quvonchining manbayidir.

Yumshoq o'yinchoqlar bilan turli yoshdagi bolalar shug'ullanishlari mumkin. Aytishlaricha, yumshoq o'yinchoqlarni yasab o'ynash faqatgina kichik bolalarga xos, lekin tajribalar shuni ko'rsatadiki, yumshoq o'yinchoqlar bilan faqat bolalar emas, balki katta yoshdagi bolalar ham qiziqadilar.

Kichik o'quvchilar o'yinchoqlarning eng oddiy turlari, kattaroqlari esa qo'g'irchoq teatri qo'g'irchoqlarini, turli holatdagi o'yinchoqlarni tayyorlaydilar. O'quvchilarga o'yinchoqlar yasashni o'rgatish uchun avvalo o'qituvchi o'zi bu san'atni yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi kerak. O'zi tayyorlagan chiroyli o'yinchoqlarni o'quvchilarga ko'rsatar ekan, ularda ham o'yinchoqlar yasash qiziqishi paydo bo'ladi.

Yumshoq o'yinchoq yasashni uning yasash texnologiyasi uslubi, tayyor shablon asosida boshlash mumkin. O'yinchoq andoza asosida tayyorlanishiga qarab, bolalarni intilishlariga, o'zlari o'ylab qo'ygan g'oyalari qarang rag'batlantirish kerak.

Ishni tashkil qilishdan oldin quyidagi ashyolar va asboblarni tayyorlash kerak:

Asboblar:

1. Ignalarning turli katta-kichiklari.
2. G'altakli turli rangdagi iplar.
3. Rangli mulina iplar.
4. Turli rangdagi ipakli iplar.
5. Qaychi.
6. Bigiz.
7. Ombir.
8. Dazmol.
9. Angishvona.
10. Qalam.

Ashyolar:

Yumshoq o'yinchoq uchun iloji boricha yangi yoki avvaldan yuvib, dazmollangan satin, barxat, shtapil, paxmoq, chit, junli matolar zarur.

Hayvonlarni o'yinchoqlarini tayyorlash uchun tukli mato, sun'iy va tabiiy jun matolaridan foydalaniladi.

Tana yuz ko'rinishini tasvirlovchi o'yinchoqlar uchun shifon, sun'iy tolali shoyi matolar, yuz uchun och pushti, och jigarrang matolar olinadi, kiyimlari uchun rangli matolar, soch uchun sun'iy iplar, viskoza, qismlarni birlashtirishda 1-2 mmli yumshoq simlar, o'yinchoqlarni jihozlashda har xil tugmalar, biser, tasma, lentalar, shunurlar hamda eskiz tayyorlash uchun plastilin zarur. O'yinchoq ichi paxta bilan, tirikotaj chiqindilari, averlo qilishda yog'ochdan chiqqan qirindilar bilan to'ldirish mumkin.

Yumshoq o'yinchoq tayyorlashda ishni nimadan boshlash kerak? Dastlab bolalarni ignani ushlabdan, igna to'g'nog'ichdan o'rinni foydalanishdan, so'ng eng oddiy chok turlarini tikishdan boshlash zarur. Chok turlarini o'rgatish uchun amaliy bir nechta ish tavsiya etiladi. (Ro'molcha tikish, xaltacha tikish va boshqalar). Bu esa bolalarni chok turlarini tikish malakasini egallashga sharoit yaratadi. Bolalarda igna bilan ishlash malakasi hosil bo'lgandan keyin oddiy model tayyorlashga o'tiladi. Bolalar qo'lda tikadilar, kattaroq bolalar tikuv mashinasidan foydalanishlari mumkin.

Yumshoq o'yinchoq tikish izchilligi quyidagi bosqichlardan iborat: Mato tanlash, g'ijim matoni dazmollash, matoga andoza chizish, qis-

mlarni bichish, tikish, ichini to'ldirish, ustini jihozlash.

Andoza kartondan tayyorlanadi, bichishga mato ikkiga buklanadi, uning chap tomoniga andoza qo'yib bichiladi. To'q mato bo'lsa andoza oq yoki sariq rangi qalamdan, och rangi mato bo'lsa qora rangli qalamdan tayyorlanadi.

Chizib olingan mato har tomondan 0,5 sm chok uchun qoldirilib, qirqiladi, so'ng qo'lda yoki mashinada tikiladi. Burchaklar o'ng tomonga chiqariladi. Tayyor tikilgan forma metal tayoqcha yordamida o'tmas tomoni bilan o'ngiga ag'dariladi.

Agar o'yinchoq tabiiy jundan tayyorlanayotgan bo'lsa chok haqqi qoldiriladi, chetlari qalin ipda tikiladi.

Hayvon va qush o'yinchoqlarini tikish quyidagi qoida bo'yicha amalga oshiriladi: avval tana va qorin qismlari bir-biriga tikiladi. Ayiqcha shaklining ikki yarmi tayyor bo'lgandan so'ng ularni birga tikiladi. Tikilgan shakl o'ngiga ag'darilib qoldirilgan joydan ichi to'ldiriladi, qismlari bir-biriga ko'rinmas chok bilan birlashtirib tikiladi. O'yinchoq ichi paxta yoki mayda mato qiyqimlari bilan to'ldiriladi.

O'yinchoq tayyorlashni qiyinlik bosqichiga qarab ikki guruhga ajratiladi:

1-guruh: Yengil to'ldiriladigan o'yinchoq (tovuq, qo'g'irchoq maymuncha, pingvin, o'rdakcha, kuchukcha, filcha, quyoncha, ayiqcha, xo'tikcha, jirafa).

2-guruh: Qo'g'irchoq teatri uchun qo'g'irchoq (cho'chqacha, kuchukcha, ayiqcha, maymuncha, qo'g'irchoq, mushuk, sim sixga o'rnatilgan o'yinchoq, buratino, tulki va boshqalar).

O'yinchoqlarni yasash bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, saviyasini kengaytiradi, ijodiyotga qiziqishini tarbiyalaydi. Ular o'zlari yasagan o'yinchoqlarga o'zlarining ajoyib-g'aroyib istaklarini, muhabbatlarini, mehnatlarini sarflaydilar. Shuning uchun ularning mehnatlarini qadrlash va mehnat qilishga qiziqtirish lozim. Bu esa ularda maqsadga intiluvchanlik, tashabbuskorlik, tirishqoqlik, o'zaro yordam berish, mehnatsevarlik, e'tiborlilik, batartiblikni tarbiyalaydi.

Savollar:

1. O‘yinchoq qanday predmet?
2. Qanday gazlama turlarini bilasiz?
3. Andoza nimadan tayyorlanadi?
4. O‘yinchoqlar nechta usulda tayyorlanadi?

Mavzu: Loyihalashtirish va modellashtirish darslarini tashkil etish metodikasi

Texnik modellashtirish mashg‘ulotlarida namuna rasm va chizmalar berilgan o‘lcham konstruktor jamlanmasining detallari yoki turli materiallarni qo‘llab og‘zaki tasvirlash bo‘yicha texnik o‘yinchoqlar, modellar va maketlar tayyorlash nazarda tutiladi. Bu mashg‘ulotlarda o‘quvchilar texnik o‘yinchoqlar va modellarni ishlatib namoyish qilishlari, ularni boshqarishlari, shuningdek, namoyish jarayonida konstruksiyaning detal va qismlari nomini aytishlari, ularning nimaga mo‘ljallanganligini bilishlari kerak. Mashg‘ulotning bu turi o‘quvchilarda konstruktor-texnik tafakkurni, mustaqil rejalashtirish va o‘ylab qo‘yilgan texnik buyum (kema, avtomashina, samolyot, raketa va shu kabilar) modelini amaliy bajara olish ko‘nikmalarini o‘stirishda juda muhim o‘rin tutadi.

Modellashtirish obyektlari ijtimoiy foydali yo‘nalishga ega bo‘lishi, ta‘lim jarayonini ko‘rgazmali qurollar bilan jihazlashga yordam berishi kerak. O‘qituvchi chizmachilikka doir ishlarni asta-sekin kiritib boradi. Texnik modellashtirishda metall konstruktor bilan ishlash katta ahamiyatga ega. 1-sinfdagi texnik modellashtirish bo‘yicha ishni bajarish jarayonida:

1. O‘quvchilar mashina, uning modeli va maketi haqida tasavvurga ega bo‘ladilar;
2. Qo‘l asboblari va moslamalarning tuzilishi bilan tanishadilar, chunki ularning har ikkalasi bir izchilikka asos qilib olingan;
3. Qo‘l asboblarining tuzilishi va nimalarga mo‘ljallanganligini bilishi bolalarning politexnik bilim doiralarini kengaytiradi;
4. O‘quvchilar avval o‘qituvchi yordamida, so‘ngra mustaqil tarzda modelni ko‘ra bilishlari: ularning xususiyatlarini, ayrim qismlarini, qismlar o‘lchovining bir-biriga munosabatlarini ajrata bilishlari;

5. Modelni tayyorlash uchun qanday material zarurligini aniqlay olishlari;

6. Ish joyini jihozlashlari;

7. Belgilash, o'lchash, ishlov berish, montaj va pardozlash bosqichlarini bajarishlari;

8. Modelni sozlash va boshqarishni bilishlari lozim;

9. O'zini-o'zi nazorat qilish va o'z mehnatini hisobga olishlari kerak.

Stol va stul modelini yasash. Ish uchun qalin qog'oz yoki in-gichka karton ishlatiladi, bu buyumlarni tayyorlash jarayoni oddiy. Asosiy shart – konstruktsiya mustahkam bo'lishi kerak. Shu maq-sadda stol va stullarning oyoqchalari bukilgan, qopqoqli quticha ko'-rinishda tayyorlangan bo'ladi.

Rejalashni, yaxshisi, parallel gorizontalar chiziqlar chizishdan boshlagan ma'qul. Bu chiziqlarda kerakli o'lchamlar topiladi, olin-gan nuqtalar birlashtiriladi. Bunday izchillik buyumni tayyorlashga ketadigan vaqtni qisqartirish imkonini beradi. Taburetkalar ham xuddi stolga o'xshab tayyorlanadi. Lekin uning o'lchamlari stolga nisbatan salkam bir necha marta kichik bo'ladi.

Divan va kreslo modelini yasash. Ish uchun turli rangdagi qalin qog'oz yoki yupqa karton ishlatiladi. Buyumlarning tayyorlanishi murakkab emas, ularni uncha-muncha ish tajribasiga ega bo'lgan bolalar yasashi mumkin. 90×160 mm o'lchamda to'g'ri to'rtburchakli qog'oz tayyorlanadi. Listning o'rta chizig'iga har ikki tomondan 10 mm chuqurlikda kesik qilinadi, usti va osti chetidan 10 mm oraliqda shunday ikkita kesik qilinadi, tomonlari bukiladi. Klapanlarga yelini surtiladi va tayyorlanma yopishtiriladi, shundan keyin juda qattiq materialdan ikkita yon qismlari tayyorlanadi, divan tomonlariga yelim surtiladi va ularga detallar qotiriladi. Buyum konstruksiyasi qattiq chiqadi. **Shkaf va karavot modelini yasash.** Buyum bitta yoyilma va to'rta oyoqchadan tayyorlanadi. 240×300 mm o'lchamda to'g'ri to'rtburchakli, jigarrang qalin qog'oz tayyorlanadi. Rejalash qulay bo'lishi uchun ko'rsatilgan o'lchamlar bo'yicha gorizontalar chiziqlar tortiladi va kerakli nuqtalar topilib, vertikal chiziqlar o'tkaziladi, klapanlar qoldiriladi. Eshiklari yelimlanib yopishtiriladi. Oyoqchalalar uchun qalin qog'oz bo'lakchalari olinadi. Ularni kesik

qilinadi, klapanlar qaytariladi va asosga qotiriladi. Eshikchalarga flo-master yoki qalamda dastalar rasmi chiziladi.

Karavotning konstruksiyasi sodda, uni biroz ish tajribasiga ega bo'lgan o'quvchi ham bajarishi mumkin. Buyum uchun turli rangdagi qalin qog'oz yoki yupqa karton ishlatiladi. Model uchta detaldan iborat. Gorizontaal detal to'g'ri to'rtburchakli listdan quticha ko'rinishida, ustini ostiga qilib bajariladi. Suyanchiq uchun juda qalin material tanlanadi. Suyanchiqning pastki qismida kesiklar qilinadi va detallar to'rga yelimplab yopishtiriladi.

Suvda suzuvchi transport modelini yasash. Eng dastlabki kemalar butun daraxt tanasidan o'yib yasalgan qayiqlar bo'lgan. Ularda suzib yurish uchun uzun xodadan foydalanilgan. Bora-bora qayiq va kemalar alohida elementlardan tayyorlana boshlanadi, yangi qurilgan elementlar paydo bo'lib, xodalar eshkaklarga almashdi.

Mashg'ulotda ish boshlashdan oldin bolalarga turli suzuvchi vositalar haqida umumiy ma'lumotlar beriladi: hozirgi zamon tushunchasida kema deganda odamlarga xizmat qiladigan dengiz va daryo vositalari tushuniladi. O'z navbatida transport kemalari yuk, passajir, yuk-passajir kemalariga ajratiladi; yuk kemalari orasida quruq va qo'yiladigan yuklarni tashiydigan kemalar bor; konteyner, treyler, yog'och, ko'mir tashuvchi va boshqalar. Turli baliqchilik kemalari seyner, trauler, baliq zavodlaridir. Texnik maqsadlarga mo'ljallangan kemalar – buksir, muzyorar, o't o'chiruvchi, doklar, zemsnaryadlaridir.

Yelkanli qayiq modelini yasash. Ish uchun qalin qog'oz; rasm daftar varag'i yoki vatmandan foydalaniladi. Model uchta detaldan iborat: korpus, machta va yelkan. Dastlab 80×180 mm o'lchamli qog'ozdan korpus yoyilmasi tayyorlanadi. Ikkita parallel chiziq tortiladi. Ularning orasi qayiq kengligiga teng bo'ladi, tumshuq qismida kesiklar qilinadi, bunda yelimplash uchun klapan qoldiriladi, qarama-qarshi tomondan burchaklari qirqib tashlanadi. Tayyorlangan detallar ukkiga buklanadi va detal yelimplab yopishtiriladi. Yekan uchun ingichka qalin qog'oz olinadi, u sharikli ruchka sterjeniga o'raladi va naycha yelimplanadi. Tayyorlanma olinadi, osti qirqiladi, qopqoqcha hosil bo'lishi uchun bukiladi va qayiqcha tubiga yelimplab yopishtiriladi. Yelim qotguncha qo'l bilan bosib turiladi.

Taxlangan qog'ozdan qayiqcha modelini yasash. Konstruksiya jihatdan qayiq odatdan tashqari quriladi. 100×180 mm o'lchamdagi bir varaq qattiq qog'oz tayyorlanadi, undan qayiqcha detallari qirqib olinadi. Tayyorlanma teng yarmidan ko'ndalangiga bukiladi va to'rt tomonidan istalgan qiyshiq chiziq bo'ylab kesiladi. Shundan so'ng qog'oz yoyiladi, yumshoq qismiga yelim surtiladi va chetlari birlashtiriladi. Yelim qurigach, quyruq qisimli klapanlariga yelim surtiladi, chetlari bukiladi va qayiqcha yelimlanadi. Ish oxirida qayiqcha to'la shaklga keltiriladi, unga qo'shimcha jilo beriladi.

Tagi uchburchak qayiq modelini yasash. Ish uchun qalin chizma rasm yoki rasm chizishga mo'ljallangan qog'oz ishlatiladi. O'lchamlar taxminiy berilgan, zarur bo'lsa, ularni o'zgartirish lozim. 120×190 mm o'lchamda to'rt burchaklisi tayyorlanadi, qayiqning quruq qismi chizib olinadi va ko'rsatilgan o'lchamlarda uchburchak quriladi. Tayyorlanma qirqib olinadi va bukiladi. Qog'oz cheti yelimlanib, tumshuq qismi yopishtiriladi. Amalda qayiq tayyor bo'ladi.

Uchuvchi transport modellari, samolyotchalar modelini yasash. Tavsiya qilinadigan modellar – erkin uchuvchi uchish apparatlaridir. Qog'ozdan bir necha xil samolyotchalar yasash mumkin. Modellarini hamma yosh bolalar ham yasashi mumkin, chunki ularni yasashning konstruktiv imkoniyatlari juda ko'p va xilma-xildir. Qo'l ostida doimo zarur material bo'ladi. Ularni yasashga ketadigan vaqt ham unchalik ko'p emas. Samolyotchalarini modellashtirish mashg'ulotlarini darslarda, sinfdan tashqari mashg'ulotlarda, yosh texniklar uyushmalarida, to'garaklarda o'tkazish mumkin. Bu kichik maktab yoshidagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini o'stirish imkonini beradigan mehnat faoliyatining qiziqarli turidir. Tavsiya qilingan modellar yasash tasviri bo'yicha, ya'ni qog'ozdan tayyorlanadi. Ish uchun qattiq rasm yoki chizma qog'ozdan foydalaniladi.

Savollar

1. Texnik modellash nima?
2. Modellash ishlarining o'quvchilar tarbiyasidagi ahamiyati.
3. Texnik modellar qanday materiallardan tayyorlaniladi?

III bob. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MEHNAT TA'LIMIDAN AMALIY ISHLAR

I BO'LIM. QOG'OZ VA KARTON BILAN ISHLASH

Amaliy mashg'ulot mehnat ta'limining asosiy shakli hisoblanadi. Tashkiliy shakl deganda o'qituvchining qo'yilgan maqsadga erishishi uchun o'quvchilarning amaliy ish faoliyatini tashkil etish va unga rahbarlik qilish usulini tushunmoq kerak.

Mehnat ta'limining asosiy tashkiliy shakllaridan biri – amaliy mashg'ulotdir. Amaliy mashg'ulot jarayonida dastur mavzusining mazmuni ochib beriladi, mehnat ta'limi va tarbiyasining maqsadlari, vazifalari amalga oshiriladi.

Mavzu: Ish joyini to'g'ri tashkil etish talablari

Reja:

1. Mehnat xonasida ishlash talablari.
2. Ish o'rnini tashkil qilish talablari.
3. Ish qurollaridan foydalanish qoidalari.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi:

1. Amaliy mashg'ulotlarda ish joyini to'g'ri tashkil etish talablarini o'rgatish.
2. Ish qurollaridan foydalanish qoidalariga rioya qilish, amalda ulardan foydalanishga o'rgatish.
3. Mavzuni o'tish bo'yicha ishlab chiqilgan metodik tavsiyalarini, amaliy ishlarni dars jarayonida yoritib berish.

Ta'lim metodlari: Tushuntirish, "Aqliy hujum", amaliy ish, "Blits savollari" texnologiyasi. "Klaster" texnologiyasi.

Ta'lim vositalari: Ko'rgazmalar, xavfsizlik qoidalari, rasmlar, slaydlar.

O'qituvchining vazifasi:

1. Mehnat xonasida ishlash talablari bilan tanishtiradi;
2. Mehnat darslarida ish joyini to'g'ri tashkil qilish talabalarini o'rgatadi;
3. Texnika xavfsizligi qoidalari bilan tanishtiradi;
4. Amaliy ish quroli turlari va ulardan foydalanish qoidalari bilan tanishtiradi.

Ish xonasida ishlash talablari

1. Ish xonasiga faqat o'qituvchi ruxsati bilan kiriladi.
2. Har bir o'quvchi faqat o'z ish joyida ishlaydi. Agarda ish jamoa bo'lib bajariladigan bo'lsa, o'quvchilar o'z majburiyatlarini yaxshi biladilar.

3. Ish faqat o'qituvchining ruxsati bilan boshlanadi.

4. Ishni boshlashdan oldin ish joyini tayyorlab, asboblarni to'g'ri va qulay joylashtirish: O'ng qo'l bilan ushlanadigan asboblarni o'ng tomonga, chap qo'l bilan ushlanadiganini chap tomonga qo'y, sanchiladigan, kesadigan asboblarni hech qachon ikkita asbob orasiga qo'yma, ularni doimo o'z joyiga, o'tkir tomonini narigi, dastasini o'zing tomonga qilib qo'y. Asboblarni o'ynama, ular o'yinchoq emas.

5. Ish vaqtida ish joyingizni tartibli saqlang.

6. O'tmas yoki buzuq asbob bilan ishlamang.

7. Asbobni ishlatganda, uni o'qituvchi ko'rsatganidek ishlatang.

8. Asboblarni asrang, ularni to'g'ri, o'z o'rnida ishlatang, so'ng ularni tozalab qo'ying.

9. Har bir detalni oldingi safargidan sifatli, chiroyli va tartibli qilishga harakat qiling.

10. Ishni tugatdingizmi, ish joyingizni tezda tozalab, tartibli qilib qo'ying.

Ish joyini to'g'ri tashkil etish: O'qituvchi stolning ustiga dasturxon yozib, o'ng tomoniga qaychi, yelim uchun cho'tka, chizg'ich, qalam, o'chirg'ich joylashtiradi. O'quvchining old tomoniga yelim, qiyqimlar uchun quticha va sochiq joylashtiriladi. O'quvchining chap tomoniga, ish vaqtida halaqit bermaydigan qilib rangli qog'oz to'plami, qog'oz to'plami va kerakli materiallar joylashtiriladi.

Sanitariya-gigiyena talablari: O'quvchi ish stolida ishlayotganda kiyimlarini kir qilmaslik uchun maxsus ish fartuklari va yenglar kiyib olinadi. Ish qurollaridan foydalanishda har bir asbobni yoki ish qurolini tartib bilan ishlatishni, ya'ni bitta ish qurolidan foydalanib bo'lib o'z joyiga qo'yib, keyin ikkinchisini qo'lga olish talab etiladi. Bunda o'quvchini ish stoli batartib bo'ladi. Ish vaqtida o'quvchi qo'lini kiyimlariga, boshiga, yuziga tekkizmaslik, zarur bo'lganda qo'lini sochiqqa artib keyin qo'lini harakatlantirishi mumkin. Ishni

tugatgandan so'ng ish qurollari va asboblarini o'z g'ilof yoki idishlariga solib tartib bilan sumkasiga yoki maxsus javonga joylashtirib qo'yishi kerak.

To'g'ri o'tirish qoidalari: O'quvchilar ish vaqtida to'g'ri o'tirish qoidalariga amal qilishlari kerak. Har bir asbob yoki ish qurolidan foydalanayotgan vaqtida qo'llarni keskin harakatlantirmaslik, o'rmi-dan turmaslik, orqasiga qaramaslik, yoniga o'girilmaslik, o'rtog'iga gapirmaslik kerak. Ish vaqtida gavnani to'g'ri tutish, bir tomonga qiy-shaymaslik, oyoqlarini to'g'ri joylashtirish, qo'llarni stol ustida hara-katlantirish, asbob va ish qurollarni gavnasiga yaqin olib kelmaslik, ish stolida to'g'ri o'tirish kerak. Shunda o'quvchi charchab yoki toli-qib qolmaydi.

Ustaxonadagi asbob-uskunalar. O'quvchilar ustaxonada ishlayot-ganlarida har xil asboblar va moslamalardan foydalanishadi. Qaychi, qalam, chizg'ich, igna, angishvona, yelim, yelim cho'tkasi, bigiz, tag-lik taxtachalar, pichoq, gazlama, rangli qog'oz to'plami, plastilin, turli urug'lar, barglar, mato bo'laklari, karton to'plami, sochiq, chiqindilar uchun quticha, stol ustiga klyonka.

Turli asboblardan foydalanishda texnika xavfsizligi qoidalari:

Qaychidan foydalanish qoidalari

1. Qaychini belgilangan joyda, belgilangan holatda saqlang.
2. Qaychini uchini yuqoriga qilib ushlamang.
3. Qaychini ochiq holda qoldirmang.
4. Qaychini yurib turganingizda ishlatmang.
5. Qaychini faqat yopilgan holda uchidan ushlab o'rtog'ingizga uzating.
6. Qaychini ishlatayotganda kesilishning yo'nalishini va materialni ushlab turgan chap qo'l barmoqlarini kuzatib turing.
7. Yaroqsiz qaychini ishlatmang, uni o'qituvchiga topshiring.

Bigizdan foydalanish qoidalari

1. Bigizni o'rinsiz ishlatmang.
2. Sirti silliq, sirg'anchiq qattiq predmetlarni bigiz bilan teshmang.
3. Teshiladigan predmetni qo'lingizda ushlamang, uni stol, taglik ustiga qo'yib teshing.

Pichoq bilan ishlash qoidalari

1. Uchi yumaloq pichoqdan foydalaning.

2. Pichoqni o'qituvchi ko'rsatganidek ishlating, kesganda qattiq bosmang.

Nina bilan ishlash qoidalari.

1. Ninani ishlatib bo'lgach, maxsus nina yostiqligiga sanchib qo'ying.

2. Ninanni hech qachon og'zingizga olmang.

3. Ortiqcha ninalarni ignadonda quruq holatda saqlang.

4. Ishdan oldin va ishdan keyin ninalarni sanab ko'ring, yetishmagan ninalarni albatta toping.

5. Qog'oz va kartondan narsalarni yasaganda birinchi teshikni albatta bigiz bilan teshib oling.

Ko'rilgan choralarga qaramay sinfda baxtsiz hodisa ro'y bersa, o'qituvchi birinchi yordamni ko'rsatishi va maktab shifokorini chaqirishi lozim. Ish xonasida yod, bint solingan aptechka bo'lishi shart.

Savollar:

1. Ish joyini tashkil etishda nimalarga e'tibor berish kerak?

2. Mashg'ulotga kerakli ish asboblari va materiallari qanday joylashtiriladi?

3. Qanday asboblardan ishlaganda texnika xafvsizligi qoidalari-dan foydalaniladi?

4. Sanitarik-gigienik talablar nimalardan iborat?

5. Mehnat xonalarini jihozlashdagi talablar?

Mavzu: Qog'oz va kartonga ishlov berish texnologiyasi

REJA

1. Qog'oz va uning turlari.

2. Qog'oz turlarining xususiyatlari.

3. Qog'ozga ishlov berish usullari.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Qog'oz turlarini o'rganish, qog'oz xususiyatlarini tahlil qilish va qog'ozga ishlov berishni o'rganish.

Mashg'ulot shiori: Tez va sifatli ishla.

Ta'lim usullari: Aqliy hujum, tezkor so'rov, namoyish etish, suhbat, amaliy ish, taqdimot.

Ta'lim vositalari: Tayanch matn, metodik qo'llanmalar, ekspert topshiriqlar, turli qog'oz bo'laklari, chizg'ich, qaychi, qalam.

O'qituvchining vazifasi:

- talabalarning qog'oz turlari va ularga ishlov berish usullari haqidagi bilimlarini aniqlash;

- mehnat darslarida foydalaniladigan qog'oz turlari haqida tushunchalar berish;

- foydalaniladigan qog'oz turlari xususiyatlarini tahlil qilish;

- qog'ozga ishlov berish usullari to'g'risida ma'lumot berish.

Qog'oz bilan ishlashda o'quvchilar avvalo qog'ozning turlari, xususiyatlari va tarkibini bilishi kerak. Bunda o'quvchilar mehnat darslarida ishlatiladigan qog'oz turlarini nomlarini (ro'znoma qog'oz, yozuv qog'oz, chizmachilik qog'oz, rasm qog'oz, rangli jild qog'oz, oboy gul qog'oz, millimetrli qog'oz, karton qog'oz,)

Bolaning fantaziyasi kuchli bo'ladi. U qo'lga tushgan oddiygina bir narsada o'zi hohlagan shaklni ko'radi va tasavvur qiladi. Ayniqsa, bolaning qo'lga bir parcha qog'oz berilsa, bola uni hohlansa qayiq, hohlansa samolyot, hohlansa paqilloq, hohlansa varrak, hohlansa geometrik figuralar shakliga kiritadi, yoki bog'cha opasidan va ota-onasidan, aka-opalaridan o'zi hohlayotgan narsani yasab berishlarini so'raydilar.

Amaliy topshiriqlar

Qog'ozning turlari: rangli qog'oz, barxit qog'oz, falga qog'oz, millimetrli qog'oz, karton qog'oz, gul qog'oz, rasm qog'oz, ro'znoma qog'oz, chizmachilik qog'oz va hokazo.

Qog'ozning xususiyatlarini tahlil qilish: qog'ozning silliqligi, g'adur-budirliigi, rangi, namlikni o'ziga singdirishi, qirqilishi, yirtilishi, chizilishi, buklanishi va hokazo.

Qog'ozga ishlov berish usullarini o'rganish: qog'ozni qirqish, yirtish, chizish, g'ijimlash, tekislash, qog'ozni ikkiga buklash, to'rtga buklash, teng buklash, uchburchak buklash, kvadrat shakliga keltirish, ikki tomonini parallel buklash, konvert shaklida buklash, do'ppi shaklida buklash va hokazo.

Ro'znoma qog'oz

1. Ro'znoma qog'ozini haqida tushuntirib bering.
2. Ro'znoma qog'ozini tahlil qiling.
3. Ro'znoma qog'ozga ishlov berish usullarini tushuntirib bering. (Amaliy ish ko'rinishida taqdim eting).

Eslatma: Boshlang'ich sinfda mehnat ta'limidan amaliy ishlar (34-35- betlarga qarang).

Rangli qog'oz

1. Rangli qog'oz haqida tushuntirib bering.
2. Rangli qog'ozini tahlil qiling.
3. Rangli qog'ozga ishlov berish usullarini tushuntirib bering. (Amaliy ish ko'rinishida taqdim eting).

Eslatma: Boshlang'ich sinfda mehnat ta'limidan amaliy ishlar (34-35 betlarga qarang).

Rasm qog'oz

1. Rasm qog'ozini haqida tushuntirib bering.
2. Rasm qog'ozini tahlil qiling.
3. Rasm qog'oziga ishlov berish usullarini tushuntirib bering. (Amaliy ish ko'rinishida taqdim eting).

Eslatma: Boshlang'ich sinfda mehnat ta'limidan amaliy ishlar - 34-35 betlarga qarang).

Karton qog'oz

1. Karton qog'oz haqida tushuntirib bering.
2. Karton qog'ozini tahlil qiling.
3. Karton qog'oziga ishlov berish usullarini tushuntirib bering. (Amaliy ish ko'rinishida taqdim eting).

Eslatma: Boshlang'ich sinfda mehnat ta'limidan amaliy ishlar – (34-35 betlarga qarang).

Yozuv qog'oz

1. Yozuv qog'oz haqida tushuntirib bering.
2. Yozuv qog'ozini tahlil qiling.
3. Yozuv qog'oziga ishlov berish usullarini tushuntirib bering. (Amaliy ish ko'rinishida taqdim eting).

Eslatma: Boshlang'ich sinfda mehnat ta'limidan amaliy ishlar (34-35 betlarga qarang).

Mustaqil ish topshiriqlari

1. Qog'ozni buklash usullarini bosqichma-bosqich yasang.
2. Turli qog'ozlardan namunalar tayyorlang.
3. Qog'oz turlarining xususiyatlarini o'rganing.

Mavzu: Qog'ozni buklash usulda maketlar yasash texnologiyasi

Reja:

1. Qog'ozni ketma-ket usullarda buklab maketlar yasash
2. Qog'ozni oddiy usullarda buklab maketlar yasash
3. Qog'ozni murakkab usullarda buklab maketlar yasash

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Qog'oz buklash usullarda maketlar yasashga o'rgatish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, tezkor so'rov, namoyish etish, savol-javob, amaliy ish, taqdimot

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, amaliy topshiriqlar, turli rangli qog'oz to'plami, chizg'ich, qaychi, qalam.

Pedagogik vazifalar:

- Talabalarning qog'ozni buklash usullari haqidagi bilimlarini aniqlash;
- Ish joyini to'g'ri tashkil qilish va texnika xavfsizligi qoidalari bo'yicha ma'lumotlar berish;
- Qog'ozni ketma-ket usullarda buklashni o'rgatadi;
- Qog'ozni oddiy usullarda buklashni o'rgatadi;
- Qog'ozni murakkab usullarda buklashni o'rgatadi;

Qog'ozni buklash usullari bo'yicha topshiriqlar

1. Qog'oni teng ikkiga buklashni amalga oshiring
2. Qog'oni teng to'rtga buklashni amalga oshiring
3. Qog'oni uchburchak shaklida buklashni amalga oshiring
4. Qog'oni konvert shaklida buklashni amalga oshiring

Ketma-ket usullarda buklab maketlar yasash texnologiyasi

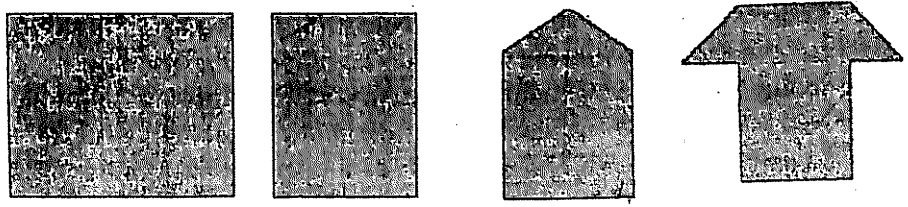
«Uycha» maketini yasash bosqichlari

1-bosqich: Tomonlari 10 sm bo'lgan kvadrat shaklidagi qog'oz olinadi. Kvadrat shaklidagi qog'ozni buklash usullari orqali 16 ta kvadrat, 32 ta uchburchak chiziqlar hosil qilinadi.

2-bosqich: Hosil bulgan buklash chiziqlari orqali kvadrat shakli teng ikkiga buklanadi.

3-bosqich: Hosil bo'lgan to'g'ri to'rtburchakning yuqori ikki tomonini ichki qismiga buklab uchburchak hosil qilinadi.

4-bosqich: Hosil bo'lgan uchburchakni burchaklarini ikki yon tomonga tortib burchak hosil qilinadi. Uycha shakli hosil bo'ldi, unga applikasiya usulida deraza va eshik romlarini, tom qismiga muri shaklini rangli qog'ozdan tayyorlab yelimlash kerak.

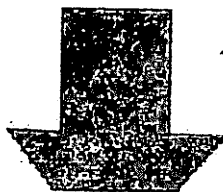
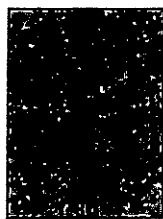
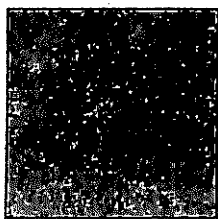
«Paroxod» maketini yasash bosqichlari

1-bosqich: Tomonlari 10 sm bo'lgan kvadrat shaklidagi qog'oz olinadi. Kvadrat shaklidagi qog'ozni buklash usullari orqali 16 ta kvadrat, 32 ta uchburchak chiziqlar hosil qilinadi.

2-bosqich: Hosil bulgan buklash chiziqlari orqali kvadrat shakli teng ikkiga buklanadi.

3-bosqich: Hosil bo'lgan to'g'ri to'rtburchakning yuqori ikki tomonini ichki qismiga buklab uchburchak hosil qilinadi.

4-bosqich: Hosil bo'lgan uchburchakni burchaklarini ikki yon tomonga tortib burchak hosil qilinadi. Uycha shakli hosil bo'ldi, uni teskari qilib qog'ozga yelimlasak, paroxodning shakli hosil bo'ladi. unga applikasiya usulida mo'ri qismiga tutin va pastki qismiga suv to'qlinlarini rangli qog'ozdan tayyorlab yelimlash kerak.

«Pirpirak» maketini yasash bosqichlari

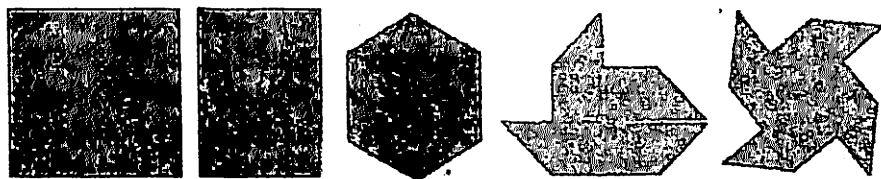
1-bosqich: Tomonlari 10 sm bo'lgan kvadrat shaklidagi qog'oz olinadi. Kvadrat shaklidagi qog'ozni buklash usullari orqali 16 ta kvadrat, 32 ta uchburchak chiziqlar hosil qilinadi.

2-bosqich: Hosil bo'lgan buklash chiziqlari orqali kvadrat shakli teng ikkiga buklanadi.

3-bosqich: Hosil bo'lgan to'g'ri to'rtburchakning yuqori va pastki tomonlarini ichki qismiga buklab uchburchak hosil qilinadi.

4-bosqich: Hosil bo'lgan uchburchakni burchaklarini ikki yon tomonga tortib burchak hosil qilinadi.

5-bosqich: Hosil bo'lgan shaklning ikkita qarama-qarshi burchaklarini yon tomonga tortib buklanadi, natijada pirpirakning shakli hosil bo'ladi. Pirpirakka rangli qog'ozdan ushlagich qismini tayyorlab yelimlab qo'yiladi.

«Oo'shqayiq» maketini yasash bosqichlari

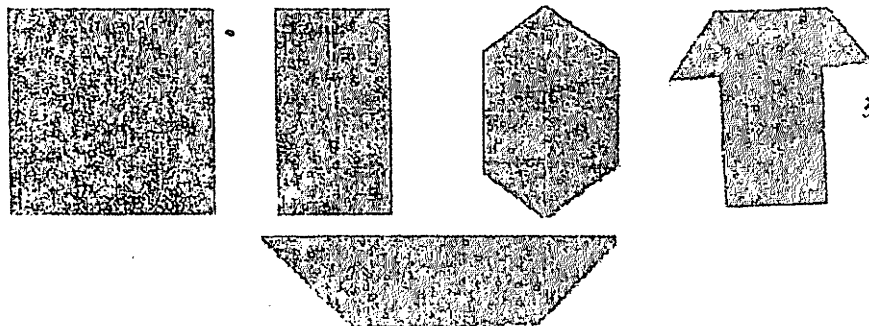
1-bosqich: Tomonlari 10 sm bo'lgan kvadrat shaklidagi qog'oz olinadi. Kvadrat shaklidagi qog'ozni buklash usullari orqali 16 ta kvadrat, 32 ta uchburchak chiziqlar hosil qilinadi.

2-bosqich: Hosil bulgan buklash chiziqlari orqali kvadrat shakli teng ikkiga buklanadi.

3-bosqich: Hosil bo'lgan to'g'ri to'rtburchakning yuqori va pastki tomonlarini ichki qismiga buklab uchburchak hosil qilinadi.

4-bosqich: Hosil bo'lgan uchburchakni burchaklarini ikki yon tomonga tortib burchak hosil qilinadi. Xuddi shu bosqich hosil bo'lgan shaklning pastki qismida ham bajariladi.

5-bosqich: Hosil bo'lgan shaklni orqa tomoniga teng ikkiga buklasaq qo'shqayiq maketining shakli hosil bo'ladi.

«Elkanli qayiq» maketini yasash bosqichlari

1-bosqich: Tomonlari 10 sm bo'lgan kvadrat shaklidagi qog'oz olinadi. Kvadrat shaklidagi qog'ozni buklash usullari orqali 16 ta kvadrat, 32 ta uchburchak chiziqlar hosil qilinadi.

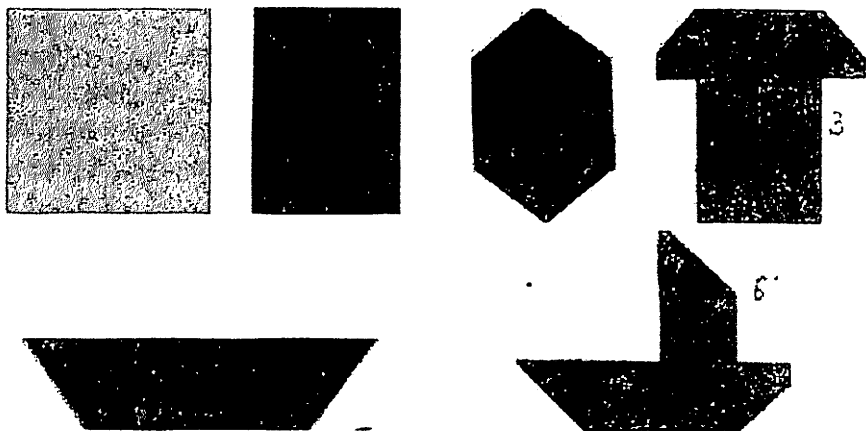
2-bosqich: Hosil bulgan buklash chiziqlari orqali kvadrat shakli teng ikkiga buklanadi.

3-bosqich: Hosil bo'lgan to'g'ri to'rtburchakning yuqori va pastki tomonlarini ichki qismiga buklab uchburchak hosil qilinadi.

4-bosqich: Hosil bo'lgan uchburchakni burchaklarini ikki yon tomonga tortib burchak hosil qilinadi. Xuddi shu bosqich hosil bo'lgan shaklning pastki qismida ham bajariladi.

5-bosqich: Hosil bo'lgan shaklni orqa tomoniga teng ikkiga buk-lasak qo'shqayiq maketining shakli hosil bo'ladi.

6-bosqich: Uchburchakning bitta uchini unga qarama-qarshi bo'lgan ikkini tomnidagi uchiga birlashtiramiz, natijada qo'shqayiqning o'rtasida qolgan bitta uchi o'z-o'zidan yuqoriga ko'tariladi. Hosil bo'lgan yelkanli qayiq shakliga qo'shimcha ishlov beriladi.

«Oushcha» maketini yasash bosqichlari

1-bosqich: Tomonlari 10 sm bo'lgan kvadrat shaklidagi qog'oz olinadi. Kvadrat shaklidagi qog'ozni buklash usullari orqali 16 ta kvadrat, 32 ta uchburchak chiziqlar hosil qilinadi.

2-bosqich: Hosil bulgan buklash chiziqlari orqali kvadrat shakli teng ikkiga buklanadi.

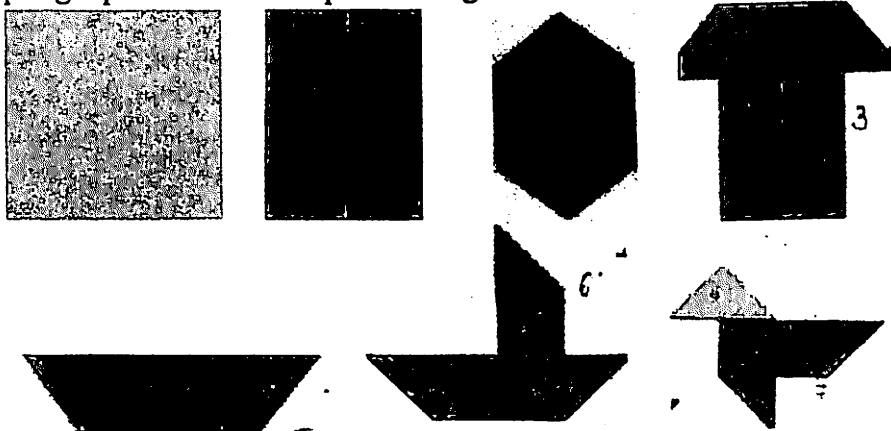
3-bosqich: Hosil bo'lgan to'g'ri to'rtburchakning yuqori va pastki tomonlarini ichki qismiga buklab uchburchak hosil qilinadi.

4-bosqich: Hosil bo'lgan uchburchakni burchaklarini ikki yon tomonga tortib burchak hosil qilinadi. Xuddi shu bosqich hosil bo'lgan shaklning pastki qismida ham bajariladi.

5-bosqich: Hosil bo'lgan shaklni orqa tomoniga teng ikkiga buk-lasak qo'shqayiq maketining shakli hosil bo'ladi.

6-bosqich: Uchburchakning bitta uchini unga qarama-qarshi bo'lgan ikkini tomondagi uchiga birlashtiramiz, natijada qo'shqayiqning o'rtasi-da qolgan bitta uchi o'z-o'zidan yuqoriga ko'tariladi.

7-bosqich: Elkanli qayiqning yelkan qismini orasini ochib uchbur-chak shakliga keltirib teskarisiga buklasak, ikkita qo'shaloq burchagini pastga qaratib ushlasak qushchanning shakli hosil bo'ladi.

«Samolyot» maketini yasash bosqichlari

1-bosqich: Tomonlari 10 sm bo'lgan kvadrat shaklidagi qog'oz olinadi. Kvadrat shaklidagi qog'ozni buklash usullari orqali 16 ta kvadrat, 32 ta uchburchak chiziqlar hosil qilinadi.

2-bosqich: Hosil bulgan buklash chiziqlari orqali kvadrat shakli teng ikkiga buklanadi.

3-bosqich: Hosil bo'lgan to'g'ri to'rtburchakning yuqori va pastki tomonlarini ichki qismiga buklab uchburchak hosil qilinadi.

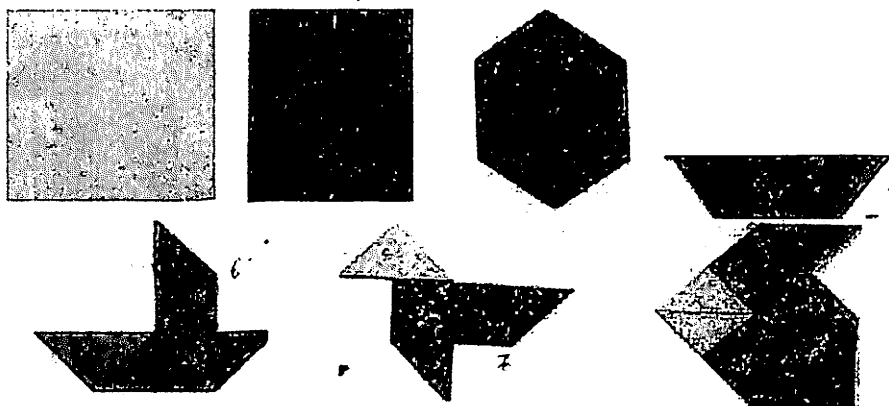
4-bosqich: Hosil bo'lgan uchburchakni burchaklarini ikki yon tomonga tortib burchak hosil qilinadi. Xuddi shu bosqich hosil bo'lgan shaklning pastki qismida ham bajariladi.

5-bosqich: Hosil bo'lgan shaklni orqa tomoniga teng ikkiga buklasak qo'shqayiq maketining shakli hosil bo'ladi.

6-bosqich: Uchburchakning bitta uchini unga qarama-qarshi bo'lgan ikkini tomondagi uchiga birlashtiramiz, natijada qo'shqayiqning o'rtasida qolgan bitta uchi o'z-o'zidan yuqoriga ko'tariladi.

7-bosqich: Elkanli qayiqning yelkan qismini orasini ochib uchburchak shakliga keltirib teskarisiga buklasak, ikkita qo'shaloq burchagini pastga qaratib ushlasak qushchanning shakli hosil bo'ladi.

8-bosqich: Qushcha shaklini ikkita qanotini orasini ochib shaklning yuqori qismini to'g'irlasak samolyot shakli hosil bo'ladi.

«Baliqcha» maketini yasash bosqichlari

1-bosqich: Tomonlari 10 sm bo'lgan kvadrat shaklidagi qog'oz olinadi. Kvadrat shaklidagi qog'ozni buklash usullari orqali 16 ta kvadrat, 32 ta uchburchak chiziqlar hosil qilinadi.

2-bosqich: Hosil bulgan buklash chiziqlari orqali kvadrat shakli teng ikkiga buklanadi.

3-bosqich: Hosil bo'lgan to'g'ri to'rtburchakning yuqori va pastki tomonlarini ichki qismiga buklab uchburchak hosil qilinadi.

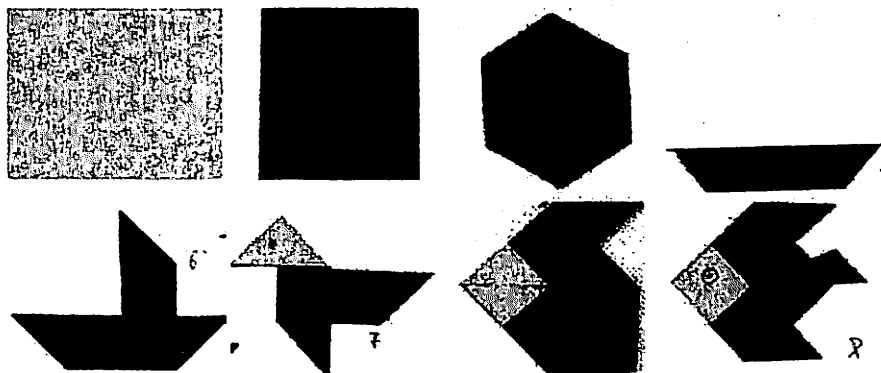
4-bosqich: Hosil bo'lgan uchburchakni burchaklarini ikki yon tomonga tortib burchak hosil qilinadi. Xuddi shu bosqich hosil bo'lgan shaklning pastki qismida ham bajariladi.

5-bosqich: Hosil bo'lgan shaklni orqa tomoniga teng ikkiga buklasak qo'shqayiq maketining shakli hosil bo'ladi.

6-bosqich: Uchburchakning bitta uchini unga qarama-qarshi bo'lgan ikkinchi tomnidagi uchiga birlashtiramiz, natijada qo'sh-qayiqning o'rtasida qolgan bitta uchi o'z-o'zidan yuqoriga ko'tariladi.

7-bosqich: Elkanli qayiqning yelkan qismini orasini ochib uchburchak shakliga keltirib teskarisiga buklasak, ikkita qo'shaloq burchagini pastga qaratib ushlasak qushchaning shakli hosil bo'ladi.

8-bosqich: Qushcha shaklini ikkita qanotini orasini ochib shaklning yuqori qismini to'g'irlasak samolyot shakli hosil bo'ladi. Samolyot shaklini dum qismini ikkiga buklab qo'ysak baliqchaning shakli hosil bo'ladi.

Qog'ozni oddiy usullarda buklab maketlar yasash texnologiyasi **“Stakan” maketini yasash bosqichlari.**

Yasalish bosqichlari.

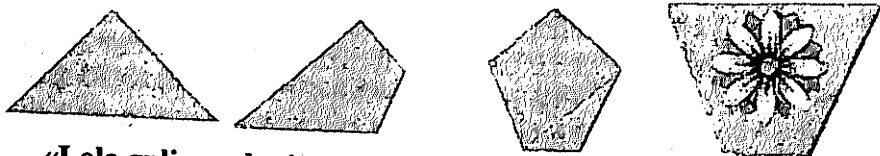
1-Bosqich: Kvadrat, shakldagi rangli qog'oz olinib, uni bitta diagonal bo'yicha teng ikkiga buklanadi.

2-Bosqich: Hosil bo'lgan uchburchakni diagonalida, uchlaridan birining uchi uchburchakning shu uchi qarshisidagi tomonga etguncha buklanadi.

3-Bosqich: Diagonaliga uchlardan ikkinchisi ham qarshisidagi tomonga yetguncha buklanadi.

4-Bosqich: Hosil bo'lgan shaklning yuqoridagi ikki uchidan biri buklangan uchlar tomonga, ikkinchi uchi shaklning ichkarisiga buklanadi. Natijada “Stakan” hosil bo'ladi.

«Lola guli» maketini yasash bosqichlari

Yasalish bosqichlari.

1-Bosqich: Rangli qog‘ozdan kvadrat qirqib olinadi. Uni uchburchak ko‘rinishiga keltirib buklaymiz.

2-Bosqich: Uchburchakning yon tomonlaridagi ikkita uchini yuqoriga qilib buklaymiz

3-Bosqich: Umumiy ko‘rinishdagi uch burchakni o‘rtasidan teng ikkiga buklaymiz.

4-Bosqich: Hosil bo‘lgan gul shaklining bandi va barglari rangli qog‘ozdan tayyorlanib qog‘ozga yopishtiriladi.

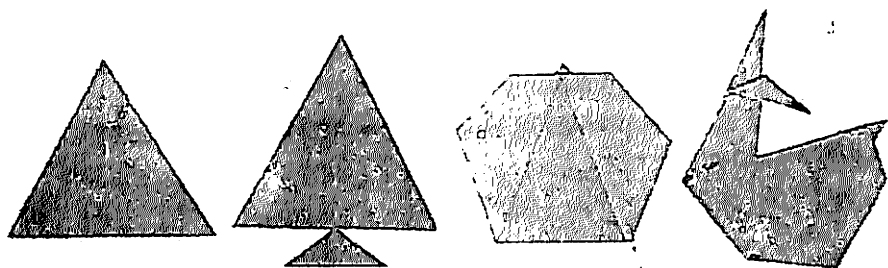

«Quyuncha» maketini yasash bosqichlari

1-Bosqich: Rangli qog‘ozdan kvadrat qirqib olinadi. Uni uchburchak ko‘rinishiga keltirib buklaymiz.

2-Bosqich: Uchburchakning yon tomonlaridagi ikkita uchini pastga qilib buklaymiz. Pastki uchini buklangan uchlarning tomonlariga tenglashtirib buklaymiz.

3-Bosqich: Hosil bo‘lgan shaklni orqa tomonni yuqori bukchagini pastki tomoniga tenglashtirib buklaymiz.

4-Bosqich: Hosil bo'lgan shaklning o'rtasidan yon tomonga qaratib teng ikkiga buklaymiz. Quyonchaning bosh qismini yuqoriga qaratib qiya shakl hosil bo'lguncha tortib buklaymiz. Quloq qismini o'rtasidan qaychi yordamida teng yarimigacha kesib bir tomonini pastga buklab qo'yamiz.

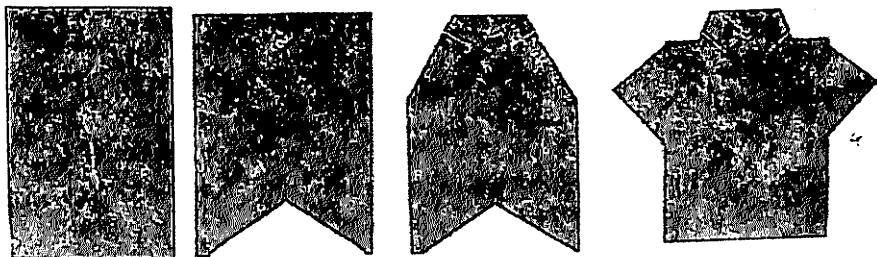
5-Bosqich: Hosil bo'lgan quyoncha shakliga qo'shimcha bezak ishlarini beramiz.

«Ko'ylakcha» maketini yasash bosqichlari

1-Bosqich To'g'ri turtburchakli rangli qog'oz olinadi va teng ikkiga buklanadi.

2-Bosqich: Shaklning pastki tomonining ikkita uchi yon tomonga qaratib buklanadi.

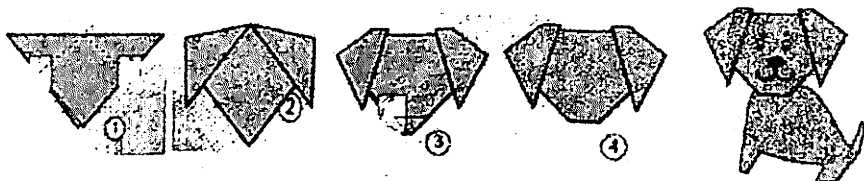
3-Bosqich: Shaklning yuqori tomoni 0,5 sm buklanib, ikki yon tomoni o'rtaga tenglashtirib buklanadi.

4-Bosqich: Hosil bo'lgan shaklni orqa tomoniga qaratib teng ikkiga buklaymiz. Ko'ylakchanning tugmalarini chizib qo'yamiz.

«Kuchukcha» ko'rsazmali quroli.

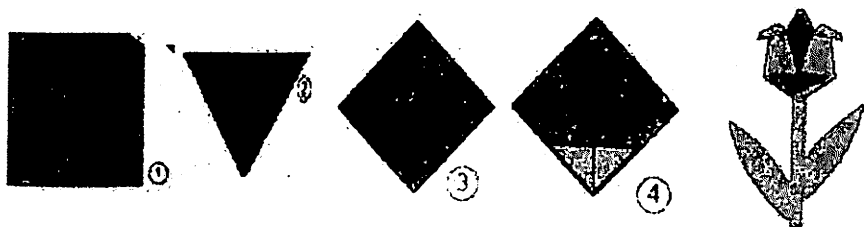
1. Kvadrat shaklidagi qog'oz olinadi. U teng ikkiga buklanadi.
2. Hosil bo'lgan shaklning ikki yon uchi pastga qaratib buklanadi.
3. Hosil bo'lgan shaklning yuqorisi va pastki tomonlari 1 sm orqaga buklanadi.

4. Hosil bo'lgan kuchukchanning bosh qismiga tana qismi rangli qog'ozdan qirqib yopishtiriladi.

«Lola» ko'rgazmali quroli.

- 1- Kvadrat shaklidagi rangli qog'oz do'ppi shaklda buklanadi.

- 2- Hosil bo'lgan uchburchakni bir tomonining ikki uchi teng ikkiga buklanadi. Romb shakli hosil bo'ldi.

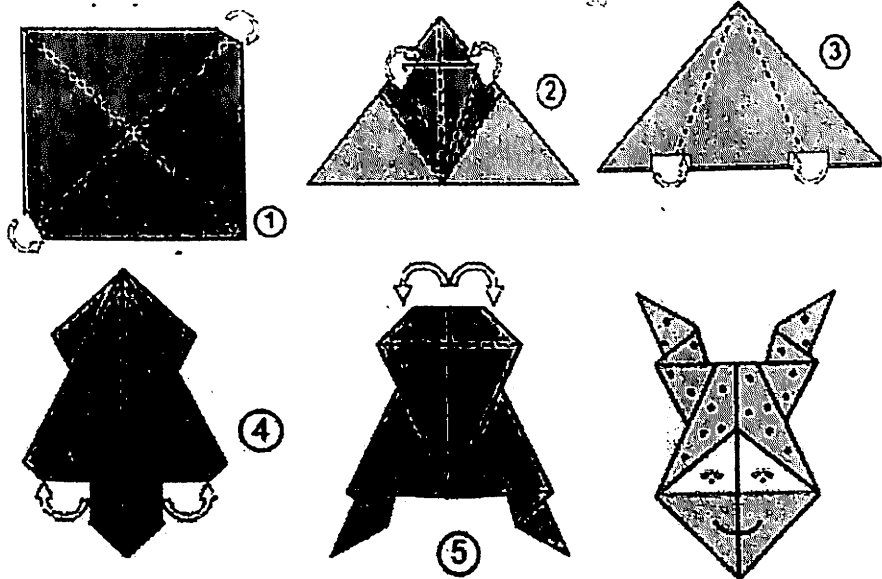
- 1- Romb shaklning yuqori uchlarini pastga qaratib uchburchak qilib buklaymiz.

- 2- Hosil bo'lgan shaklning pastki tomonidan havo puflab lola shaklini hosil qilamiz.

«Ourbaqa» ko'rgazmali quroli.

- 1- Kvadrat shaklidagi rangli qog'oz olinadi.
2. Kvadrat shaklini buklab duppi shakliga keltiriladi.
3. Hosil bo'lgan uchburchakni bir tomonining ikki uchi teng ikkiga buklanadi. Romb shakli hosil bo'ldi.

4. Romb shaklining pastki uchlarini yuqoriga qaratib uchburchak qilib buklaymiz.

5. Hosil bo'lgan shaklning orqa tomonidagi uchlari o'rtasiga keltirib buklanadi.

6. Shaklning pastki uchlarini 1 sm yuqoriga va pastga buklanadi. Yuqoridagi ikkita burchaklar buklash chizig'iga tenglashtirib orqaga buklanadi.

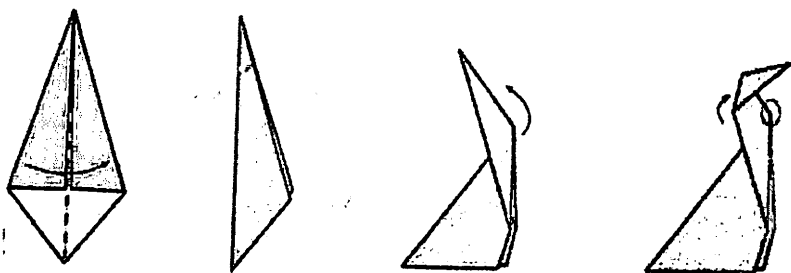
“Kuchukcha” ko'rsazmali quroli.

1- Kvadrat shaklidagi rangli qog'oz uchburchak shaklda buklanadi.

2- Hosil bo'lgan uchburchak shakli teng ikkiga buklanadi.

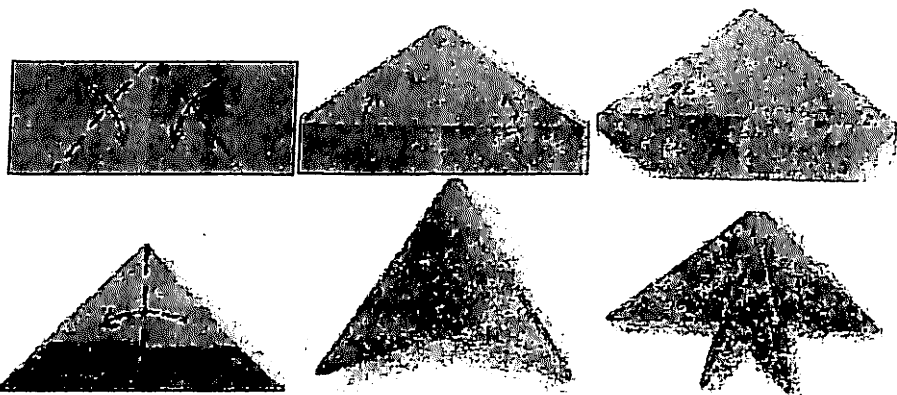
5. Hosil bo'lgan shaklning yuqori qismi qiya qilib cha toomonga buklanadi.

6. Buklangan uchburchakning yuqori qismidan 1 sm o'lchamda o'ng tomonga buklanadi.

7. Kuchukchanning tumshug'ini chiqarish uchun hosil bo'lgan shaklning 1 sm orqaga buklanadi.

8. Kuchukchanning dumini hosil qilish uchun shaklning pastki qismi 1sm o'lchamda o'ng tomonga qaratib buklanadi.

10. O'tirgan holdagi kuchukcha shakli hosil bo'ldi.

Murakkab usullarda buklab oqqush shaklini qurish-yasash texnologiyasi

1. A4 formatdagi rangli qog'ozni teng 8 ta bo'lakga bo'lib olinadi. 37x53 mm o'lchamdagi qog'oz bo'laklari hosil bo'ladi.

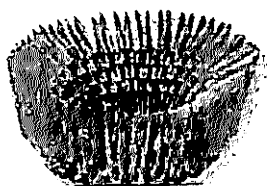
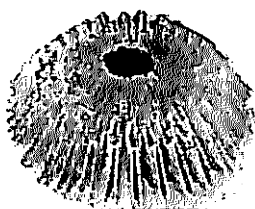
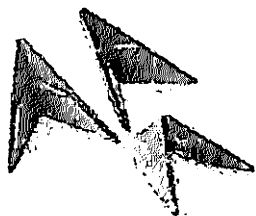
2. 37x53 mm o'lchamdagi qog'oz bo'lagini teng ikkiga buklanadi.

3. Qog'ozni o'rtasidan pastga qaratib uchburchak shaklda buklanadi.

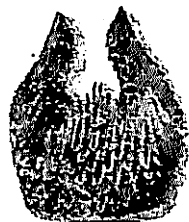
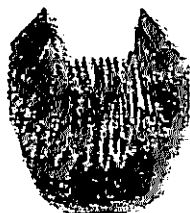
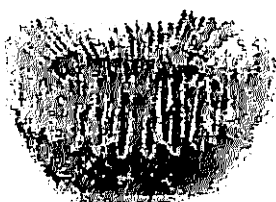
4. Hosil bo'lgan shaklning ortiqcha pastki qismini ichki tomoniga burchak qilib buklanadi.

5. Burchak qilib buklangan qismni yuqoriga buklanadi.

6. Hosil bo'lgan shakl teng ikkiga buklanadi.

7. Hosil bo'lgan uchburchaklarni ikkitasini bitta uchburchak orasiga joylashtiriladi. Bu ishni ketma-ket bajarib doiralar hosil qilanadi. Har bir doirada 30 tadan burchak bo'lish kerak.

8. Oqqush shaklni pastki qismini hosil qilish uchun qizil rangli qog'ozdan 5 qator burchak terib chiqiladi.

9. qqqushning keyingi bosqichlarini ikki qator sariq rangli qog'ozdan terib chiqiladi.

10. Oq qushning qanotlarini yashil rangli qog'ozdan ikki qator, ko'k rangli qog'ozdan ikki qator, pushti rangli qog'ozdan bir qator burchaklar terib chiqiladi.

11. Oqqushning bo'yin qismini turli rangdagi qog'ozlardan tayyorlangan burchaklardan terib chiqiladi. Oqqushga bezak berish uchun ko'z va lentadan bo'yinbog' tayyorlanib taqiladi.

Mustaqil ish topshiriqlari

1. Qush turlari bo'yicha ma'lumot to'plang.
2. Quyida ko'rsatilgan shakllarni mustaqil yasang.

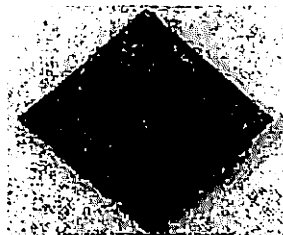
Lola guli

Lola guli uchun 105 dona uchburchakli modul hamda bir dona ichimlik naychasi va yashil rangli qog'oz (poya va barglar uchun) kerak bo'ladi.

1. Avval lola guli uchun barglarni tayyorlang. Buning uchun tomonlari 15 sm bo'lgan kvadrat shaklidagi yashil rangli qog'ozni oling, uni diagonal bo'yicha buklang va qayta oching.

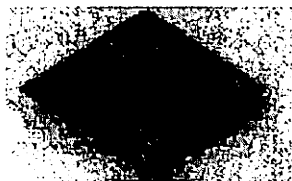
2. Shaklning chetki qismlarini o'rtaga qayiring.

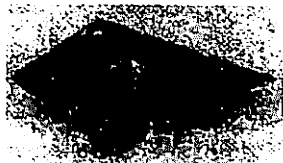
3. Ikkinchi tomondagi burchagini o'rtaga qayiring.

4. Qog'ozni hamma tomonlarini yana bir marta dan qayirib chiqing.

5. Barglarni qayrilgan joylarini sekinlik bilan tekislang. Shaklni ikkinchi tomonga buklang. Barg qismi tayyor bo'ldi.

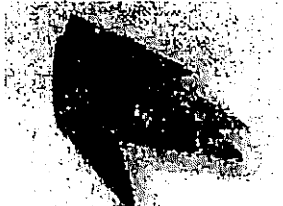
6. Bargga shakl berish uchun uni qalamga o'rang va sekin oching.

7. Kengligi 1 sm bo'lgan yashil rangli tasmani naychani bir uchiga yelimlang va o'rang.

8. Lola gulni tayyorlashni boshlaymiz. Qizil rangli qog'ozdan 3 dona modulni tayyorlab oling. 2 ta modulni uchinchi modulning karmoniga joylashtiring.

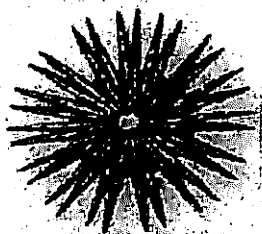

9. Xuddi shu usulda modullarni yig'ishni davom eting. Birinchi va ikkinchi qatorlarda 4 ta dan modul bo'lganida, uchunchi qator modullarini biriktirishni boshlang.

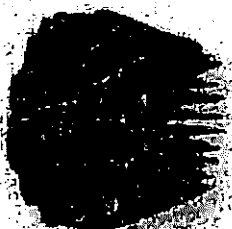

10. 15 ta moduldan iborat bo'lgan uchta qatordagi zanjirli halqani hosil qiling.

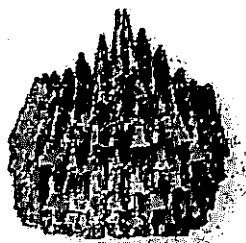
11. Ehtiyotkorlik bilan modullarni chellaridan ushlab, halqani qisqa tomonlarini tashqariga qarqib qayiring

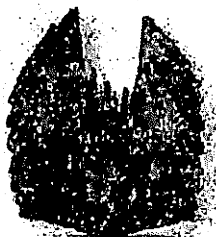
12. 15 tali moduldan yana ikkita qator zanjirli xalqa yasang.

13. Keyingi qatordan boshlab lola gulini barglarni yasash uchun 4 ta modul quydagicha birlashtiriladi. Halqa ustiga 3 ta modul, keyin 2 ta va yana 1 modul birlashtiring.

14. Lola yaproqlarini ichkari tomonga qayiring. Yaproqlar orasida 2 ta burchak qoldirib keyingi yaproqlarni yasashni davom eting. Ularni ham gulning ichkari tomoniga qayirib qo'ying.

15. Lola gullarning o'rta qismidagi teshigiga tayyorlab qo'yilgan gul bandlarini joylashtiring. Lola bandi mahkam turishi uchun naychani yuqori qismi yo'g'onlashtiriladi. Buning uchun qog'oz bo'laklarini naychaga o'rab yelimlab qo'yiladi. (Naychani yo'g'onlashtirish uchun yelimli massa yoki plastillindan ham foydaldansa bo'ladi).

Modullarni buklashdan oldin, rangli qog'ozni kvadrat yoki to'g'ri to'rtburchakla shaklida kesish kerak. Agar siz kerakli o'lchamdagi stiker (maxsus o'lchamdagi) qog'ozlarni ishlatsangiz bunga hojat yo'q albatta.

Eslatma: *Hamma modullarni oldinda tayyorlash sharti emas. Ularni ish jarayonida ham tayyorlasangiz bo'ladi bunda shakllarni, ranglarni miqdorini o'zgartirishingiz mumkin.*

Mavzu: Qog'oz va kartondan turli ko'rgazmali materialnlarni tayyorlash texnologiyasi

REJA

1. Kartondan "Telefon" ko'rgazmali qurolini tayyorlash texnologiyasi
2. Kartondan "Olmali daraxt" ko'rgazmali qurolini tayyorlash texnologiyasi
3. Kartondan "O'yla, izla, top" ko'rgazmali qurolini tayyorlash texnologiyasi

O'quv mashg'ulotning maqsadi: Talabalarga karton va uning turlari haqida ma'lumot berish va kartondan ko'rgazmali qurollar tayyorlash texnologiyasini o'rgatish

Ta'lim usullari: "Aqliy hujum", amaliy ish, taqdimot

Ta'lim vositalari: karton qog'oz, turli rangli qog'oz, chizg'ich, qaychi, qalam, flamaster, skoch, serkul, bolt.

Ko'rgazmalar: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, turli rasmlar, kartondan yasalgan ko'rgazmali quroldan namunalar ("Telefon", "Olmali daraxt", "O'yla, izla, top")

Pedagogik vazifalar:

- Talabálarning kartondan yasaladigan ko‘rgazmali qurollar haqidagi bilimlarini aniqlash;
- Ish joyini to‘g‘ri tashkil qilish bo‘yicha ma‘lumotlar berish;
- Karton qog‘ozi va uning turlari haqida tushunchalar berish;
- Kartondan turli ko‘rgazmali qurollarni tayyorlash va ulardan foydalanish haqida tasavvurlarini shakllantirish
- Kartondan “Telefon”, “Olmali daraxt”, “O‘yla, izla, top” ko‘rgazmali qurollarini tayyorlash texnologiyasini o‘rgatish.

Mashg‘ulotni boshlashdan oldin o‘quvchilarni bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun “Aqliy hujum” metodi asosida savollar beriladi.

1. Kartondan ko‘rgazmali qurol tayyorlash uchun ish joyini tashkil qilish fandan amalga oshiriladi?

1. Nima uchun darslarda ko‘rgazmali qurollardan foydalanish maqsadga muvofiq ekanligi aytiladi?

2. Yana qanday ko‘rgazmali qurollarni bilasiz?

3. O‘z qo‘limiz bilan qanday ko‘rgazmali qurollarni tayyorlashimiz mumkin?

4. Ko‘rgazmali qurolni tayyorlash o‘quvchilarning qaysi tomonlarini rivojlantiradi va takomillashtiradi?

5. Kartondan tayyorlanadigan yana qanday ko‘rgazmali qurollarni bilasiz?

6. Ko‘rgazmali qurol turlari va ulardan foydalanish yo‘llari?

7. Kartondan ko‘rgazmali qurol tayyorlash uchun ish joyini tashkil qilish qanday amalga oshiriladi?

8. Karton qog‘ozi deb qanday qog‘ozga aytiladi?

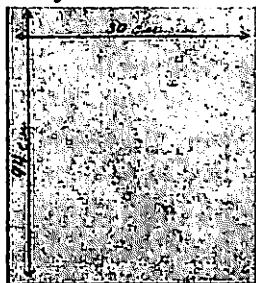
9. Kartonning xususiyatlari qanday?

10. Kartonning qanday turlari mavjud?

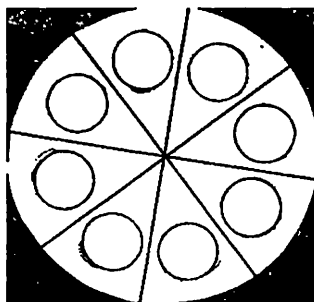
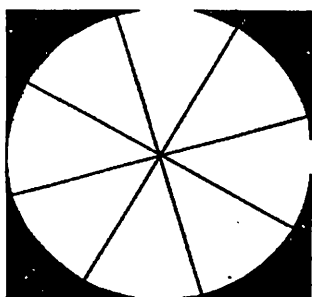
Ko‘rgazmali qurollardan boshlang‘ich sinflarning barcha fanlarida qo‘llaniladi. Ko‘rgazmali qurollar darslarni samarali tashkil etishga va o‘quvchilarni egallanayotgan bilimlarni mustahkam egallashga yordam berdi. Ko‘rgazmali qurollarni tayyorlashni o‘quvchilarning o‘zlari ham bajarish mumkin. Bu egallagan bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.

“Telefon” ko‘rgazmali qurolini yasash texnologiyasi

1. 30x44 sm o‘lchamdagi karton qog‘ozi olinadi.
2. Karton qog‘ozini usti oq yoki boshqa rangli qog‘oz bilan muqovalanadi.
3. Boshqa rangdagi karton olinib, 30x10 sm o‘lchamdagi telefon trubkasi shaklida qirqib olinadi.
4. Tayyor asos kartonning yo‘qori qismiga telefon trubkasi shaklidagi karton yelimlanadi va buklab qo‘yiladi.

5. Asos kartonning o‘rtasi aniqlanadi va qalam yordamida belgilab qo‘yiladi.
6. Yana boshqa karton olinib, unga sirkul yordamida chiziladi va qirqib olinadi.
7. Doira teng 8 ta bo‘lakka bo‘lib chizib olinadi.
8. Har bir bo‘lak o‘rtasiga kichik doirachalar chizib va qirqib olinadi. Har bir doira orasidagi masofa bir xil bo‘lishi kerak.

Katta doirani kartonning o'rtasiga bolt yordamida mahkamlanadi.

9. Doira ichidagi kichik doirachalarning shakli kartonga chiziladi. Chizilgan doira ichiga lotin alifbosidagi harflar soat strelkasiga teskari ravishda 4-5 tadan joylashtiriladi.

10. Chizilgan doirachalarning bittasi bir xil rangga bo'yab qo'yiladi.

11. Doiralardagi harflar telefon raqamiga o'xshatib terilib so'zlar hosil qilinadi.

12. Bitta doira to'g'risiga rangli qog'ozdan strelka yelimlab qo'yiladi.

13. Hosil bo'lgan so'zlarning rasmlari strelka ko'rsatgan doira to'g'risiga yopishtiriladi.

14. Har bir doira to'g'risiga rasmlar yopishtirib bo'lgandan so'ng rasmlarning nomlari telefon trubka shaklidagi karton tagiga yozib qo'yiladi.

15. Ko'rgazmaning doirasi aylantirib tekshirib ko'riladi, xato va kamchiliklar to'g'rilanadi.

Kartondan «Olmali daraxt» ko'rgazmali qurolini tayyorlash texnologiyasi

1. 30x44 sm o'lchamdagi karton qog'oz olinadi.

2. Karton qog'ozining usti oq qog'oz bilan muqovalanadi.

3. Kartonning yuqori va pastki qismidan bir-biriga to'g'ri qilib 8 ta teshik belgilanadi va nina yordamida teshib chiqiladi.

4. Ochilgan teshiklardan nina yordamida qalinroq ip o'tkaziladi va kartonning orqa tomonidan iplar bir-biriga bog'lab qo'yiladi. Ip teshiklardan bimalol harakatlanishi kerak.

5. Boshqa kartondan olma shakllari qirqib olinadi va shakllarga rangli qog'oz yopishtiriladi.

6. Qirqib olingan olma shakllari iplarga bittadan yelimlab chiqiladi va orqa tomoniga oq qog'ozdan yopishtiriladi.

7. Olma shakllarini yelimlashda ipning tuguni kartonning pastki qismida joylashgan bo'lishi kerak. Olma shakllarini esa kartonning yuqori qismidan yelimlanadi.

8. Kartondan katta savat shakli chizib qirqib olinadi va unga ranglar yordamida ishlov beriladi.

9. Tayyor bo'lgan savatcha asos kartonning pastki qismiga chetlarini yelimlab yopishtiriladi. Iplar o'tgan joyi yelimlanmaydi.

10. Iplarni harakatlantirganda olma shakllari yerga va savatchaga tushishi kerak.

11. Olma shaklining orqa tomoniga, ya'ni oq qog'ozlar ustiga har xil misollar, mashqlar va topshiriqlar yozib qo'yish mumkin.

12. O'quvchi ipni harakatlantirganda olma shakli savatchaga tushdi.

13. O'quvchi shu olma shakli orqasidagi topshiriqni yozadi.

“Olmali daraxt” ko'rgazmali qurolidan boshlang'ich sinf barcha darslari jarayonida qo'llaniladi.

Kartondan «O'yla, izla, top» ko'rgazmali qurolini tayyorlash texnologiyasi

1. 30×44 sm o'lchamdagi karton qog'oz olinadi.

2. Karton qog'ozining usti oq qog'oz bilan muqovalanadi.

3. Karton qog'ozining 5sm yuqori qismiga «O'yla, izla, top» deb yozib qo'yiladi.

4. Kartonning pastki qismiga 5 sm rangli kartondan turli shaklda cho'ntakcha qirqib olinib yelimlab qo'yiladi.

5. Kartonning qolgan qismini teng 9 bo'lakka bo'lib o'lchab chizib olinadi.

6. Har bir bo'lakning pastki qismiga sonlarni joylashtirish uchun rangli kartondan turli shakllarda cho'ntakcha qirqib yelimlab chiqiladi.

7. Har bir bo'lak rangli qog'oz yordamida ajratib olinadi.

8. Rangli kartondan turli shakllarda shablon yasab 1-9 gacha bo'lgan sonlarni yozib chiqamiz.

9. Har bir shablonni chetki qismi skochlanib chiqilsa ham bo'ladi.

10. 1-9 gacha bo'lgan sonlarni ko'rgazmali qurolga shunday tartibda joylashtirishimiz kerakki, har qanday yo'l bilan qo'shib hisoblanganda 15 raqami chiqishi kerak.

Savol va topshiriqlar

1. Ko'rgazmali qurollarga mustaqil ishlov bering.
2. Ko'rgazmali qurollardan foydalanish texnologiyasini tushuntirib bering.

Mavzu: Kvilling usulida tabriknoma tayyorlash texnologiyasi

Reja:

1. Tabriknomalar haqida ma'lumot berish.
2. Kvilling usulida shakllar yasash haqida ma'lumot berish.
3. Kvilling usulida tabriknoma tayyorlash texnologiyasini tushuntirish.

Pedagogik vazifalar:

- talabalarining tabriknoma va ularning turlari haqidagi bilimlarini aniqlash;
- kvilling usulida shakllar yasash haqida tushunchalar berish;
- kvilling usulida tabriknoma tayyorlash texnologiyasini tushuntirish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, aqliy hujum, amaliy ish, amaliy ish taqdimoti.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, tabriknoma tur-laridan namunalar, kviling usulida shakllar yasash bosqichlari, rangli qog'oz, rangli karton, qaychi, chizg'ich, qalam, yelim.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Tabriknomalarning qanday turlarini bilasiz?
2. Tabriknomalar nima maqsadda ishlatiladi?
3. Kvilling usulida qanday shakllar yasash mumkin?
4. Kvilling usulida tabriknoma yasashda qanday qog'ozdan foydalaniladi?
5. Qanday bayramlarni bilasiz?

Tabriknoma va uning turlari haqida ma'lumotlar.

Tabriknomalar insonlarni yaxshi kunlarida: tug'ilgan kunlarda, bayramlarda, to'y-marosimlarda o'z tilaklarini, yaxshi niyatlarini bil-

dirish uchun taqdim etiladi. Tabriknomalar turli bayramlar uchun turli shakllarda va o'lchamlarda ishlab chiqiladi. Tabriknomalar asosan karton qog'ozidan tayyorlanadi. Muqovasi turli bezaklar (gullar, ramziy belgilar va boshqa shakllar) bilan bezatiladi. Asosan, 8-mart va Navro'z bayramlariga gullar tasvirlangan tabriknomalardan, tavallud kunlariga esa insonga tilak bildiruvchi ramziy belgilar tasvirlangan tabriknomalar taqdim etiladi. Yangi yil bayramida qish, Qorbobo va sovg'alar tasvirlangan tabriknomalardan, turli kasbiy bayramda kasblar, gullar, turli ramziy belgilar tasvirlangan tabriknomalardan foydalanish tavsiya etiladi.

Tabriknoma yasash uchun bizga quyidagi ish qurollari va materiallar kerak bo'ladi.

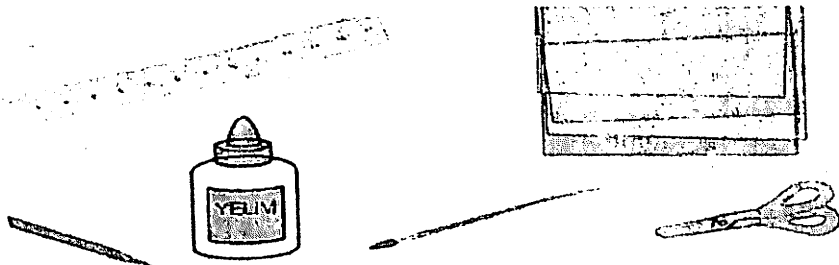
Kvilling usuli

Kvilling – bu badiiy texnika, ikki taraflama rangli qog'oz tasmasi asosida bajarilgan amaliy ish, gugurt cho'piga yoki tishkovlagichga o'rab chiqiladigan va turfa xil shaklga aylantirilgandan keyin 7 turli xil figura ko'rinishida yelimlanadi.

Bu texnika tasviri asosida (nafis gullar, bejirim naqshlar, ertak qahramonlari, hayvonlar va baliqlar, qushlar) tabriknomalarni, albomlarni, qutichalarni, rasm uchun ramkalarni bezash mumkin.

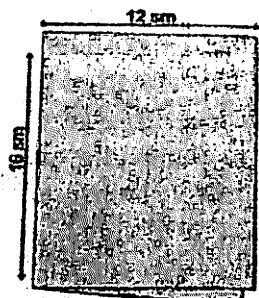
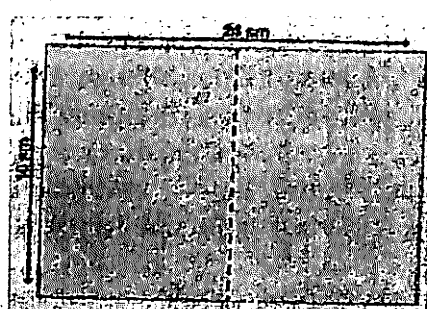
Boshlang'ich ta'lim o'quvchilari kvilling texnikasining mashg'ulotlarini birinchi bosqichdagi qog'ozni o'rash jarayoni qiyin bo'lishiga qaramay, juda maroq bilan bajarishadi.

Kvilling usulida turli narsalar shaklini yasashda uni bosqichma-bosqich o'rgatish kerak. Bajarilgan har bir yangi shaklni bir nechta mashg'ulotda olib borish kerak.

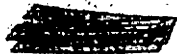
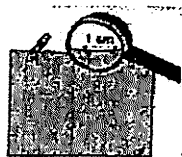

Uzunligi 16 sm eni 24 sm bo'lgan karton qog'oz olinadi. Uni teng ikkiga buklaymiz. 16 smga 12 sm bo'lgan tabriknoma asosi hosil bo'ladi.

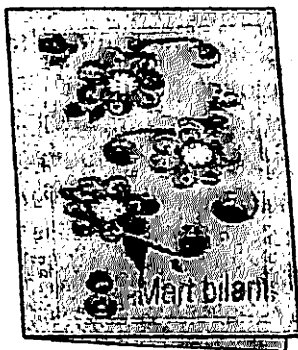
Turli rangdagi rangli qog'oz olinib, 1 sm qilib qalam yordamida chizib chiqiladi. Chizilgan joyidan qirqib uzun tasmalar hosil qilinadi.

Hosil bo'lgan tasmalarni tish kovlagichning bir uchiga qistiramiz. Tasmani tishkovlagichga mahkam o'rashni boshlaymiz. Bunda barmoq bilan tishkovlagichni aylantirib turamiz. Bosh spiralni bajarayotganda tasmani qattiq o'rab bo'lmaydi. Ayniqsa oxirgi o'rash vaqtida, unda spiral qattiq bo'lib ochilmay qolishi mumkin. Bir nechta tasmalarni yoki dumaloqlarni bir-biriga yelimplab, detalning hajmini katta qilish mumkin.

Kvilling shakllari: Kvilling ishining asosiy shakl doira shakli bo'lib, ana shu shakl asosida boshqa shakllar tayyorlanadi. Masalan: Tomchi shakli, barg shakli, gul shakli va boshqa shakllar asosiy doira shaklining totmonlarini buklash va qisqartirish yo'llari orqali hosil qilinadi.

Asos kartonining ustki qismiga tayyorlangan shakllar joylashtiriladi. Shakllar bosqichma-bosqich belgilangan joyga PVA yelimi yordamida yelimplanadi.

Mustaqil ish topshiriqlari

1. Turli bayram tabriknomalari to'g'risida ma'lumotlar to'plang.
2. Applikatsiya usulida tabriknoma tayyorlang.

II BO'LIM. TURLI VA TABIIY MATERIALLAR BILAN ISHLASH

**Mavzu: O'quvchilarni tejamkorlikka o'rgatish.
(Chiqindi idishlaridan turli buyumlar yasash)**

Reja:

1. Ish joyini to'g'ri tashkil qilish.
2. Chiqindi idishlari va ulardan bajarilgan ishlar haqida ma'lumot berish.
3. Chiqindi idishlaridan turli buyumlar yasash texnologiyasi.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Talabalarga chiqindi idishlari va uning turlari haqida ma'lumot berish. Chiqindi idishlaridan turli buyumlar yasash texnologiyasini o'rgatish.

O'qituvchining vazifalari:

- chiqindi idishlari va ulardan unumli foydalanishga o'rgatish;
- chiqindi materiallaridan bajarilgan ishlar haqida ma'lumot berish;
- chiqindi idishlaridan turli buyumlar yasash texnologiyasi bilan tanishtirish;

• amaliy ish natijalarini ko'radi, xato va kamchiliklarni ko'rsatadi, baholaydi.

Ta'lim usullari: Ko'rgazmalilik, "Aqliy hujum", mustaqil ish.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slydlar, ko'rgazmalar, turli chiqindi idishlari, qaychi, yelim, karton.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Chiqindi materiallari bilan ishlash o'quvchilar ta'lim-tarbiyasida qanday ahamiyatga ega?

2. Chiqindi idishlaridan nimalar yasash mumkin?

3. Tejamkorlik nima?

4. Qanday chiqindi materiallarini bilasiz?

5. Ish qurollaridan foydalanish qoidalari qanday?

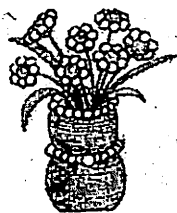
Ish joyini to'g'ri tashkil etish

O'quvchining chap tomoniga qaychi, chizg'ich, qalam, o'lchov metri joylashtiriladi. O'quvchining o'ng tomoniga turli chiqindi idishlar, mato bo'laklari va har xil bezak materiallari joylashtiriladi. O'quvchining oldi tomoniga plastmassa yelim, chiqindilar uchun quticha, igna, ip va sochiqcha joylashtiriladi.

Turli chiqindi materiallari

Biz hayotimizda istiqomat qilish jarayonida turli kiyim-kechaklardan, buyumlardan, oziq-ovqatlardan va boshqa turdagi mahsulotlardan foydalanamiz. Bu turdagi mahsulotlarni bizgacha yetib kelishida foydalanilgan buyumlar, turli qutilar, idishlar, g'iloflarni chiqindi material sifatida axlatlarga tashlaymiz. E'tibor bermaymizki, bu chiqindi materiallaridan turli kerakli buyumlar, foydalanish mumkin bo'lgan narsalar tayyorlash mumkin. Shu bilan birga turli chiqindi materiallardan o'z o'rnida kerakli foydalanib, keraksizini tartib bilan axlat idishlariga tashlasak, atrof-muhitni ifloslanishi, ekologiyaning buzilishi qisman bo'lsa ham kamaygan bo'lardi. Masalan: suv va turli yelim idishlarini yarimigacha kesib, idish atrofini turli narsalar bilan bezab ro'zg'orda foydalanish mumkin bo'lgan turli idishlar (taroq solgich, qalamdon, chiqindi qutichasi) ni yasash mumkin, baklajka

qopqog'idan choynak tagligini tayyorlash mumkin. Yoki shampun, kofe, bolalar kashalari, turli yog'lar va margarinlarning plastmassa idishlaridan turli buyumlarni tayyorlash mumkin.

Kofe yoki bolalar kashasining idishidan turli buyumlar tayyorlash texnologiyasi:

4. Idish keraksiz narsalardan tozalanib, yuvib quritiladi. Idishning o'lchami aylanasi va uzunligi o'lchanadi.

5. O'lcham asosida bir xil rangdagi mato tayyorlanib, idish atrofi mato bilan qoplanadi.

6. Mato bo'lagi yelim idishga PVA yelimi yordamida mahkamlanadi. Yuqori va pastki qismi ko'rinmas chok yordamida tikib qo'yiladi.

7. Idish mato bilan qoplangandan so'ng turli munchoqlar, biserlar, lentalar, yaltiroq tasmalar yordamida bezatiladi.

Mustaqil ish topshiriqlari

1. Chiqindi materiallarini to'plang.
2. Chiqindi materiallaridan qalamdon tayyorlang.

Mavzu: Chiqindi materillaridan choynak tagligini yasash texnologiyasi

Reja:

1. Chiqindi materiallari va ulardan bajarilgan ishlar haqida ma'lumot berish.

2. Chiqindi materiallaridan choynak tagligini tikish texnologiyasi.

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Talabalarga chiqindi materiallari va uning turlari haqida ma'lumot berish. Chiqindi materiallaridan choynak tagligini tikish texnologiyasini o'rgatish.

O'qituvchining vazifalari:

- chiqindi materiallari va ulardan unumli foydalanishga o'rgatish;
- chiqindi materiallaridan bajarilgan ishlar haqida ma'lumot berish;
- chiqindi materiallaridan choynak tagligini tikish texnologiyasi bilan tanishtirish;
- amaliy ish natijalarini ko'rish, xato va kamchiliklarni ko'rsatish, baholash.

Ta'lim usullari: "Ko'rsatib ber, tushuntirib ber", Aqliy hujum", amaliy ish.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, ko'rgazmalar, baklajka qopqoqlari, qaychi, ip, igna, mato bo'laklari.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Tejamkorlikni o'rganish o'quvchilarga nima beradi?
3. Chiqindi materiallaridan foydalanishni ahamiyati qanday?
4. Chiqindi materiallariga qanday asboblardan foydalanish bilan ishlov berish mumkin?

Ish joyini to'g'ri tashkil etish

O'quvchining chap tomoniga qaychi, chizg'ich, qalam, o'lchov metri joylashtiriladi. O'quvchining o'ng tomoniga turli chiqindi idishlar, mato bo'laklari va har xil bezak materiallari joylashtiriladi. O'quvchining oldi tomoniga plastmassa yelim, chiqindilar uchun quticha, igna, ip va sochiqcha joylashtiriladi.

Suv idishlari qopqog'idan choynak tagligi tayyorlash quyidagicha bosqichlardan iborat:

1. Bir qancha metall yoki plastmassa qopqoqlarini keraksiz narsalardan tozalab olinadi.

2. Har bir qopqoqni keraksiz mato bo'laklari bilan o'rab, tikib chiqiladi:

3. Mato bo'laklari tikilgan qopqoqlarni bir-biriga yopishtirish uchun ko'rinmas choklar yordamida bir-biriga biriktirib tikib chiqiladi:

4. Qopqoqlarni bir-biriga biriktirishimizda choynak tagligining shakliga e'tibor berishimiz kerak. Taglikning shakli turli ko'rinishlarda bo'lishi mumkin (yumaloq, to'rtburchak, uchburchak, besh burchak, romb va boshka shakllarda)

Mustaqil ish topshiriqlari

1. Mato qiyqimlarini to'plang.
2. Mato qiyqimlaridan choynak tagligini tiking.

Mavzu: Geometrik figuralardan predmetli applikatsiyalar yasash texnologiyasi

Reja:

1. Predmetli applikatsiyalar haqida ma'lumot berish.
2. Geometrik figuralar haqida ma'lumot berish.
3. Qog'ozdan geometrik figuralardan predmetli applikatsiya yasash texnologiyasini tushuntirish.

Amaliy mashg'ulotining maqsadi: Talabalarga predmetli applikatsiyalar haqida va geometrik figuralar haqida ma'lumot berish. Qog'ozdan geometrik figuralardan predmetli applikatsiya yasashga o'rgatish.

Pedagogik vazifalar:

- talabalarning predmetli applikasiyalar va geometrik figuralar haqidagi bilimlarini aniqlash;
- geometrik figuralardan predmetli applikasiya yasash haqida tushunchalar berish;
- geometrik figuralardan predmetli applikasiya yasash texnologiyasini tushuntirish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, "Aqliy hujum", amaliy ish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, ko'rgazmalar, applikasiyadan namunalari, rangli qog'ozlar to'plami, chizg'ich, qaychi, qalam, yelim.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Geometrik shaklli applikasiya nima?
2. Geometrik figuralardan predmetli applikasiya yasash talablari?
3. Applikasiyalarning asosiy materiallari nima?
4. Geometrik figuralardan predmetli applikasiya nima?
5. Applikasiyalar yasash bo'yicha ish joyini to'g'ri tashkil etish nimalardan iborat?

Geometrik figuralardan predmetli applikasiyalar

Bolalar predmetlarni fazoviy idrok etishini rivojlantirish kerak. Atrofimizni o'rab turgan narsalar: uy, archa, daraxt, mashina, idish-tovoq, jonivorlar, gullar va shu kabilarni u yoki bu darajada geometrik shakllar bilan ifodalash mumkin.

O'qituvchi istalgan predmetni tanlashi mumkin. Uni bolalar bilan birgalikda ko'rib, uning ayrim detallari qaysi geometrik shakllarga o'xshashligi, ularni qanday o'lchamlarda, qaysilarini kattaroq, qaysilarini kichikroq olish, qanday izchillikda joylashtirish kerakligini aniqlaydilar.

Rangli qog'ozlardan olingan doiralari va ularning qismlari bilan applikasiya bo'yicha juda ko'p geometrik ishlarni bajarish mumkin. Doiralarning har birini shunday joylashtirish kerakki, natijada talab qilinadigan shakl paydo bo'lsin.

Bu ishlar o'quvchilarda ijodiy va atroflicha tasavvurni, badiiy didni o'stirishga yordam beradi. Bolalarda qo'yilgan maqsadga erishish yo'lida qat'iyatlilik, tartibliлик tarbiyalanadi. Uyushqoqlik bilan ishlash ko'rsatmalariga rioya qilish, tashabbuskorlik ko'rsatish ko'nikmalari shakllanadi. O'quvchilar tayyorlagan applikatsiyalar ona tili va matematika darslari uchun ajoyib didaktik material, o'quvchilar nutqini o'stirish vositasi bo'lishi, ularning predmetlari shakli, rangi, fazoda joylashishi haqidagi tushunchalarini boyitishga xizmat qilishi mumkin.

Predmetli applikatsiyalar tasvirlash texnologiyasi turli formalarini qirqish va ularni fon tarzida qabul qilingan materiallarga yelimplash yoki mustahkamlashga asoslanuvchi turidir.

Applikatsiya ishini bajarishda asosiy e'tibor uning umumiy ko'rinishiga qaratilishi kerak. Yaxshi o'ylangan kompozitsiya, ya'ni tasvirlash lozim bo'lgan narsalarni joylashtirish applikatsiyalar muvaffaqiyatining garovidir.

Applikatsiya bilan shug'ullanish o'quvchilarni garmonik rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Applikatsiya ijodni rivojlantirishda katta yordam beradi, tasavvurni boyitadi, kuzatuvchanlik va diqqatni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi, chamalash va rangni sezishni o'stiradi.

Guruhlarga amaliy ish topshiriqlari

1. Mevalar shaklini geometrik figuralar asosida yasash.
2. Hayvonlar shaklini geometrik figuralar asosida yasash.
3. Gullar shaklini geometrik figuralar asosida yasash.
4. Qushlar shaklini geometrik figuralar asosida yasash.
5. Ertak qahramonlari shaklini geometrik figuralar asosida yasash.

Guruhlarda ishlash qoidasi

- Sherigingizni diqqat bilan tinglang.
- Guruh ishlarida o'zaro faol ishtirok eting, berilgan topshiriqlarga javobgarlik bilan yondashing.
- Agar yordam kerak bo'lsa, albatta murojaat qiling.
- Agar sizdan yordam so'rasha, albatta yordam bering.
- Guruhlar faoliyatining natijalarini baholashda hamma ishtirok etishi shart.

Geometrik figuralardan predmetli applikasiya yasash texnologiyasi

- ish mavzu va fikrni tanlashdan boshlanadi;
- ochiq tondagi qog'oz va fon tanlanadi;
- applikasiya mo'ljallangan tasvir va elementlar miqdori qog'ozni tanlashni belgilaydi;
- tasvir ustida ishlanganda asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi.
- tasvir hajmiga ko'ra eng katta element asosiy mavzuga mos element bo'lishi kerak.
- tasvirlash lozim bo'lgan materiallar yordamida figura va predmetlarning holati aniqlanadi;
- tasvirlangan hodisalarning uyg'unligiga erishiladi;
- tasvirning barcha detallari, hatto eng kichiklari ham qog'ozdan qirqiladi, ularni chizmaslik kerak;
- tayyorlangan detallar yelimlanadigan sath, ya'ni fonga joylashtiriladi va o'ylangan tasvir hosil qilinadi;
- agarda bu tasvir ma'qul bo'lmasa detallar boshqacha joylashtiriladi;
- detallarni yopishtirishda joyni adashtirmaslik uchun ularning o'rnini qalam bilan belgilab qo'yiladi;
- misol tariqasida eng oddiy geometrik shakl – kvadratni olib, uning almashinishini hosil qilish uchun turli holatlarda joylashtirib ko'ramiz.
- ishni boshlash uchun markazni topish, simmetriya o'qini o'tkazish va elementlarni shunga ko'ra joylashtirish lozim.

Mustaqil ish topshiriqlari

1. Kartondan geometrik shakllarni yasang.
2. Geometrik figuralar asosida mavzuli applikasiya yasang.

Mavzu: Applikasiya usulida bayram tabriknomalarini tayyorlash texnologiyasi

Reja:

1. Bayram tabriknomalari haqida ma'lumot berish.
2. Rangli qog'ozlardan tabriknomalar tayyorlash.
3. Rangli qog'ozlardan tabriknomalar tayyorlash texnologiyasini tushuntirish.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Talabalarga bayram tabriknomalari haqida ma'lumot berish. Rangli qog'ozlardan bayram tabriknomalarini yasash texnologiyasini o'rgatish.

Pedagogning vazifalari:

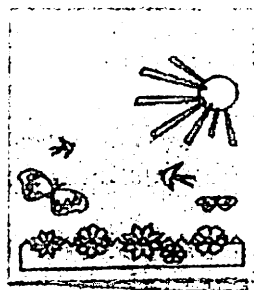
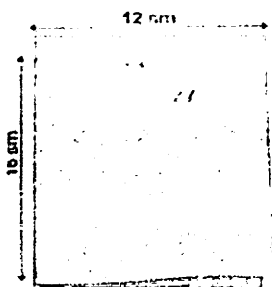
- talabalarning bayram tabriknomalari haqidagi bilimlarini aniqlash;
- bayram tabriknomalari haqida ma'lumot berish;
- rangli qog'ozlardan tabriknomalar tayyorlash texnologiyasini o'rgatish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, "Aqliy hujum", amaliy ish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, ko'rgazmalar, rangli qog'ozlardan tayyorlangan tabriknomalardan namunalar, rangli qog'oz, rangli karton, qaychi, yelim, chizg'ich, qalam.

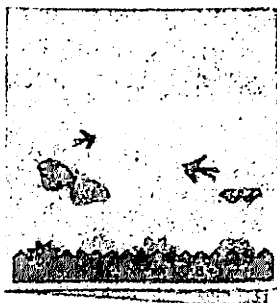
Amaliy ish

Uzunligi 16 sm, eni 24 sm bo'lgan karton qog'ozini olinadi. Uni teng ikkiga buklaymiz. 16 smga 12 sm bo'lgan tabriknoma hosil bo'ladi. Tabriknomaning yuz qismiga Navro'z bayramiga tegishli gullar, kapalak, qaldirg'och, quyosh rasmi chiziladi.

Rangli qog'ozdan chizilgan rasmlar asosida detallar qirqib olinadi. Gullar va o'tlar, kapalak, quyosh va qaldirg'och.

O'quvchilarga ko'rsatilib birgalikda bajariladi. Ularga ish qoidasi ham o'rgatilib boriladi. Bolalar qaychidan ehtiyot bo'lib foydalanishni, qog'ozni kesayotganda qo'lini kesib olmaslik haqida aytiladi. Gul-lolalarning andozasi bolalarga tarqatiladi. Ranglarga qarab kesib yoki chizib oladilar. So'ngra yopishtirish ishlari bosqichma-bosqich bajariladi.

Bolalar yelimdan unumli foydalanish kerakligi, to'kib parta va kiyimlarini yelim qilib qo'ymasligi ta'kidlanadi.

Tabriknoma yasab bo'lgandan so'ng, uning ichiga doskadagi tab-riknomani ko'chirib oladilar. Tarbiknoma tayyor bo'ldi, tekshirib, ba-holab chiqiladi. Kimning yasagan ishi chiroyli, toza, to'g'ri bo'lsa, rag'batlantiriladi.

Mustaqil ish topshiriqlari

1. Tabriknomalar to'g'risida ma'lumot to'plang.
2. Rangli qog'ozdan bayram uchun tabriknoma tayyorlang.

Mavzu: Turli materiallardan hajmdor gullar yasash texnologiyasi

Reja:

1. Gullar haqida ma'lumot berish.
2. Turli materiallardan gullar yasash to'g'risida ma'lumot berish.
3. Biserlardan gullar yasash texnologiyasi.

O'quv mashg'ulotning maqsadi: Talabalarga gullar to'g'risida ma'lumot berish. Turli materiallardan gullar yasash to'g'risida ma'lumot berish. Biserlardan gullar yasash texnologiyasini o'rgatish.

O'qituvchining vazifalari:

- gullar haqida ma'lumot berish;
- turli materiallardan gullar yasash to'g'risida ma'lumot berish;
- biserlardan gullar yasash texnologiyasi;

Ta'lim usullari: Ko'rgazmalilik, "Aqliy hujum", amaliy ish.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, ko'rgazmalar, gul namunalari, turli rangdagi biserlar, maxsus sim, lenta, tayoqcha.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Qanday gullarni bilasiz?
2. Biserlardan nimalar yasash mumkin?
3. Gullarni qanday materiallardan tayyorlash mumkin?
4. Biserlarning qanday turlari mavjud?
5. Hajmdor gullar deganda nimani tushunasiz?

Biserlar haqida ma'lumot

Biserdan gullarni to'qishda kerakli ish qurollari: igna, sim va ip turlari; munchoqlar to'plami: dur, toshlar, ko'zlar, pistonlar, shisha munchoq turlari; yordamchi materiallar: yelim turlari, qaychi xillari, simlar haqida ma'lumot beriladi.

- maxsus sim uch xil o‘lchamda kesib olinadi va birinchi simga 20 dona, ikkinchi simga 15 dona rangli munchoqlar terib chiqiladi;
- simlar ketma-ket aylantirib o‘rab olinadi;

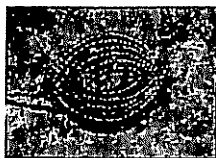

- tayyor bo‘lgan gul yaproqlarini bir-biriga simlar bilan o‘raladi va gul shakliga keltiriladi;
- xuddi shunday gul donalaridan 5 ta yasash kerak;
- gul shaklini o‘rtasiga sariq biserdan doira yasash va birlashtirish kerak;

- gul barglarini yasash uchun simga yashil rangdagi biserlarni terib olamiz;

- birinchi simga 40 dona, ikkinchi simga 35 dona, uchinchi simga 30 dona, to‘rtinchi simga 25 dona, beshinchi simga 20, oltinchi simga 5 dona biserlar terib chiqiladi;

- simga terilgan biserlarni aylantirib o‘rab barg shaklga keltiriladi;
- tayyor bo‘lgan gul va barglarni gul tanasiga biriktirib chiqiladi;
- gul tanasi tayyor bo‘lgandan so‘ng alebastr qorishmasi tayyorlanadi va tuvakka solinadi;
- bir qancha vaqt o‘tgandan so‘ng gul tanasi tuvakdagi albaster qorishmasiga o‘tkaziladi va qo‘shimcha bezak berish ishlari bajariladi.

Mustaqil ish topshiriqlari

1. Qog‘ozdan hajmdor gullar yasang.
2. Biserlardan turli o‘yinchoqlar yasang.

Mavzu: Barglardan qurish-yasash texnologiyasi

Reja:

1. Barglar haqida ma‘lumot berish.
2. Barglardan applikasiya yasash haqida ma‘lumot berish.
3. Barglardan applikasiya yasash darslarini tashkil etish tartibini tushuntirish.

Amaliy mashg‘ulotning maqsadi: Talabalarga barglar va barglardan applikasiya yasash haqida ma‘lumot berish. Barglardan applikasiya yasash texnologiyasini o‘rgatish.

Pedagogning vazifalari:

- talabalarning barglardan applikasiya yasash haqidagi bilimlarini aniqlash;
- ish joyini to‘g‘ri tashkil qilish va texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilishni eslatish;
- applikasiya ishini bajarish haqida tushunchalar berish;
- barglardan applikasiya yasash texnologiyasini o‘rgatish.

Ta‘lim usullari: “Aqliy hujum”, ko‘rgazmalilik, amaliy ish.

Ta‘lim vositalari: Tayanch matn, metodik qo‘llanmalar, slaydlar, oq qog‘oz, barglar to‘plami, yelim, chizg‘ich, qaychi, qalam.

Mashg‘ulotni boshlashdan oldin o‘quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun “Aqliy hujum” metodi asosida savollar beriladi.

1. Qanday daraxt barglarini bilasiz?
2. Daraxt barglarining xususiyatlari bir xilmi?

3. Mashg'ulotga kerakli materiallar qanday joylashtiriladi?

4. Qanday asboblardan ishlaganda texnika xafvsizligi qoidalaridan foydalaniladi?

5. Tabiiy materiallar bilan ishlashning maqsadi?

Barglar. Barglar o'yinchoqlarni yasashda qiziqarli va kerakli qo'shimcha material hisoblanadi. Ular turli shakl va ranglarda bo'lishi mumkin. Eman daraxtlarining yirik barglarini bolalar kemalarga yelkan sifatida ishlatishadi. Barglardan kapalak qanotlari, baliq suzgichlarini (bu o'yinchoqlar g'udda va bargdan yasaladi) yasashda qo'llash mumkin. Barglarni kuzda, ular chiroyli bo'lganida terish yaxshi.

O'quvchilar barglarni to'plar ekanlar, ularning ranglarini, shakllarini qiyoslashni o'rganadilar, bu ularning kuzatuvchanligi va diqqat qilish qobiliyatlarini o'stirishga yordam beradi. To'plangan barglar oldindan tayyorlab qo'yilgan daftar varaqlari orasiga qo'yiladi. Shundan keyin bolalarga barglarning mehnat mashg'ulotlarigacha rangini yo'qotmasligi, buralib ketmasligi uchun qanday ishlov berish kerakligi tushuntiriladi. Har bir ekskursiyada bolalarning e'tiborini insonning yaratuvchilik mehnatiga albatta jalb etish kerak. Ekskursiya oxirida suhbatga yakun yasaladi, ekskursiyada egallangan bilimlar umumlashtiriladi. Bundan tashqari, bolalarga uylarida qushlar tasviri tushirilgan rasmlarni, suratlarni ko'rish, ularning tanasi va qanotlarining shakliga, rangiga alohida e'tibor berish topshiriladi.

Bunday uyushtirilgan ekskursiyadan keyingi mashg'ulotda bolalar quritilgan barglardan qush applikatsiyasini zo'r ishtiyoq bilan bajaradilar, agarda applikatsiyalar o'z istaklariga ko'ra, o'zlari to'plagan materiallardan mustaqil yasash topshirilsa, qiziqishlari yanada ortadi. Bunday dars, mashg'ulot quyidagi sxemaga ega bo'ladi:

1. O'tkazilgan ekskursiya bo'yicha suhbat:

- a) Qayerda ekskursiyada bo'ldik?
- b) Qanday daraxtlarni ko'rdik, ularning nomi qanday?
- d) Ularning barglarining shakli bir xilmi?
- e) Qanday qush va parrandalarni bilasiz?
- f) Ularning ranglari qanday?

Savol-javobdan so'ng o'quvchilarga "Aqliy hujum" metodi orqali qushlarning nomlarini sanab berish so'raladi.

O'quvchilarning javoblaridan so'ng qushlarning rasmlari ko'rsatiladi va "BBB" metodi orqali qushlar haqidagi ma'lumotlar umumlashtiriladi.

Qush va parrandalar haqidagi ma'lumot berilgandan so'ng applikasiya ishi uchun tayyorlanadigan xo'rozcha rasmi tahlil qilinadi.

2. Namuna tahlili:

- a) Xo'rozcha qanday qismlardan tashkil topgan?
- b) Uning qismlari qanday joylashgan?
- d) Uni tasvirlashda qaysi daraxt barglaridan foydalanilgan?
- e) Xo'roz qanday toifaga kiradi?

3. Ishni bajarish tartibini aniqlash:

a) xo'rozchanning ayrim qismlari (tanasi, qanotlari)ning joylashishini grafik tasvirlash;

b) xo'rozchanning tanasi va qanoatlari uchun shakli hamda o'lchamlari bir

xil bo'lgan barglarni topish;

d) ularni qog'ozda joylashtirish;

f) ishni amaliy bajarish.

4. O'qituvching ishni bajarish usullari haqidagi tushuntirishlari.

5. Applikasiyalar bajarish bo'yicha mustaqil ish:

a) xo'rozchanning ayrim qismlarini qog'ozda to'g'ri tasvirlash;

b) shakl, o'lcham va bo'yoqlarni to'g'ri tanlash;

d) yelimplash ishlarini tartibli bajarish;

e) xo'rozchanning ko'z va tumshuq qismini to'g'ri tasvirlash;

f) ish bajarilgan qog'ozning orqasida barglaridan foydalanilgan daraxtlarning nomlarini yozish.

7. Bajarilgan ishni tahlil qilish.

1. Yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni aniqlash.

2. Xato va kamchiliklarni bartaraf qilish.

8. Ishni baholash. O'quvchilarning ishlari baholanadi va rag'batlantiriladi.

Turli barglarni to'plash o'qituvchi qo'ygan maqsadga bog'liq bo'ladi. O'quvchilar ko'rib chiqilgan va batafsil tahlil qilingan yoki o'zlari o'ylab topgan tasvir uchun barglarini to'playdilar. Yoki aksincha, avval turli barglarni to'plab, keyin ishni bajarish tartibini aniqlashlari mumkin.

Bargning xususiyatlari va shakllari shunday xilma-xilki, applikat-siyalar yasashda ulardan asosiy material sifatida ham, yasalgan narsalarga bezak berish material sifatida ham foydalanish mumkin. Bu ishlarni bajarish o'quvchilarning estetik didini, tasavvurini oshiradi va ijodiy izlanish va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini o'stirishga yordam beradi.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Turli barglarni to'plang va quring.

2. Turli barglardan uy hayvonlarining shakllarini yasang.

Mavzu: Tabiiy urug'lardan applikasiya yasash texnologiyasi

Reja:

1. Urug' va ularning turlari haqida ma'lumot berish.
  2. Urug'larni darsga tayyorlash va ishlatish bo'yicha ma'lumotlar berish.
  3. Urug'lardan applikasiya yasash texnologiyasini tushuntirish.
  4. Taqdimot va baholash.
- Amaliy mashg'ulot maqsadi: Urug' turlari va ularni ishlatish haqida ma'lumotlar berish. Urug'lardan applikasiya yasash texnologiyasini o'rgatish.

Pedagogik vazifalar:

- talabalarning urug'lar va ularni ishlatish haqidagi bilimlarini aniqlash;
- urug'lardan applikasiya yasash haqida tushunchalar berish;
- urug'lardan applikasiya yasash texnologiyasini tushuntirish;
- amaliy ish natijalarini ko'radi, xato va kamchiliklarni ko'rsatadi, baholaydi.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, aqliy hujum, amaliy ish.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, turli urug'lar, chizg'ich, qaychi, qalam, yelim, qog'oz.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Qanday urug' turlarini bilasiz?
2. Qanday urug'lardan mehnat darslarida foydalanish mumkin?
3. Urug'larni yelimplashda qanday yelimdan foydalaniladi?
4. Urug'larni qanday ishga tayyorlash mumkin?

Urug'lar va ularni ishlatish haqida ma'lumotlar

Turli meva va sabzavot, poliz ekinlarining urug'lari yordamida xilma-xil applikasiya ishlarini bajarish mumkin. Ayni bir ishda xilma-xil meva urug'laridan foydalanish mumkin.

Meva va poliz ekinlarining urug'lari tabiatda keng tarqalgan, to'plash va saqlash oson bo'lgan material hisoblanadi.

- Urug'lar meva va poliz ekinlaridan ajratib olinadi;
- ortiqcha narsalardan tozalab yuvib quritiladi;

• quritishda urug‘larning shakli buzilmasligi uchun qog‘oz orasiga solib quritiladi;

• urug‘lar qurigandan so‘ng akvarel bo‘yoqlaridan foydalanib rang berish mumkin.

Bolalar turli urug‘lardan applikatsiyalar qilishni yaxshi ko‘rishadi. Ishtiyoq bilan bolalar turli ranglarda bo‘lgan urug‘larni terib chiroyli naqshlar hosil qilishi mumkin. Bunday mashg‘ulotlar qo‘l barmoqlarining mayda mushaklarini rivojlanishiga yordam beradi. Bolalar turli urug‘larni, applikatsiyalar tayyorlashni yaxshi ko‘rishadi. Bunday mashg‘ulotlarda yelimni urug‘ga emas, urug‘ yopishtiriladigan joyga suriladi va ustidan urug‘lar qo‘yiladi va sochiq bilan bostiriladi.

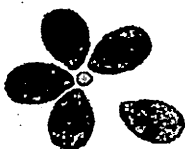
Guruhlarga amaliy ish topshiriqlari

1. Urug‘lardan mevalar shaklini yasang.
2. Urug‘lardan hayvonlar shaklini yasang.
3. Urug‘lardan qushlar shaklini yasang.
4. Urug‘lardan gullar shaklini yasang.
5. Urug‘lardan ertak qahramonlari shaklini yasang.

Ish joyini to‘g‘ri tashkil etish

Stol ustiga klyonka yoki dasturxon solinadi. O‘quvchining o‘ng tomonida yelim uchun cho‘tka, qalam, chizg‘ich joylashtiriladi, o‘quvchining chap tomonida applikatsiya uchun qog‘oz yoki karton, urug‘lar joylashtiriladi, o‘quvchining old tomoniga yelim uchun quticha, yelim va sochiq joylashtiriladi.

Tarvuz va qovun urug‘idan naqsh yasash bosqichlari

4

5

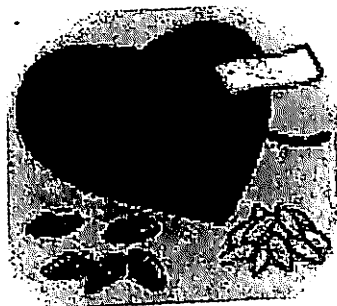
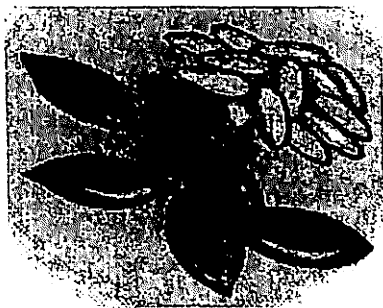

6

Urug'dan applikasiya yasash texnologiyasi

•ish mavzu va fikrni tanlashdan boshlanadi, keyin fon va shakl tanlanadi;

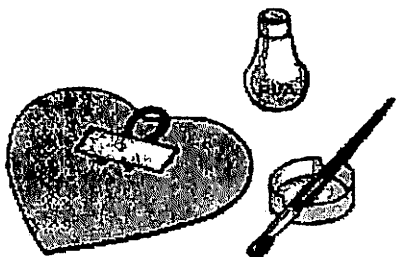
•applikasiyaga mo'ljallangan tasvir uchun urug'lar tanlanadi;

•tasvir ustida ishlanganda asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi;

•tasvirlash lozim bo'lgan predmetlarning holati aniqlanadi;

•urug'larni yelimplashda PVA yelimidan foydalaniladi;

•tasvirlanadigan urug' ranglari va hodisalarning uyg'unligiga erishiladi;

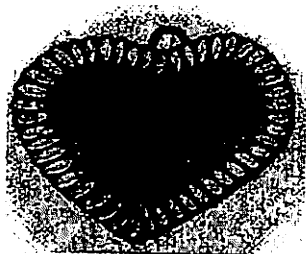
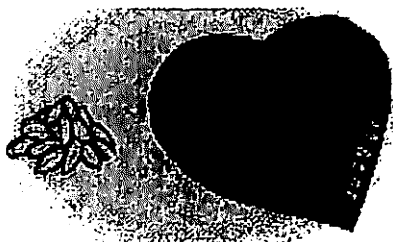
•tasvirning barcha detallari, hatto eng kichiklari ham urug'dan tayyorlanadi, ularni chizmaslik kerak;

•urug'lar qog'oz sathiga joylashtiriladi va o'ylangan tasvir hosil qilinadi;

•agarda bu tasvir ma'qul bo'lmasa urug'lar boshqacha joylashtiriladi;

•tasvirni kerakli qismi yelimlanadi va urug'lar yopishtiriladi;

•urug'larni yopishtirishda joyni adashtirmaslik uchun ularning o'rmini qalam bilan belgilab qo'yiladi;

•urug'larni yelimlab bo'lgandan so'ng quritish uchun qo'yiladi. Quritishda yelvizak bo'lmasligi kerak.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Urug'larni to'plang va ishga tayyorlang .
2. Urug'lardan ayiqcha shaklini mozaika usulida yasang.

Mavzu: Xona o'simliklarini parvarish qilish. Gullarni ko'chat qilib ko'kartirish texnologiyasi

Reja:

1. Xona o'simliklari haqida ma'lumot berish.
2. Xona o'simliklarini parvarish qilish haqida ma'lumot berish.
3. Urug'lardan ko'kartirish texnologiyasini tushuntirish.

Amaliy mashg'ulotining maqsadi: Xona o'simliklari haqida ma'lumotlar berish. O'simliklarni parvarishlash texnologiyasini o'rgatish. Urug'dan ko'kartirish texnologiyasini o'rgatish.

Pedagogik vazifalar:

- talabalarning xona o'simliklari haqidagi bilimlarini aniqlash;
- xona o'simliklarini parvarish qilish haqida tushuntirish;
- urug'lardan ko'kartirish texnologiyasini tushuntirish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, "Aqliy hujum", amaliy ish.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, xona o'simliklari, turli urug'lar, mato bo'laklari, suv, tuproq, mineral va tabiiy oзуqalar, maxsus tayoqcha, qaychi, qog'oz.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Qanday xona o'simliklarini bilasiz?
2. O'simliklar nima bilan oziqlanadi?
3. Qanday urug' turlarini bilasiz?
4. Urug'larni ko'kartirishdan oldin nima qilish kerak?
5. Qaysi urug'lar tez unib chiqadi?

Xona o'simliklari va ularni parvarishlash haqida ma'lumot
Boshlang'ich sinf o'quvchilari mehnat darslarda sinfdagi gullarni va xona o'simliklarni parvarishlash va o'stirishga oid ishlar bilan shug'ullanadilar. Ular quyidagilardan iborat:

- o'simliklar changini tozalash;
- tuproq qatlamini yumshatish;
- o'simliklarni suv bilan sug'orish;
- mineral va mahalliy oзуqalar bilan oziqlantirish;
- o'simliklarni ko'chat qilib o'stirish;
- o'simliklarning o'sishi va rivojlanishini kuzatish ishlarini bajaradilar.

Guruhlarga topshiriqlar:

1. “Fiyalka” gulini o‘stirish va parvarishlash haqida ma’lumot bering.
2. “Xitoy atirguli”ni o‘stirish va parvarishlash haqida ma’lumot bering.
3. “Geran” gulini o‘stirish va parvarishlash haqida ma’lumot bering.
4. “Kaktus” gulini o‘stirish va parvarishlash haqida ma’lumot bering.
5. “Qirqbo‘g‘im” gulini o‘stirish va parvarishlash haqida ma’lumot bering.

Gullarni ko‘chat qilib o‘stirish:

1. Gulning to‘liq bandi kesib olinadi.
2. Ildiz chiqarguncha suvga solib qo‘yiladi.
3. Tuvakka oziqlantirilgan tuproq solinadi.
4. O‘simlik navdasi tuproqqa joylashtiriladi va usti tekislab yopiladi.
5. O‘simlik navdasi suv bilan sug‘oriladi.
6. Gul navdasi o‘zini tutib olguncha nazorat qilinadi.

Savol va topshiriqlar:

1. O'simliklarni parvarishlash usullarini ayting.
2. O'simliklarni ko'chat qilib o'stiring.

Mayzu: Mutafakkirlar merosidan foydalanib tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish rejasini ishlab chiqish

Reja:

1. Mutafakkirlarning mehnat tarbiyasi to'g'risidagi fikrlari.
2. Kasb-hunarga yo'naltirishga oid o'yinlarni tashkil etish.
3. Tarbiyaviy tadbir rejasini ishlab chiqish.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Mutafakkirlar merosini o'rganish.

Kasb-hunarga oid o'yinlarni tashkil etish. Mutafakkirlar merosidan foydalanib tadbirlar rejasini ishlab chiqish.

Pedagogik vazifalar:

- talabalarning tarbiyaviy tadbirlar haqidagi bilimlarini aniqlash va ma'lumotlar berish;
- mutafakkirlar merosida mehnat tarbiyasi to'g'risida ma'lumot berish;

- kasb-hunarga yo‘naltirishga oid o‘yinlarni tashkil etish;
- mutafakkirlar merosidan foydalanib tadbirlar rejasini ishlab chiqish.

Ta‘lim usullari: Tushuntirish, “Aqliy hujum”, amaliy ish, ko‘rgazmalilik.

Ta‘lim vositalari: Metodik qo‘llanmalar, tadbirlar rejasini, slaydlar, ko‘rgazmalar, gazetalar.

Mashg‘ulotni boshlashdan oldin o‘quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun “Aqliy hujum” metodi asosida savollar beriladi.

1. Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishdan maqsad nima?
2. Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish shakllari qanday?
3. Mutafakkirlar mehnat tarbiyasi to‘g‘risida qanday fikrlar aytishgan?
4. Mutafakkirlar merosidan foydalanib tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishning ahamiyati nimada?
5. Mutafakkirlar merosidan foydalanib qanday tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish mumkin?

Mutafakkirlar merosidan namunalar

1. **Alisher Navoiyning fikricha**, “Inson bo‘lib dunyoga keldingmi? Biron-bir kasbni egalla, hunar o‘rgan, shunda dunyodan hammomga kirib toza yuvilib chiqmagan kishidek o‘tmaysan”.

2. **Xoja Bahovuddin Naqshband aytadilar**: “Dil ba yor-u, dast ba kor”, ya‘ni “Diling ollohda, qo‘ling doim mehnatda bo‘lsin.

3. **Sa‘diy Sheroziy insoniyat qadr-qiymati mehnatda, bilimda, hunarga tayanishda, birovga xor bo‘lmaslikda, deb bilgan va shunday ta‘lim berganlar**:

O‘z mehnatidan non yegan kishi,
Hotam minnatidan ozod yoz-qishi.

4. **Nizomiy Ganjaviy shunday degan**:

Hunar o‘rgan, chunki hunarda ko‘p sir,
Yopiq eshiklarni ochar birma-bir.

5. **Abulqosim Firdavsiy shunday deydi**:

Mehnat tagidadir, ey oqil, har ganj,
Ganj topmas hech kimsa, tortmas ersa ranj.

6. Abu Nasr Al-Forobiy kasb-hunar va axloqiy fazilatlar muayyan harakatlarni takrorlash, mashq qilish yo‘li bilan paydo bo‘lishini uqtiradi. Mutafakkir: “Har bir kishi o‘zi yoqtirgan kasbni egallaganidan so‘ng, o‘ziga topshirilgan ishga nisbatan yuksak masuliyatni his etishi va o‘z kasb-hunarini mukammal bilmog‘i, yaxshi tarbiya olmog‘i va yaxshi xulq atvor fazilatlariga ega bo‘lmog‘i kerak”, – deb ta’kidlaydi.

7. Xusravning fikricha, dunyodagi eng oliyjanob va oliyhimmat odamlar mehnatkashlar – jamiyat uchun foydali narsalar ishlab chiqaruvchi hunarmandlar, kosiblar, binokorlardir.

Kasbdan shodu hurram yo‘q jahonda,
Hunardin yaxshidur ham yo‘q jahonda.
Butun kun rizqining bog‘boni bo‘lg‘ay,
Har kishin o‘z uyining mehmoni bo‘lg‘ay.
Arzir uning bo‘lsa boshi osmonda,
Usiz yashay olmas shoh ham jahonda.

Guruhlarga amaliy ish topshiriqlari:

1. “Piktogramma” o‘yini orqali kasblar haqida ma’lumot berish.
2. “Mo‘jizalar maydoni” o‘yini orqali kasblar haqida ma’lumot berish.
3. “Ha-yo‘q” o‘yini orqali kasblar haqida ma’lumot berish.
4. “Mimik rollar” o‘yini orqali kasblar haqida ma’lumot berish.
5. “Kasblar alifbosi” o‘yini orqali kasblar haqida ma’lumot berish.

“Piktogramma” o‘yini

“Piktogramma” o‘yinida turli kasb egalarining rasmlari tasvirlangan kartochkalar o‘quvchilarga tarqatiladi. O‘quvchilar tasvirlangan rasmdagi kasb egalari to‘g‘risida ma’lumot berishlari kerak. Tasvirlangan kasb nomini, qanday ish bilan shug‘ullanishi va qayerlarda ishlashlari to‘g‘risida bilganlarini gapiradi. O‘quvchilar tomondan berilgan javoblarni o‘qituvchi qo‘shimcha ma’lumotlar bilan to‘ldiradi. Agar o‘quvchilar kartochkalarda tasvirlangan kasb egalarining nomlarini topmasa bu kartochka boshqa o‘quvchiga beriladi. O‘yin shu tariqa davom ettiriladi.

“Mo‘jizalar maydoni” o‘yini

“Mo‘jizalar maydoni” o‘yinida kasb nomlaridagi harflar sonini hisobga olib qog‘ozga katakchalar chiziladi. O‘ylangan kasb nomi shu

katakchalar soniga teng kelishi kerak. O'quvchilar katakchalarning soniga qarab harflarni aytishadi. O'qituvchi o'quvchilar aytgan harflarni katakchalarda borligini ko'rsatadi. Keyin o'quvchilar qolgan harflarni ham aytib o'tishadi. Oxirida o'quvchilar kasb nomini topishadi.

“Ha-yo‘q” o‘yini

“Ha-yo‘q” o‘yinida o‘qituvchi turli kasb nomlarini qog‘ozga yozadi. O‘quvchilar qog‘ozda yozilgan kasblarni nima ish qilishlari, qayerlarda ishlashlari, nima bilan shug‘ullanishlari to‘g‘risida savollar beradi. O‘qituvchi o‘quvchilarning javoblariga qarab to‘g‘ri topgan bo‘lsa “ha” deb, noto‘g‘ri topgan bo‘lsa “yo‘q” deb javob beradi. O‘quvchilar aniq bir yo‘nalishni topgandan so‘ng shu yo‘nalish bo‘yicha savollarni davom ettirishadi. Natijada o‘quvchilar kasb nomlarini topishadi.

“Mimik rollar” o‘yini

“Mimik rollar” o‘yini o‘qituvchi o‘quvchilarga kasb egalarining ish jarayonlaridan gapirmasdan lavhalar ko‘rsatadi. O‘quvchilar o‘qituvchining harakatiga qarab kasb nomlarini topadilar.

“Kasblar alifbosi” o‘yini

“Kasblar alifbosi” o‘yinida kasblar ro‘yxati tuziladi. O‘qituvchi bitta kasbni o‘ylaydi va shu kasb egasi nima ish qilishini muammoli tarzda o‘quvchilarga yetkazadi. O‘quvchilar kasb nomini topishi uchun ikki yoki undan ortiq kasb egalarini nomlarini aytadi. O‘qituvchi keyingi muammoli javoblarni davom ettiradi. O‘quvchilarning o‘ylagan kasblari birin-ketin noto‘g‘ri ekanligi aniqlanadi va ro‘yxatdan o‘chirib tashlanadi. Natijada o‘qituvchi o‘ylagan kasb egasining nomi aniqlanadi.

Mustaqil ish topshiriqlari:

Mutafakkirlar merosidan foydalanib tarbiyaviy tadbirlarning rejasini ishlab chiqish:

1. Tadbir mavzusi:
2. Tadbir shakli:
3. Tadbir vositalari:
4. Tadbir shiori:
5. Guruhlar tanishuvi va tavsifi:

6. Tarbiyaviy tadbirni tashkil etish jarayoni.

7. 1-topshiriq: Kasb-hunarga oid tarbiyaviy tadbirlarni "Klastr" metodi yordamida tarmoqlash va tavsif berish.

8. 2-topshiriq: Mustaffakirlar merosidan mehnat va kasb-hunarga oid ma'lumotlar berish.

9. 3-topshiriq: Krossvord tuzish.

Mavzu: Ish fartugini tikish texnologiyasi

Reja:

1. Ish fartugi haqida ma'lumot berish.

2. Ish fartugini tikish darslarini tashkil etish tartibini tushuntirish.

Amaliy mashg'ulot maqsadi: Ish fartugi haqida ma'lumotlar berish.

Ish fartugining turlari va ularni tikish texnologiyasi bilan tanishtirish.

Ish fartugini tikish darsiga ishlanma yozishga o'rgatish.

Pedagogik vazifalar:

• talabalarning ish fartugi va turlari haqidagi bilimlarini aniqlash;

• ish joyini to'g'ri tashkil qilishni o'rgatish;

• ish fartugini tikish texnologiyasini tushuntirish;

• mavzuga dars ishlanmasi yozish tartibini tushuntirish;

Ta'lim usullari: "Aqliy hujum" metodi, tushuntirish, amaliy ish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, ko'rgazmalar, texnik vositalar, gazlama, ip, igna, qog'oz, turli bezaklar.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Ish fartugi qayerlarda ishlatiladi?

2. Ish fartugi qanday matodan tikiladi?

3. O'lcham olish qanday amalga oshiriladi?

4. Qanday ish fartugi turlarini bilasiz?

5. Qanday soha egalari ish fartugidan foydalanadi?

Ish fartugini tikish texnologiyasi:

• ish fartugi uchun gazlama tanlab olinadi;

• bel aylanasi o'lchami olinadi;

• fartuk uzunligi o'lchami olinadi;

- olingan o'Ichamlar qog'ozga tushiriladi;
- o'Ichamlar asosida qog'ozga andoza chiziladi;
- chizilgan andoza qirqib olinadi;
- andoza gazlama ustiga qo'yib chizib olinadi;
- chizilgan gazlama qirqib olinadi;
- belbog'i qismi o'Ichanadi va qirqib olinadi;
- fartuk qismi bilan belbog' qismi bir-biriga qo'shib tikiladi;
- fartukka moslab cho'ntak bichiladi va tikiladi;
- qo'shimcha bezak ishlari beriladi.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Ish fartugining andozasini tayyorlang.
2. Mavzuga dars ishlanmasini yozing.

Mavzu: Tugma qadash texnologiyasi

Reja:

1. Tugmalar haqida ma'lumot berish.
2. Tugma qadash usullarini tushuntirish.
3. Tugma qadash texnologiyasini o'rgatish.

Amaliy mashg'ulot maqsadi: Tugmalar haqida ma'lumotlar berish. Tugma qadash usullarini tushuntirish. Tugma qadash texnologiyasi bilan tanimshtirish. Tugma qadash darsiga ishlanma yozishga o'rgatish.

Pedagogik vazifalar:

- tugma va uning turlari haqida ma'lumot berish.
- tugmalarni turli usullarda tikish haqida tushunchalar berish.
- kiyimlarga tugmalarni turli usullarda tikish texnologiyasi bilan tanishtirish.
- natijalar taqdimoti, muhokama va baholashga o'rgatish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, "Aqliy hujum", amaliy ish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: **Ish materiallar:** Tugma turlari, mato bo'laklari, tugma tikiladigan kiyimlar.

Ish asboblari: qaychi, igna, ip, angishvona, nina qadagich.

Ko'rgazmalar: Tugmani tikish usullaridan namunalar, rasmlar, slaydlar.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi:

1. O'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ishlari qanday ishlar?
2. Tugmalardan nima maqsadda foydalaniladi?
3. Tugmalar qanday materiallardan tayyorlanadi?
4. Tugmaning qanday turlarini bilasiz?
5. Tugmalar qanday usullarda tikiladi?
6. Kiyimlarga tugma tikishda nimalarga e'tibor berish kerak?

Tugmani matoga tikish texnologiyasi:

1. Tugma tikish uchun kiyim tanlanadi.
2. Kiyim rangiga mos yoki umuman rangiga mos kelmaydigan tugmalar olinadi.
3. Tugmani tanlashda albatta shakliga va xususiyatiga e'tibor berish kerak. Tugmalar turli materiallardan (yog'ochdan, plastmassadan, temirdan, alyuiminiydan, kauchikdan, matodan, suyakdan) tayyorlanadi, uning shakllari turlicha (to'rtburchak, uchburchak, doira) bo'ladi va tugmada bir qancha teshiklar (ikkita, to'rtta, baldoqli) bo'lishi mumkin.
4. Kiyimning xususiyati aniqlanib, unga mos tugma tanlanadi.
5. Tugmani turli usullarda tikish mumkin.
6. Shaklni tanlashda kiyimning dizayniga mos bo'lishi kerak. Masalan, kichik yoshdagi bolalar kiyimlari uchun rangli, turli shakllarga ega tugmalar tanlanadi.
7. Tugmani tikishda tugma rangiga mos ip tanlanadi, kerakli o'lchamda kesib olinadi va tugun hosil qilinadi.
8. Kiyimning teskari tomonidan nina o'tkazilib, tugma teshigidan orqaga qaytarib tikiladi.
9. Tugma bilan mato o'rtasiga gugurt cho'pi qo'yib tikiladi. Tikish tugagandan keyin gugurt cho'pi olib tashlanadi va tugma bilan mato o'rtasi ip bilan aylantirib chiqiladi. Chunki tugmani bemolol teshikdan o'tkazish uchun shu usuldan foydalaniladi.
10. Qo'shimcha ishlov beriladi.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Tugmani turli usullarda qadang.
2. Mavzuga oid dars ishlanmasini yozing.

Mavzu: Qog'ozdan mozaika yasash texnologiyasi

Reja:

1. Mozaika san'ati haqida ma'lumot berish.
2. Qog'ozdan mozaika yasash haqida ma'lumot berish.
3. Qog'ozdan mozaika yasash texnologiyasini amaliy ko'rsatish.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Talabalarga mozaika sa'nati haqida bilim berish. Mozaika ishining mazmuni haqida tushunchalar hosil qilish. Qog'ozdan mozaika yasash texnologiyasini o'rgatish.

Pedagogning vazifalari:

- talabalarning mozaika sa'nati haqidagi bilimlarini aniqlash;
- ish joyini to'g'ri tashkil qilish va texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilishni eslatish;
- qog'ozdan mozaika ishining bajarilishi haqida tushunchalar berish;
- mozaika ishlarini yasash texnologiyasini o'rgatish.

Ta'lim usullari: "Aqliy hujum" metodi, amaliy ish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: Tayanch matn, metodik qo'llanmalar, slaydlar, oq qog'oz, turli rangli qog'oz, chizg'ich, qaychi, qalam.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Mozaika san'ati qanday san'at?
2. Mozaikaning materiallari nimalardan iborat?
3. Mozaikani yasashda nimalarga e'tibor berish kerak?
5. Mozaika qachon paydo bo'lgan?
6. Mozaika usulida qanday inshootlar bezatilgan?

Mozaika san'ati haqida

Mozaika monumental dekorativ san'at turlaridan biridir. Turli davrlarda va turli mamlakatlarda mozaika qo'llaniladigan materiallariga

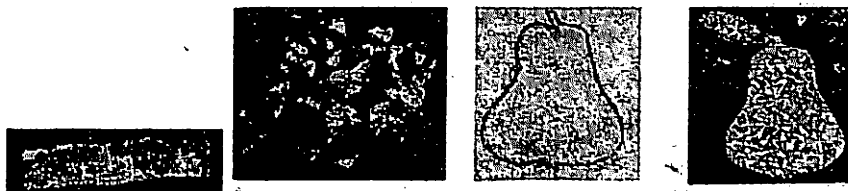
ko'ra ham, naqsh va rasmlarga ko'ra ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. O'rta Osiyoda madrasalar, machitlar, hukmdorlarning saroylari mozaika usulida bezatilgan.

Hozirgi kunda mozaika bilan binolarning tashqi qismlari, devorlari va xalq amaliy san'ati asarlari bezatiladi. Mozaika ishlarida oyna, so-pol, plitalardan foydalaniladi.

Mashhur ustalar tomonidan ayrim shaharlarda rangli ko'zgu parchalaridan ajoyib mozaika asarlari yaratilgan, ular quyoshda bir-biriga qo'shilib va porlab shodlik kayfiyatini yaratadi.

Qog'ozdan mozaika usulida mevalar shaklini yasash texnologiyasi taqdimoti

1. Rangli qog'ozni bo'laklarga bo'lib olamiz.

2. Qog'oz bo'lagini mayda qilib uchburchak, to'rtburchak doira shakllarda kesib olamiz

3. Nokning rasmini chizib olamiz.

4. Maydalangan qog'oz bo'laklarini rasmga yopishtirib chiqamiz.

O'qituvchi dars jarayonida partalarni oralab yurib, o'quvchilarga kerakli ko'rsatmalarni berib boradi. Yaxshi va yomon bajarilayotgan ishlardan namunalar ko'rsatib, tegishli amaliy yo'l-yo'riqlar beradi.

Qog'ozdan mozaika ishlaridan namunalar

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Mozaika usulida mevalar shaklini yasang.
2. Mozaika usulida yasalgan mevaga oid topishmoqlar tuzing.

Mavzu: Tuxum po'chog'idan mozaika yasash texnologiyasi

Reja:

1. Mozaika sa'nati haqida ma'lumot berish.
2. Tuxum po'chog'ini ishga tayyorlash.
3. Tuxum po'chog'idan mozaika yasash texnologiyasini amaliy ko'rsatish.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Talabalarga mozaika sa'nati haqida bilim berish. Mozaika ishining mazmuni haqida tushunchalar hosil qilish. Tuxum po'chog'idan mozaikani yasash texnologiyasini o'rgatish.

Pedagogning vazifalari:

- talabalarning mozaika sa'nati haqidagi bilimlarini aniqlash;
- ish joyini to'g'ri tashkil qilish va texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilishni eslatish;
- tuxum po'chog'idan mozaika ishining bajarilishi haqida tushunchalar berish;
- tuxum po'chog'idan mozaika ishlarini yasash texnologiyasini o'rgatish.

Ta'lim usullari: "Aqliy hujum" metodi, amaliy ish, ko'rgazmalilik.

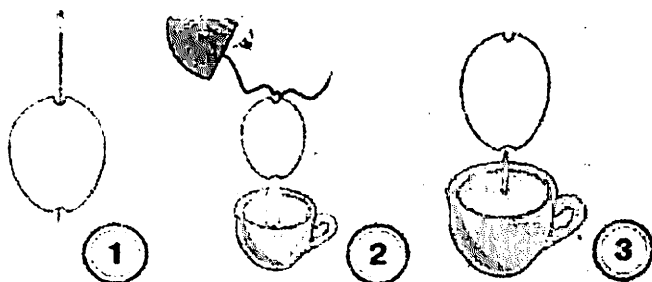
Ta'lim vositalari: Tayanch matn, metodik qo'llanmalar, slaydlar, oq qog'oz, turli rangli qog'oz, chizg'ich, qaychi, qalam.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniq-

lash va fikrlarini umumlashtirish uchun “Aqliy hujum” metodi asosida savollar beriladi.

Tuxum po‘chog‘ini ishga tayyorlash

1. Tuxum po‘chog‘i yaxshilab yuviladi.
2. Nina bilan tuxumning yuqori va pastki qismi teshiladi.
3. Tuxum po‘chog‘ining yuqori qismidan puflab ichidagi suyuqlik chiqariladi.

4. Bo‘shagan tuxum po‘chog‘ining ichki qismi suv bilan yuvib tozalanadi.
5. Tuxum po‘chog‘i qurigandan keyin ustki qismi kerakli rangda bo‘yaladi.
6. Bo‘yoq qurigandan keyin tuxum po‘chog‘i kerakli hajmda maydalanadi.

Tuxum po‘chog‘idan mozaika yasash texnologiyasi:

- kerakli rangdagi qog‘oz fon tanlanadi;

- mozaikaga mo'ljallangan tasvir va elementlar miqdori aniqlanadi;
- mozaika ustida ishlanganda asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, tuxum po'chog'ining hajmiga, o'lchamlariga, ranglarini tanlashga qaratiladi;

- ishni boshlash uchun markazni topish, simmetriya o'qini o'tkazish va elementlarni shunga ko'ra joylashtirish lozim;

- tuxum po'chog'ini yelimlashda joyni adashtirmaslik uchun ularning o'rnini qalam bilan belgilab qo'yiladi;

- mozaikaning barcha detallari, hatto eng kichiklari ham tuxum po'chog'idan yasaladi, ularni chizmaslik kerak;

- tayyorlangan tuxum po'choqlari qog'oz sathiga, ya'ni fonga joylashtiriladi va tasvir hosil qilinadi;

- mozaikadagi ranglar uyg'unligiga erishiladi.

Tuxum po'chog'idan mozaika ishlaridan namunalar

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Tuxum po'chog'ini ishga tayyorlang.

Mavzu: Fasllar mavzusida applikasiya yasash texnologiyasi

Reja:

1. Applikasiya san'ati haqida ma'lumot.

2. Fasllar mavzusida applikasiya yasash texnologiyasini o'rgatish.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Talabalarga fasllar haqida ma'lumot berish. Applikasiya ishlarini tushuntirish. Fasllar mavzusida applikasiya yasashni o'rgatish.

Pedagogik vazifalar:

- talabalarning applikasiyalar va fasllar haqidagi bilimlarini aniqlash;
- applikasiya yasash haqida tushunchalar berish;
- fasllar mavzusida applikasiya yasash texnologiyasini tushuntirish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, "Aqliy hujum", amaliy ish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, ko'rgazmalar, applikasiyadan namunalar, rangli qog'ozlar to'plami, chizg'ich, qaychi, qalam, yelim.

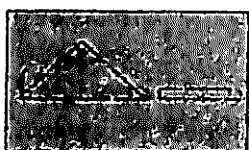
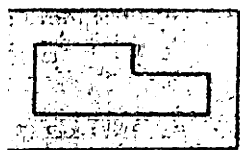
Applikasiya san'ati haqida

Applikasiya ishini bajarishda asosiy e'tibor uning umumiy ko'rinishiga qaratilishi kerak. Yaxshi o'ylangan kompozitsiya, ya'ni tasvirlash lozim bo'lgan narsalarni joylashtirish applikasiya muvaffaqiyatining garovidir.

Fasllar mavzusida applikasiya yasash uchun qaysi faslni tasvirlash kerakligi aniqlanib olinadi. Mavzuni yoritish qaysi faslga to'g'ri kelsa shu fasl haqida ma'lumot beriladi va shu fasl mavzusida applikasiya tayyorlanadi.

"Qish" mavzusida applikasiya yasash texnologiyasi:

- Ish mavzu va fikrni tanlashdan boshlanadi.
- Ochiq tondagi qog'oz va fon tanlanadi va tasvirlash lozim bo'lgan applikasiya tasviri chiziladi.
- Applikasiya mo'ljallangan tasvir va elementlar miqdori qog'ozni tanlashni belgilaydi.

2

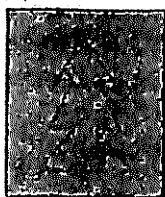
3

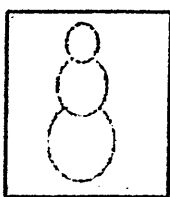
4

• Tasvir ustida ishlanganda asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi.

• Tasvir hajmiga ko'ra eng katta element asosiy mavzuga mos element bo'lishi kerak.

5

6

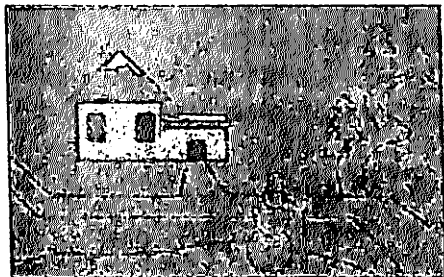
7

• Tasvirlash lozim bo'lgan materiallar yordamida figura va predmetlarning holati aniqlanadi.

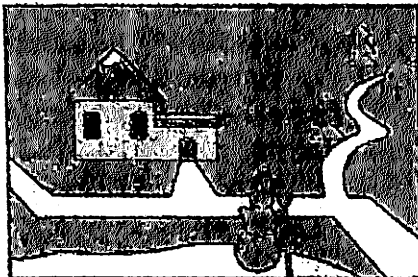
• Tasvirlangan hodisalarning uyg'unligiga erishiladi.

• Tasvirning barcha detallari, hatto eng kichiklari ham qog'ozdan qirriladi, ularni chizmaslik kerak.

• Tayyorlangan detallar yelimlanadigan sath, ya'ni fonga joylashtiriladi va o'ylangan tasvir hosil qilinadi.

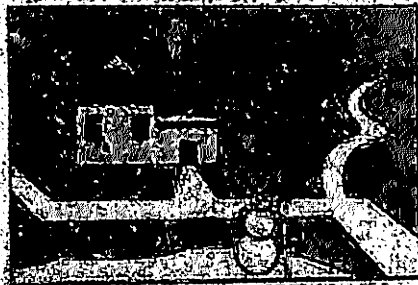
9

10

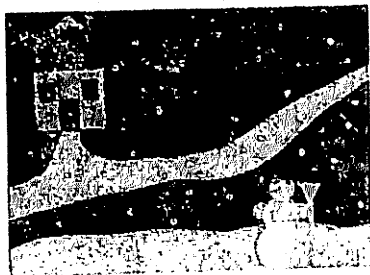

11

12

• Ishni boshlash uchun markazni topish, simmetriya o‘qini o‘tkazish va elementlarni shunga ko‘ra joylashtirish lozim

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. “Yoz” mavzusida applikasiya tayyorlang.
2. Mavzuga oid hikoya tuzing.

Mavzu: Pape-mashe ishlarini tayyorlash texnologiyasi

Reja:

1. Papye-mashe ishlarini tayyorlash haqida ma'lumot berish.
2. Papye-mashe yasash darslarini tashkil etish tartibini tushuntirish.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Papye-mashe ishlari haqida. Papye-mashe yasash bo'yicha ma'lumotlar berish. Qog'oz bo'laklaridan papye-mashe yasash.

Pedagogik vazifalari:

- talabalarning papye-mashe yasash haqidagi bilimlarini aniqlash;
- ish joyini to'g'ri tashkil qilishni o'rgatish;
- papye-mashe ishlari bilan tanishtirish;
- qog'oz bo'laklaridan papye-mashe yasash texnologiyasi bilan tanishtirish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, "Aqliy hujum" metodi, amaliy ish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, ko'rgazmalar, texnik vositalar, qog'oz bo'laklari, piyola, bo'yoq, yelim, qog'oz, turli bezaklar.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Papye-mashe ishlari nima?
2. Papye-mashe ishining asosiy materiali nima?
3. Papye-mashe ishiga yelim qanday tayyorlanadi?
4. Qanday qog'ozdan foydalaniladi?

Amaliy ish taqdimoti

1. Papye-mashe ishlari haqida kirish (boshlang'ich) suhbat. Suhbatni ushbu materialni ko'rsatish bilan birga olib borish kerak: bolalar namunani ushlab ko'rishi, shaklini, ustki qobig'ini his qilishi, rangini ko'rishi mumkin.

2. Mavzuni e'lon qilish va o'yinchoq namunasini ko'rsatish.

3. Namuna tahlili va papye-mashe yasash usullarini ko'rsatish. Bu yerda bolalarni o'yinchoq namunasini tahlil qilishga, papye-mashe yasash jarayonining ketma-ketligi haqida o'z fikrini bildirishga undash

maqsadga muvofiqdir. O'qituvchi o'quvchilarning javobini to'g'irlab beradi va ushbu material bilan ishlashning o'ziga xosligini ajratib ko'rsatishga bolalarning diqqatini qaratadi.

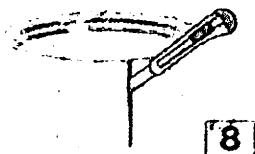

4. Oddiy piyolani olib atrofiga vazelin surtamiz. Qog'ozni 1×2 sm o'lchamda bo'laklarga bo'lib olamiz. Qog'oz bo'laklarini suvga botirib piyola atrofiga bir tekis yopishtirib chiqamiz.

5. Piyolaga qog'oz bo'laklarini bir qavat qilib yopishtirib bo'lgandan so'ng, ikkinchi piyolaga suv va un solib suyuq aralashma hosil qilamiz, Tayyor aralashmani cho'tka bilan qog'oz atrofiga surtib chiqamiz. Keyin qog'oz bo'laklarini ko'ndalang qilib ikkinchi qavatga yopishtirib chiqamiz. Qog'oz bo'laklarini shu tariqa 7 qavat qilib yelimlaymiz. Har bir qavat orasiga suyuq xamirli aralashmani surtib chiqamiz. Tayyor bo'lgan papye-mashe ishini 3-4 daqiqa mobaynida quritishga qo'yamiz. Quritish jarayonida yelvizak bo'lmasligi, quyosh nuri to'g'ridan-to'g'ri tushib turmasligi kerak. Qurigan papye-mashe ishini tekis qilib kesib olinadi. Kesilgan qismi qog'oz bo'laklari yordamida bir-biriga yopishtirib yelimlanadi. Papye-mashe ishi ustki qismini rangli qog'oz bo'laklari yordamida yelimlab chiqamiz.

6. Papye-mashe ishiga oq qog'ozdan qo'shimcha bezak berish uchun naqshlar chizib olinadi va qirqiladi. Papye-mashe ustiga tayyor gul naqshi yelim surtib yopishtiriladi. Papye-mashe usulida piyola shakli tayyor bo'ldi.

7. Papye-mashening bolalar tarafidan tayyorlanishi. Mehnat jarayonida o'qituvchi bolalar ishini nazorat qiladi, asboblarni ishlatishda texnika xavfsizligiga rioya qilishlarini kuzatadi, qiynalayotganlarga yordam beradi, mozaika ishini takomillashtirishda uni bezashda mustaqil qaror qabul qilishga undaydi, bularning barchasi bolalar orasida o'zaro hurmat va do'stona munosabatning shakllanishiga olib keladi.

8. Tayyor papye-mashe ishini tahlil qilish. Ushbu jarayonda bolalarda o'zi va do'stlari mehnatining natijalarini baholay olish qobiliyatini shakllantiradi.

9. Ish joyini tozalash, asboblarni va qolgan materiallarni yig'ishtirish.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Papye-mashe usulida choynak shaklini yasang.
2. Papye-mashe usulida piyola shaklini yasang.

Mavzu: Kartondan rasm ramkalari yasash texnologiyasi

Reja:

1. Rasm ramkalari haqida ma'lumot berish.
3. Kartondan rasm ramkalari yasash haqida ma'lumot berish.

4. Kartondan rasm ramkalari yasash texnologiyasini tushuntirish.
Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Rasm ramkalari haqida ma'lumot berish. Kartondan rasm ramkalari yasash haqida tushunchalar berish. Kartondan rasm ramkalari yasash texnologiyasini o'rgatish.

Pedagogik vazifalar:

- talabalarning rasm ramkalari haqidagi bilimlarini aniqlash;
- kartondan rasm ramkalar yasash haqida tushunchalar berish;
- kartondan rasm ramkalar yasash texnologiyasini o'rgatish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, amaliy ish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slydlar, kartondan yasalgan ramkalardan namunalar, ko'rgazmalar, karton, kley, qaychi, qog'oz, turli bezaklar.

Kartondan rasm ramkasi yasash texnologiyasi:

O'qituvchi rasm ramkalari haqidagi bilim va tasavvurlarini aniqlaydi.

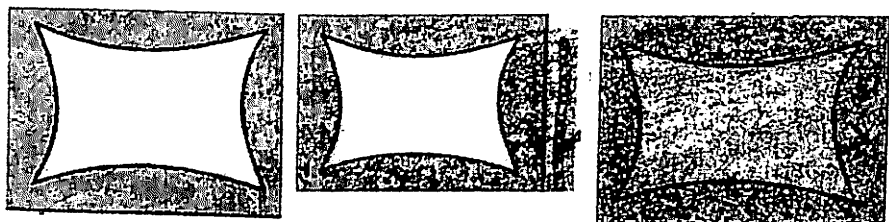
- Rasm ramkalari nimalardan tayyorlanadi?
- Rasm ramkasidan nima maqsadda foydalanadi?
- Kartondan rasm ramkalari qanday yasaladi?
- Rasm ramkasiga bezak berishda qanday materiallardan foydalansa bo'ladi?

O'qituvchi o'quvchilarning javobini umumlashtirgan holda suhbatga yakun yasab, rangli karton, rangli qog'oz tanlab olib rasm uchun ramka tayyorlash usullari haqida tushunchalar beradi. Bunday ramkalardan qanday maqsadda foydalanish, uning tayyorlanishi to'g'risida ma'lumotlar beradi. Amaliy ishni boshlashdan oldin o'quvchilarning darsga tayyorligini tekshiradi.

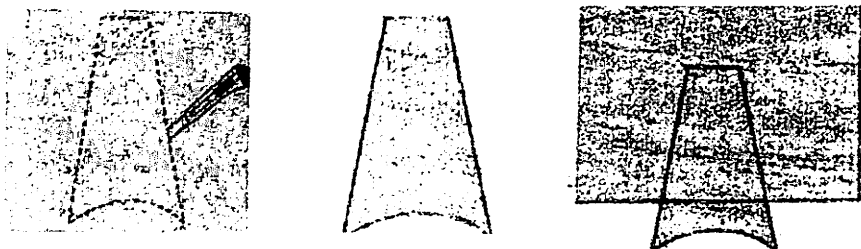
Yasash bosqichlari: Ikki xil rangdagi rangli va rangsiz karton olinadi. Uzunligi 15 sm, bo'yi 10 sm o'lchamda kesib olinadi. Rangli kartonga rasm ramkaning shakli chiziladi va stek yordamida kesib olinadi.

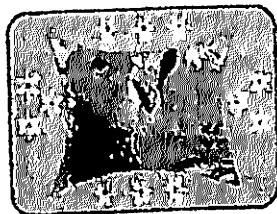
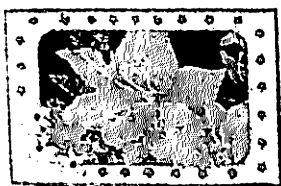
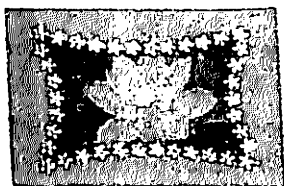
Rangli karton rangsiz kartonga yelimlanadi. Rasm solish uchun ramkaning bir qismi ochiq qoldiriladi.

Rasm ramkasining orqa tomoniga tirgagich tayyorlash uchun rangsiz kartondan tirgagichning shakli chizib, qirqib olinadi va rasm ramka orqasiga mahkamlanadi.

Tayyor rasm ramkalariga bezak berish ishlari amalga oshiriladi. Bezak berishda turli qirqilgan gullardan, pistonlardan, munchoqlardan foydalanish mumkin.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Rasm ramkasi turlarini o'rganish.
2. Kartondan rasm ramkasi qurish-yasash.

Mavzu: Qog'oz va kartondan guldon tayyorlash texnologiyasi

Reja:

1. Bayram sovg'alari haqida ma'lumot berish.
2. Kartondan vaza tayyorlash haqida ma'lumot berish.
3. Kartondan vaza tayyorlash texnologiyasi.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Talabalarga sovg'alar to'g'risida ma'lumot berish. Turli materiallardan bayram sovg'asini tayyorlash to'g'risida ma'lumot berish. Turli materiallardan bayram sovg'asini tayyorlash texnologiyasini o'rgatish.

Ta'lim usullari: "Aqliy hujum" metodi, ko'rgazmalilik, "Ko'rsatib ber, tushuntirib ber", amaliy ish.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, ko'rgazmalar, sovg'alardan namunalar, karton, gullar shakli tushirilgan tabriknomalar, igna, ip, qaychi.

O'qituvchining vazifalari:

- sovg'alar haqida ma'lumot berish;
- bayram sovg'asini tayyorlash to'g'risida ma'lumot berish;
- turli materiallardan bayram sovg'asini tayyorlash texnologiyasi.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

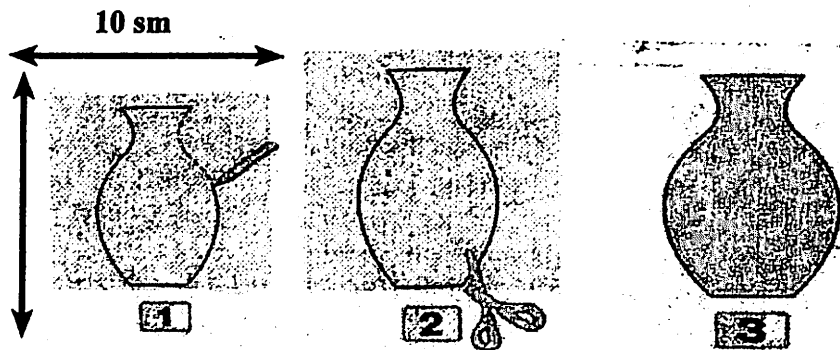
1. Sovg'alar nima uchun ishlatiladi?

2. Sovg'alarning qanday turlari mavjud?
3. Sovg'alarni qo'lda tayyorlash mumkinmi?
4. Sovg'alarni nimalardan tayyorlash mumkin?
5. Hajmdor gullar deganda nimani tushunasiz?

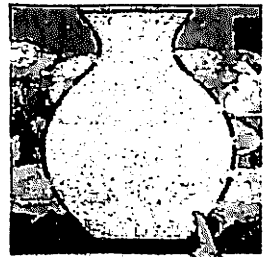
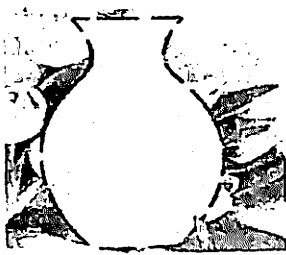
Sovg'alar insonlarga yaxshi tilaklar bildirish, bayramlar bilan, tug'ilgan kunlari bilan tabriklash uchun foydalaniladigan vositadir. Sovg'alar asosan gullar, turli taqinchoqlar, suvenirlar, kitoblar va hokazo ko'rinishlarda bo'ladi. Agar yaqin kishilarimiz uchun sovg'alarni o'z qo'limiz bilan tayyorlasak, sovg'a yaqin kishimiz va o'zimiz uchun qadriroq bo'ladi. Har kuni atrofimizda bir qancha narsalar ishlatilib bo'lgandan so'ng keraksiz narsa sifatida chiqindiga tashlanadi. Biz shu keraksiz materiallardan foydalanishi mumkin bo'lgan turli narsalarni tayyorlashimiz mumkin. Masalan: Tabriknomalardan gullar uchun vaza tayyorlash mumkin. Buning uchun bizga karton, gullar shakli tushirilgan tabriknomalar, igna, ip, qaychi kerak bo'ladi.

Kartondan vaza tayyorlash texnologiyasi

Yashash bosqichlari: Vaza andozasini tayyorlash uchun uzunligi 15 sm, bo'yi 10 sm bo'lgan karton kesib olinadi. Kartonga vazaning rasmi chiziladi va qaychi yordamida kesib olinadi.

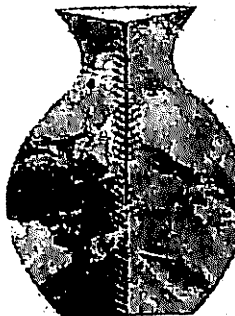
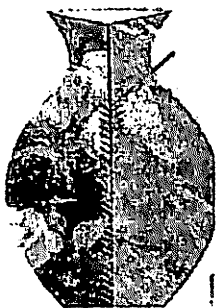
Vazani tayyorlash uchun bizga gullar rasmi tushirilgan tabriknomalar kerak bo'ladi. Kartondan tayyorlangan andozalar asosida gullar rasmi tushirilgan tabriknomalar ustiga qo'yib chizib olinadi va shu chiziq asosida kesib olinadi

Vazani tayyorlash uchun uch xil gulli karton kerak bo'ladi.

Har bir kartonni bir-biriga biriktirib tikib chiqiladi. Vazani tikishda archasimon choqdan foydalanib bir xil o'lchamda tikish tavsiya etiladi.

Vaza tayyor bo'ldi. Unga turli hajmdor gullarni solib onajonlarimizga, buvilarimizga, opa-singillarimizga sovg'a qilishimiz mumkin.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Turli materiallardan hajmdor gullar yasang.
2. Biserlardan hajmdor gullar yasang.

Mavzu: Turli materiallardan hajmdor o'yinchoqlar yasash texnologiyasi

Reja:

1. Tuxum po'chog'ini ishga tayyorlash.
2. Tuxum po'chog'idan o'yinchoqlar yasash bo'yicha ma'lumotlar berish.
3. Tuxum po'chog'idan hajmdor o'yinchoqlar yasash texnologiyasini o'rgatish.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Hajmdor o'yinchoqlar haqida ma'lumot berish. Tuxum po'chog'idan hajmdor o'yinchoqlar yasash haqida tushunchalar hosil qilish. Tuxum po'chog'idan hajmdor o'yinchoqlar yasash texnologiyasini o'rgatish.

Pedagogning vazifalari:

- talabalarning hajmdor o'yinchoqlar haqidagi bilimlarini aniqlash;
- tuxum po'chog'idan hajmdor o'yinchoqlar yasash haqida tushunchalar berish;
- tuxum po'chog'idan hajmdor o'yinchoqlar yasash texnologiyasini o'rgatish.

Ta'lim usullari: Amaliy ish, "Aqliy hujum", ko'rgazmalilik.

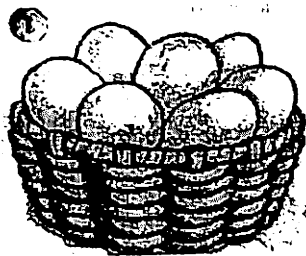
Ta'lim vositalari: Tayanch matn, metodik qo'llanmalar, slaydlar, tuxum po'chog'i, turli rangli qog'oz, chizg'ich, qaychi, qalam, yelim.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

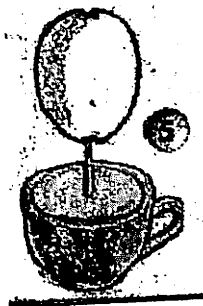
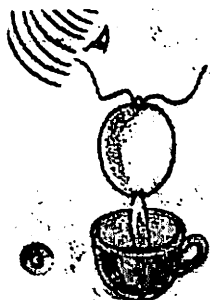
1. Tuxum po'chog'i ishga qanday tayyorlanadi?
2. Tuxum po'chog'idan nimalar yasash mumkin?
3. Hajmdor o'yinchoqlar qanday ko'rinishga ega?

4. Tuxum ichi qanday tozalab olinadi?
5. Tuxum po'chog'iga qanday rang beriladi?

Tuxum po'chog'ini ishga tayyorlash

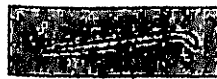
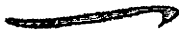
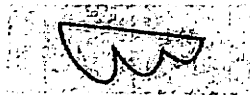
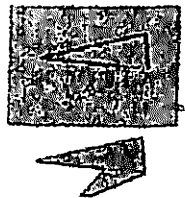
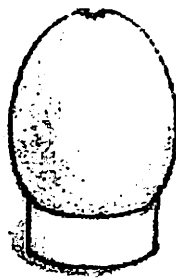
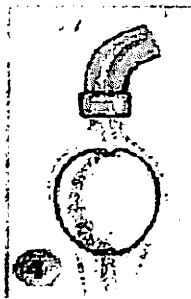

1. Tuxum po'chog'i yaxshilab yuviladi.
2. Nina bilan tuxumning yuqori va pastki qismi teshiladi...
3. Tuxum po'chog'ining yuqori qismidan puflab ichidagi suyuqlik chiqariladi.

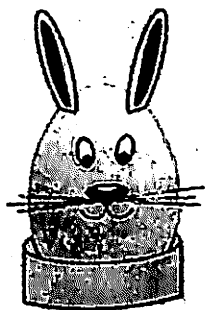
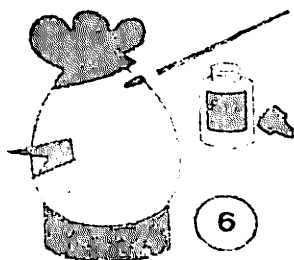

4. Bo'shagan tuxum po'chog'ining ichki qismi suv bilan yuvib tozalanadi.
5. Tuxum po'chog'i qurigandan keyin usti qismi kerakli rangda bo'yaladi.
6. Xo'roz o'yinchog'ining detallarini yasash uchun rangli qog'ozdan xo'rozning toji, tumshug'i, qanoti, dumi, ko'zlari chizib, qirqib olinadi.

7. Rangli qog'ozdan qirqib olingan detallar; xo'rozning toji, tumshug'i, qanoti, dumi, ko'zlarini tuxum po'chog'ining belgilangan joylariga, ya'ni tojini tuxum po'chog'ining yuqori tomoniga, qanotlarini ikki yon tomoniga, tumshug'ini old tomonining o'rtasiga, ko'zlarini tumshug'ining usti qismiga, dumini tuxum po'chog'ining orqa tomonining pastki qismiga PVA yelimi yordamida yelimplab chiqamiz.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Tuxum po'chog'ini ishga tayyorlang.
2. Tuxum po'chog'idan turli o'yinchoqlar yasang.

Mavzu: Turli materiallardan archa bezaklarini yasash texnologiyasi

Reja:

1. Archa bezaklari haqida ma'lumot berish.
2. Turli materiallardan archa bezaklari tayyorlash haqida ma'lumot berish.

3. Turli materiallardan archa bezaklarini tayyorlash texnologiyasi.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Archa bezaklari to'g'risida ma'lumot berish. Turli materiallardan archa bezaklarini tayyorlash to'g'risida ma'lumot berish. Turli materiallardan archa bezaklarini tayyorlash texnologiyasini o'rgatish.

O'qituvchining vazifalari:

- archa bezaklari haqida ma'lumot berish;
- archa bezaklarini tayyorlash to'g'risida ma'lumot berish;
- turli materiallardan archa bezaklari tayyorlash texnologiyasi.

Ta'lim usullari: Ko'rgazmalilik, "Ko'rsatib ber, tushuntirib ber", "Aqliy hujum", amaliy ish.

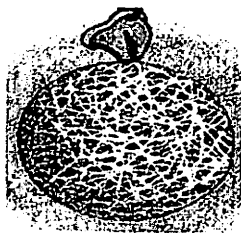
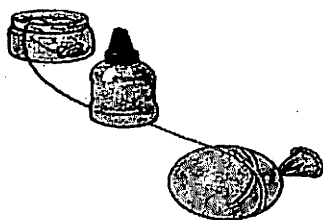
Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, ko'rgazmalar, archa bezaklaridan namunalar, shar, PVA yelimi, biserlar, lenta, rangli iplar.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

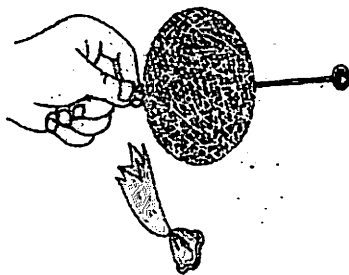
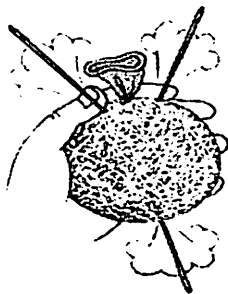
1. Archa bezaklari qayerlarda ishlatiladi?
2. Turli materiallardan archa bezaklarini yasashda qanday talablarni qo'yiladi?
3. Archa bezaklarini nimalardan yasash mumkin?
4. Archa bezaklarining qanday turlari mavjud?
5. Turli materiallarni ishga tayyorlash qanday amalga oshiriladi?

Shardan archa o'yinchoqlarini yasash texnologiyasi:

1. Archa bezaklarini yasash uchun oddiy sharni kerakli o'lchamda kattalashtirib olamiz.
2. Kerakli rangdagi g'altak ip olinadi. Ipni bir idishga suvga solib bo'ktiriladi.
3. G'altak ipning bir uchini ignaga o'tkazib yelim idishining bir tomonidan o'tkazib ikkinchi tomonidan chiqarib olamiz.
4. Yelim idishining ichidan o'tgan yelimli ipning bir uchini sharga o'raymiz.
5. G'altak ip tugaguncha yelimli ip sharga o'raladi.

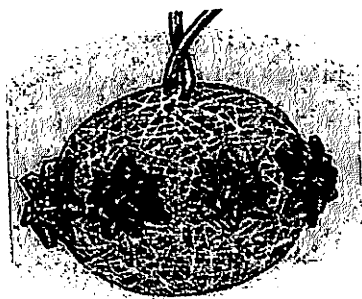
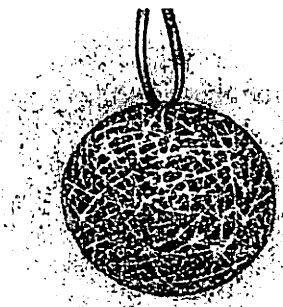

6. Ip o'ralgan shar 3 kun mobaynida quritishga qo'yiladi. Sharga o'ralgan yelimli ip yaxshi qurishi kerak.
7. Tayyor shar igna yordamida teshib chiqiladi. Shar bo'laklari uchi to'ntoq buyum bilan ip orasidan chiqarib tashlanadi.

8. Tayyor bo'lgan shar shakliga turli bezaklar berib bezatiladi. Bezak berish ishlarida turli yaltiroq munchoqlardan, pistonlardan, rangli qog'ozlardan foydalaniladi.

9. Archa bezagining bir uchiga archaga osish uchun ilgak bog'lanadi.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Turli materiallardan archa bezaklarini yasang.
2. Qog'ozdan archa o'yinchoqlarini tayyorlang.

Mavzu: Plastilindan oshxona jihozlarini yasash texnologiyasi

Reja:

1. Plastilin haqida ma'lumot berish.
2. Plastilin bilan ishlash qoidalari.
3. Plastilinga ishlov berish usullari.
4. Plastilindan turli uy jihozlarini yasash texnologiyasini tushuntirish.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Talabalarga plastilin va uning turlari haqida ma'lumot berish. Plastilinga ishlov berish va turli shakllar yasash texnologisini o'rgatish.

Pedagogning vazifalari:

- talabalarning plastilin haqidagi bilimlarini aniqlash;
- plastilin va uning turlari haqida ma'lumot berish;
- plastilinga ishlov berish bo'yicha ko'rsatmalar berish;
- plastilindan turli shakllar yasash texnologiyasini o'rgatish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, "Aqliy hujum", amaliy ish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, ko'rgazmalar, plastilindan yasalgan o'yinchoqlardan namunalar, plastilin qalamchalari, stek, taxtakach, sochiq.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Plastilinning qanday turlarini bilasiz?
2. Plastilin qanday xususiyatlarga ega?
3. Plastilindan nimalar yasash mumkin?
4. Plastilinga qanday ishlov beriladi?
5. Plastilindan turli shakllar yasash texnologiyasini bilasizmi?

Plastilin bilan ishlashda kerak bo'ladigan qoidalar:

1. Plastilin bilan ishlashda ayrim qonun-qoidalarga rioya qilishga to'g'ri keladi.
2. Plastilin sovuq bo'lganda ancha qattiqlashib qoladi.
3. Ish boshlashdan oldin esa uni bir oz yumshatish kerak bo'ladi.
4. Buning uchun plastilin solingan quticha mashg'ulot boshlanishidan oldinroq issiqlik manbaiga yaqinroq joyga qo'yiladi yoki salgina namlangan qo'ning kaftida tutib turiladi.

5. Natijada plastilin yumshab, ishga tayyor bo'ladi.
6. Plastilinni qo'lda uzoq vaqt ushlab turish yaramaydi.
7. **Chunki** plastilin haddan tashqari yumshab, yopishqoq bo'lib qoladi.

Plastilinga ishlov berish usullari

1. Yumaloqlash – bu olma kabilarda shaklini berishdir. Bir bo'lak loydan kaftda aylana harakatlar bilan yasalanadi.
2. Oval yasash. Keyin uzunasiga harakatlar bilan uni tuxum, ustun kabilarga aylantirish.
3. Yassilash – sharikdan yassi non yasalanadi, qo'lining holati doimo o'zgarib turadi.
4. Cho'zish – sharikning bir qismi cho'ziladi.
5. Surish(yamash) – buyumning ayrim qismlarini o'zaro biriktirish.

Plastillindan choynak yasash texnologiyasi

1. Plastilinni kerakli xajmda olib yumaloq shaklga keltiriladi.
2. Choynakning jumragi, qapqog'I, dastasi alohida plastillindan olib yasalanadi.

3. Choynakga avval jumragi biriktiriladi.
4. Keyin dastasi va qapqog'I biriktiriladi.
5. Choynakga bezak berish uchun gul shakllari qizil rangli plastillindan tayyorlanadi va choynakka biriktiriladi.
6. Oxirgi ish choynakning barcha qismlarni biriktirilgan joylari tekislanadi.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Plastilindan turli uy jihozlarini yasang.
2. Plastilindan turli meva shakllarini yasang.

Mavzu: Plastilindan turli o‘yinchoqlar yasash texnologiyasi

Reja:

1. Plastilin haqida ma’lumot berish.
2. Plastilin bilan ishlash qoidalari.
3. Plastilinga ishlov berish.
4. Plastilindan turli o‘yinchoqlar yasash texnologiyasini tushuntirish.

Amaliy mashg‘ulotning maqsadi: Talabalarga plastilin va uning turlari haqida ma’lumot berish. Plastilinga ishlov berish va turli o‘yinchoqlar yasash texnologiyasini o‘rgatish.

Pedagogning vazifalari:

- talabalarning plastilin haqidagi bilimlarini aniqlash;
- plastilin va uning turlari haqida ma’lumot berish;
- plastilinga ishlov berish bo‘yicha ko‘rsatmalar berish;
- plastilindan turli o‘yinchoqlar yasash texnologiyasini o‘rgatish;
- natijalar taqdimoti, muhokama va baholashga o‘rgatish.

Ta’lim usullari :Tushuntirish, “Aqliy hujum”, amaliy ish, ko‘rgazmalilik.

Ta’lim vositalari: Metodik qo‘llanmalar, slaydlar, ko‘rgazmalar, plastilindan yasalgan o‘yinchoqlardan namunalar, plastilin qalamchalari stek, taxtakach, sochiq.

Mashg‘ulotni boshlashdan oldin o‘quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun “Aqliy hujum” metodi asosida savollar beriladi.

1. Plastilinga shakl berish usullarini bilasizmi?
2. Qanday o'yinchoqlar plastilindan yasaladi?
3. Plastilindan o'yinchoqlar yasashda qanday asboblardan foydalaniladi?

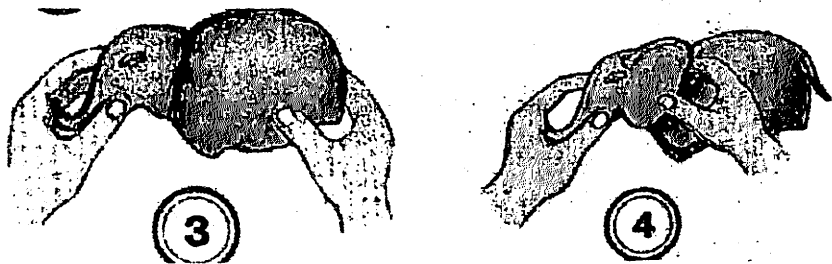
Plastilindan filcha o'yinchoq'ini yasash uchun plastillin bilan ishlash qoidalariga va plastilinga ishlov berish usullariga amal qilish lozim.

Plastilindan filcha o'yinchoq'ini yasash texnologiyasi:

1. Plastilin kerakli hajmda olinib, kerakli shakllarga keltiriladi.
2. Filchaning tana a'zolari, ya'ni bosh, tana qismi, oyoqlari, dumi alohida yasaladi.

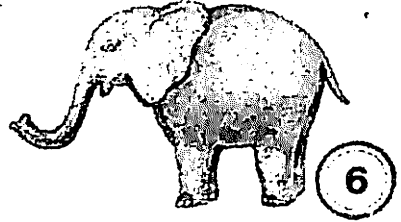
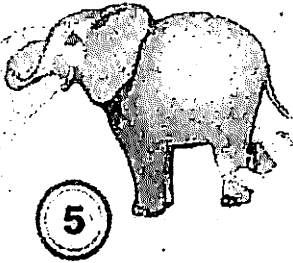

3. Filchaning bosh qismi bilan tana qismi bir-biriga biriktiriladi.
4. Quloqlari va dumi bosh qismiga biriktiriladi.

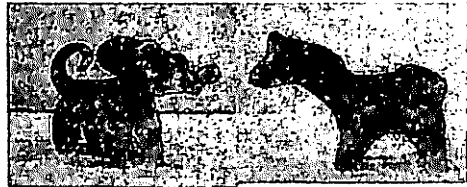
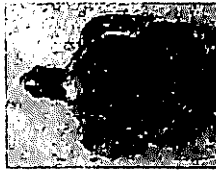
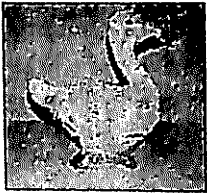

5. Tana qismiga filchaning oyoqlari biriktiriladi.
6. Oxirgi ish: tanadagi barcha qismlarning biriktirilgan joylari tekislanadi.

Plastilindan yasalgan o'yinchoqlardan namunalalar

Mustaqil ish topshiriqlari

1. Plastilin to'g'risida ma'lumot bering.
2. Plastilindan ertak qahramonlarini yasang.

III BO'LIM. GAZLAMA VA IP TURLARI BILAN ISHLASH

Mavzu: Ipdan choklarni tikish texnologiyasi

Reja:

1. Ip va chok turlari haqida ma'lumot berish.
2. Ipdan choklarni tikish ishlariga oid ma'lumotlar berish.
3. Ipdan choklarni tikish texnologiyasini tushuntirish.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Chok turlari haqida ma'lumot berish. Ipdan choklarni tikish haqida tushunchalar berish. Ipdan choklarni tikish texnologiyasini tushuntirish.

Pedagogik vazifalar:

- talabalarning ipdan choklarni tikish haqidagi bilimlarini aniqlash;
- ish joyini to'g'ri tashkil qilish bo'yicha ma'lumotlar berish;
- ipdan choklarni tikish haqida tushunchalar berish;

• ipdan choklarni tikish texnologiyasini tushuntirish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, "Aqliy hujum" metodi, amaliy ish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, texnik vositalar, ko'rgazmalar, mato turlari, ip turlari, qaychi, igna, ip, angishvona.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Choklardan nima uchun foydalaniladi?
2. Qanday chok turlari mavjud?
3. Qaysi ip turlaridan choklarni tikish mumkin?
4. Texnika xavfsizligi qoidalarini bilasizmi?
5. Ninadan foydalanish qoidalarini bilasizmi?

Texnika xavfsizligi qoidalari yodga solinadi.

Nina bilan ishlash qoidalari:

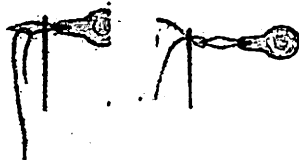
1. Ninani ishlatib bo'lgach, maxsus nina yostiqchaga sanchib qo'ying.
2. Ninani hech qachon og'zingizga olmang.
3. Ortiqcha ninalarni ignadonda quruq holatda saqlang.
4. Ishdan oldin va ishdan keyin ninalarni sanab ko'ring, yetishmagan ninalarni albatta toping.
5. Qog'oz va kartondan narsalarni yasaganda birinchi teshikni albatta bigiz bilan teshib oling.

Ipdan choklarni tikish ishlariga oid ma'lumotlar:

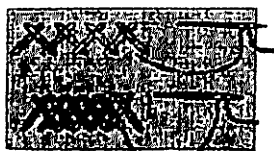
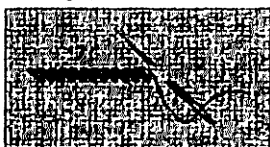
1. Ip va tola turlari bilan tanishtirish.
2. Kerakli uzunlikdagi ipni o'lchash, uni qirqish.
3. Ninaga ip o'tkazish, tugun hosil qilishni o'rgatish.
4. Chok turlari bilan tanishtirish.

To'g'ri chok

Aylanma chok

Petya chok va aylanma chok

To'g'ri chok

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Zanjir chokini tiking.
2. Zanjir choki asosida gul shaklini tiking.

Mavzu: Ipdan turli o'yinchoqlar yasash texnologiyasi

Reja:

1. O'yinchoqlar to'g'risida ma'lumot berish.
2. Iplar to'g'risida ma'lumot berish.
3. Ipdan o'yinchoqlar yasash texnologiyasi.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: O'yinchoqlar va iplar to'g'risida ma'lumot berish. Ipdan o'yinchoqlar yasash texnologiyasini o'rgatish.

Pedagogik vazifalar:

- talabalarning o'yinchoqlar va iplar to'g'risidagi bilimlarini aniqlash;
- ipdan yasalgan o'yinchoqlar bo'yicha ma'lumotlar berish;
- ipdan o'yinchoqlar yasash texnologiyasini tushuntirish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, "Aqliy hujum", amaliy ish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: Turli ip turlaridan namunalar, ipdan yasalgan o'yinchoqlardan namunalar, slaydlar, ko'rgazmalar va metodik qo'llanma.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

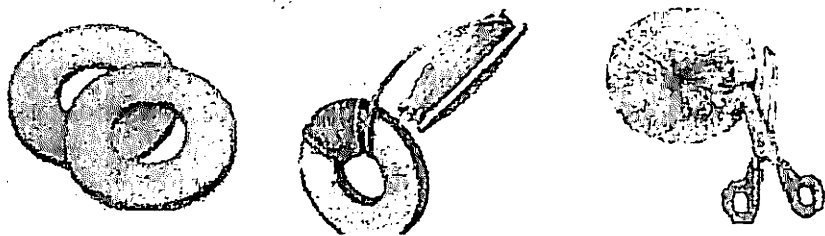
1. Qaysi ip turlaridan o'yinchoqlar yasash mumkin?
2. O'yinchoq qanday predmet?
3. Iplardan nimalar yasash mumkin?
4. Ipdan o'yinchoqlar yasash texnologiyasini bilasizmi?
5. Qanday ip turlarini bilasiz?

Ipdan o'yinchoqlar yasash texnologiyasi

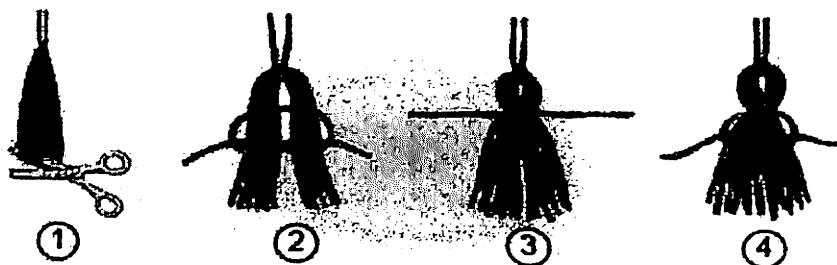
Amaliy ishni boshlashdan oldin o'qituvchi o'quvchilar ish joyini tekshirib chiqadi. Kamchiliklar bo'lsa to'g'irlashni maslahat beradi. Bugun sizlar bilan to'quv iplaridan jo'ja tayyorlaymiz.

Yasash bosqichlari:

- 1-bosqich: Qattiq kartondan o'rtasi teshik ikkita halqa tayyorlanadi.
- 2-bosqich: Halqalarga sariq ip o'raladi.
- 3-bosqich: O'ralgan iplar qaychi bilan qirqiladi.
- 4-bosqich: Ikki halqa ajratiladi va ipning o'rtasi qalin ip bilan bog'lanadi.
- 5-bosqich: Dumaloq paxmoq hosil bo'ladi.
- 6-bosqich: Jo'jani ko'zlari mato parchalaridan tayyorlanadi.
- 7-bosqich: Dars yakunida barcha ishlar namoyish etish uchun qo'yiladi va o'quvchilar bilan birgalikda tahlil qilinadi.

Ipni bog'lash usulida o'yinchoqlarga shakl berish usullari

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Ipdan qo'g'irchoq yasang.
2. O'yinchoq turlarini tahlil qiling.

Mavzu: Gazlamadan va turli materiallardan yumshoq o'yinchoqlar yasash texnologiyasi

Reja:

1. O'yinchoqlarni yasash haqida ma'lumot berish.
2. Paralondan yumshoq o'yinchoqlar yasash haqida ma'lumot berish.
3. Gazlamadan yumshoq o'yinchoqlarni tikish texnologiyasini o'rgatish.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Paralonlar haqida ma'lumot berish. Paralondan yumshoq o'yinchoqlarni yasash texnologiyasini o'rgatish.

Pedagogning vazifalari:

- talabalarning bilimlarini savol-javob yordamida aniqlash;
- paralondan yumshoq o'yinchoqlar yasash haqida ma'lumot berish;

• gazlamadan o'yinchoqlar tikish texnologiyasini o'rgatish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, "Aqliy hujum", amaliy ish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: Tayanch matn, metodik qo'llanmalar, slaydlar, paralon, metr, qaychi, turli bezaklar, gazlama turlari, turli rangli iplar, nina, metr, qaychi, gazlama qalami, millimetrlil qog'oz, yumshoq paxta.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

1. Paralon qanday material?

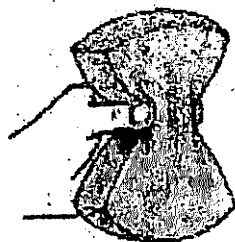
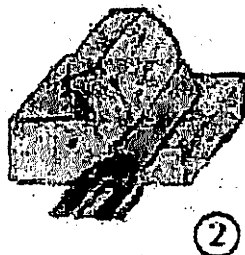
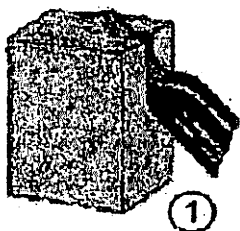
2. Paralondan qanday o'yinchoqlar yasash mumkin?

3. Yumshoq o'yinchoqlarning ichiga nima solinadi?

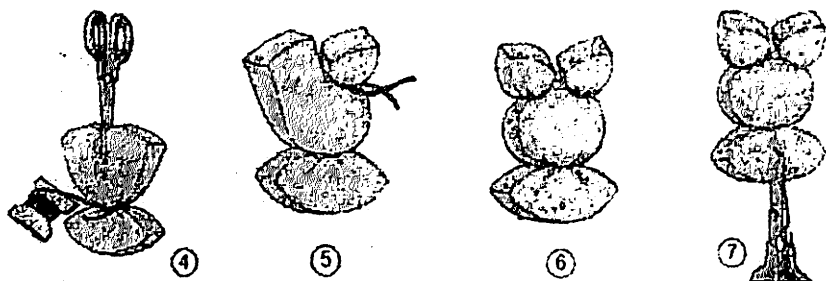
4. Yumshoq o'yinchoq turlari qanday?

5. Yumshoq o'yinchoqlarni tikishda texnika xavfsizligi qoidalarini bilasizmi?

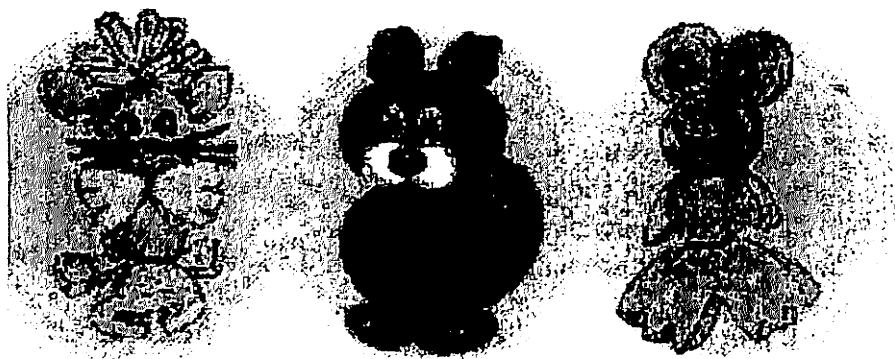
Turli rangdagi paralon olinadi. Undan o'yinchoq yasashi uchun tayyorlanadi.

O'yinchoq yasash uchun maxsus pichoqda paralon teng o'rtasidan kesiladi.

Paralon ip yordamida bog'lanib turli shakllar yasaladi.

Paralondan yasalgan o'yinchoqlardan namunalar.

Filcha o'yinchog'ini tikish texnologiyasi

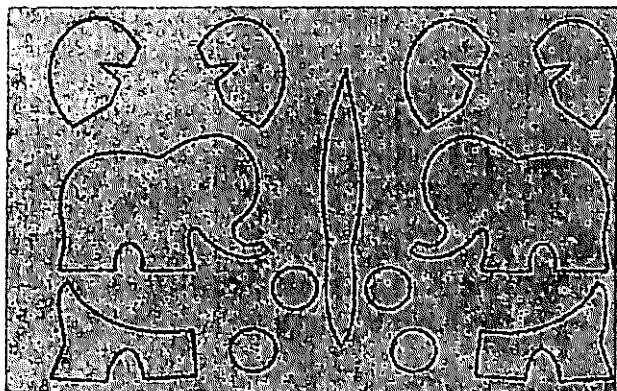
- Filcha o'yinchog'ining andozasini tayyorlashda milimetrli qog'ozga filchani har bir detali chiziladi.
- Filchani tana qismining uzunligi 6 sm, eni 8 sm, xartumigacha bo'lgan qismi 4 sm, ikkita oyoq qismi 2 sm dan qilib chizib olinadi va chizilgan andoza qaychi bilan qirqib olinadi, quloq va ko'z o'rni belgilab olinadi.
- Filchani quloqlari uzunligi 3 sm, eni 2 sm, bel qismi uzunligi 11 sm, eni 1,5 sm, panja qismi 1,5 sm, dum qismi 2 sm o'lchamda chizib olinadi va chizilgan andoza qaychi bilan qirqib olinadi.

• Filcha o'yinchog'i uchun kerakli mato tanlab olinadi. Mato tekislanib dazmollanadi.

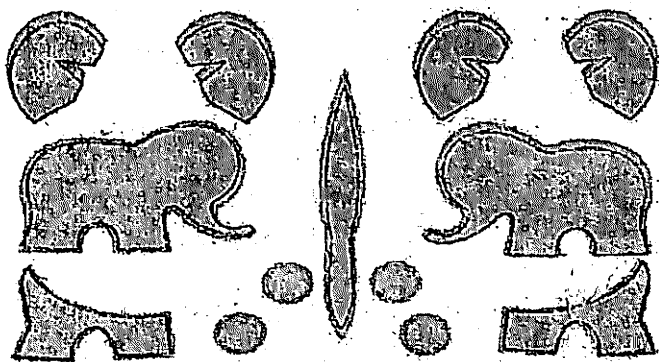
• Filcha o'yinchog'ining andozasini matoga tayyorlash uchun tayyor andozalar mato ustiga qo'yib chizib olinadi.

• Andoza qalam bilan belgilanayotgan bo'lsa, to'q matoga andoza oq yoki sariq rangi qalam bilan, och rangdagi matoga qora rangli qalamdan foydalanish tavsiya etiladi.

• Matodagi detallarni qirqishda har tomondan 0,5 sm chok haqi qoldirilib, qirqish kerak.

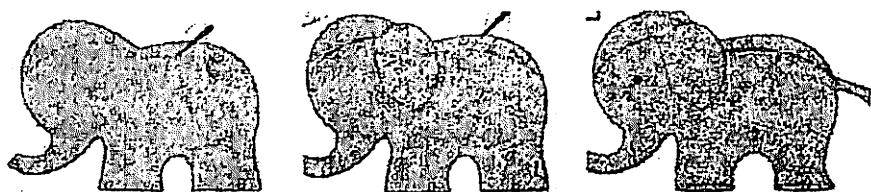

• Filcha o'yinchog'ini tayyorlash uchun bel qismi bitta, o'yinchoqning qolgan detallaridan ikkitadan kerak bo'ladi. Buning uchun andozani bichishda matoni ikkiga buklab qirqilsa har bir detallardan ikkitadan hosil bo'ladi.

• Andoza qismlari bir-biriga biriktirib qo'lda tikiladi. Tayyor tikilgan detallar metal tayyoqcha yordamida bilan o'ngiga ag'dariladi. O'yinchoq ichi paxta yoki mayda mato qiyqimlari bilan to'ldiriladi.

• Qismlari bir-biriga ko'rinmas chok bilan birlashtirib tikiladi. O'yinchoqning ayrim qismlari jihozlanadi va bezatiladi.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Ayiqcha o'yinchoq'i uchun andoza tayyorlang.
2. Gazlamadan ayiqcha yumshoq o'yinchoq'ini tiking

IV BO'LIM. TEXNIK MODELLARNI QURISH VA YASASH

Mavzu: Kartondan harakatlanuvchi o'yinchoqlar yasash texnologiyasi

Reja:

1. Harakatlanuvchi o'yinchoqlar haqida ma'lumot berish.
2. Modellar yasash texnologiyasini tushuntirish.
3. Kartondan harakatlanuvchi o'yinchoqlar yasash texnologiyasini o'rgatish.

Amaliy mashg'ulotning maqsadi: Harakatlanuvchi o'yinchoqlar va modellar yasash haqida ma'lumot berish. Kartondan harakatlanuvchi o'yinchoqlar yasash texnologiyasini o'rgatish.

Pedagogik vazifalar:

- talabalarning kartondan o'yinchoqlar yasash haqidagi bilimlarini aniqlash;
- kartondan modellar yasash haqida tushunchalar berish;
- kartondan harakatlanuvchi o'yinchoqlar yasash texnologiyasini o'rgatish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, "Aqliy hujum", amaliy ish, tushuntirish, ko'rgazmalilik.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, kartondan tayyorlangan harakatlanuvchi o'yinchoq turlaridan namunalar, ko'rgazmalar, karton, kley, qaychi, qog'oz.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

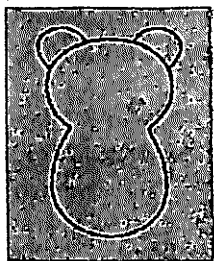
1. Karton turlarini bilasizmi?
2. Kartonni modellashtirish texnologiyasi qanday?
3. Texnik modellashtirish nima?
4. Kartondan texnik modellashtirish ishining asosiy mazmuni?
5. Texnik modellashtirishning asosiy maqsadi nima?

Kartondan modellar yasashda quyidagi bilimlarga ega bo'ladilar:

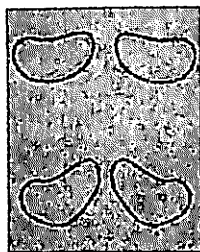
1. O'quvchilar model va maket haqida tasavvurga ega bo'ladilar.
2. Qo'l asboblari va moslamalarning tuzilishi bilan tanishadilar.
3. O'quvchilar avval o'qituvchi yordamida, so'ngra mustaqil tarzda modelni yasay bilishlari: ularning xususiyatlarini, ayrim qismlarini, qismlar o'lchovining bir-biriga munosibligini o'rganishlari.
4. Modelni tayyorlash uchun qanday material zarurligini aniqlay olishlari.
5. Ish joyini jihozlashlari.
6. Belgilash, o'lchash, ishlov berish, yelimlash va pardozlash bosqichlarini bajarishlari.
7. O'zini-o'zi nazorat qilish va o'z mehnatini hisobga olishlari kerak.

Kartondan ayiqcha modelini yasash bosqichlari

1. Ayiqcha modelini yasash uchun rangli karton tanlab olinadi
2. Rangli kartonga ayiqning tana qismi chiziladi.
3. Chizilgan shakl qirqib olinadi.

1

2

4. Ikkinchi kartonga uning qo'l va oyoqlari chiziladi.

5. Chizilgan qo'llar qirqib olinadi.

3

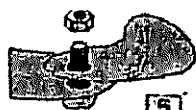
4

6. Tana qismiga qo'l va oyoqlarini biriktirish uchun teshik o'rni qalam yordamida belgilanib, bigiz bilan teshib olinadi.

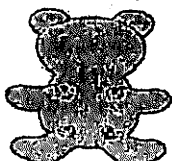
7. Tayyor bo'lgan qo'l va oyoqlarni tana qismi ustiga qo'yib bolt yordamida bir-biriga mahkamlanadi.

8. Ayiqchani harakatlantirish uchun unga ip bog'lash kerak. Teshiklar o'rni qalam bilan belgilanib, qo'yilgan belgilar ustidan bigiz bilan teshib olinadi.

9. Teshiklarning oldi tomonidan orqa tomoniga qaratib ip o'tkaziladi. Ip o'yinchoqning markazidan bir-biriga bog'lanadi. Ipnining uch qismiga tugma yoki boshqa qattiq predmet mahkamlanadi.

5

6

7

8

10. Ipni birgalikda pastga qaratib torganda oyoq va qo'llar harakatlanishi kerak.

11. Ayiqcha o'yinchog'iga qo'shimcha bezak berish uchun uning og'iz va ko'zlarini rangli qog'ozdan qirg'iladi va yelimlanadi. Panjasi qismi chizib qo'yiladi. Ayiqcha o'yinchog'i tayyor bo'ldi.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Kartondan harakatlanuvchi ayiqcha shaklini yasang.
2. Harakatlanuvchi o'yinchoq yasash uchun kerakli elementlar to'g'risida ma'lumot bering.

Mavzu: Turli materiallardan svetofor maketini qurish-yasash texnologiyasi

Reja:

1. Ish joyini to'g'ri tashkil qilish.
  3. Kartondan modellar yasash haqida ma'lumot berish.
  4. Svetofor maketini qurish-yasash texnologiyasini tushuntirish.
- Amaliy mashg'ulotning maqsadi:** Modellar yasash haqida ma'lumot berish. Kartondan model yasash haqida tushunchalar berish. Svetofor maketini qurish-yasash texnologiyasini tushuntirish.

Pedagog vazifalari:

- talabalarning kartondan modellar yasash haqidagi bilimlarini aniqlash;
- kartondan modellar yasash haqida tushunchalar berish;
- turli materiallardan svetofor maketini qurish-yasash texnologiyasini tushuntirish.

Ta'lim usullari: Tushuntirish, savol-javob, amaliy ish, tushuntirish, taqdimot.

Ta'lim vositalari: Metodik qo'llanmalar, slaydlar, kartondan modelash ishidan namunalar, bo'shagan gugurt qutisi, ko'rgazmalar, karton, kley, qaychi, qog'oz.

Mashg'ulotni boshlashdan oldin o'quvchilarning bilimlarini aniqlash va fikrlarini umumlashtirish uchun "Aqliy hujum" metodi asosida savollar beriladi.

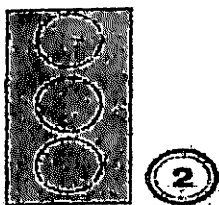
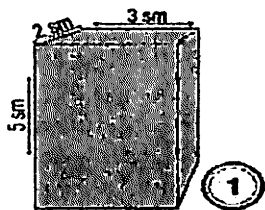
1. Karton turlarini bilasizmi?
2. Kartonni modellashtirish texnologiyasi qanday?
3. Texnik modellashtirish nima?
4. Kartondan texnik modellashtirish ishining asosiy mazmuni?
5. Texnik modellashtirishning asosiy maqsadi nima?

**Kartondan modellar yasashda
quyidagi bilimlarga ega bo'ladilar:**

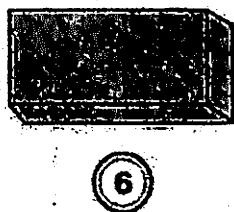
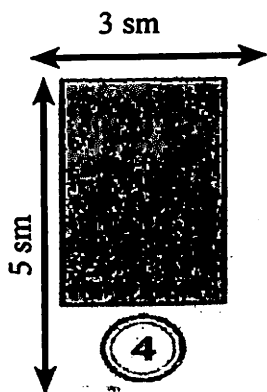
1. O'quvchilar model va maket haqida tasavvurga ega bo'ladilar.
2. Qo'l asboblari va moslamalarning tuzilishi bilan tanishadilar.
3. O'quvchilar avval o'qituvchi yordamida, so'ngra mustaqil tarzda modelni yasay bilishlari: ularning xususiyatlarini, ayrim qismlarini, qismlar o'lchovining bir-biriga munosibligini o'rganishlari kerak.
4. Modelni tayyorlash uchun qanday material zarurligini aniqlay olishlari kerak.
5. Ish joyini to'g'ri tashkil etishlari kerak.
6. Belgilash, o'lchash, ishlov berish, yelimlash va pardozlash bosqichlarini bajarishlari kerak.
7. O'zini-o'zi nazorat qilish va o'z mehnatini hisobga olishlari kerak.

Svetofor maketini yasash texnologiyasi

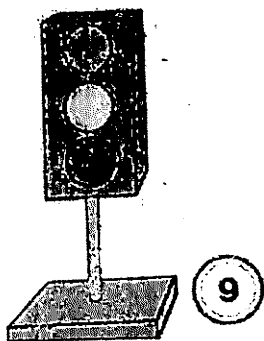
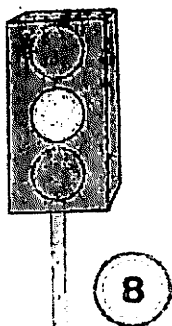
1. Svetofor maketini yasash uchun gururt qutisidan kerakli detallar tayyorlab olinadi.
2. Qutining oldi va orqa tomoniga svetofor chirog'ining o'rni belgilab olinadi.
3. Sariq, qizil va yashil rangli qog'ozdan svetofor chiroqlari uchun doiralar qirqib olinadi.
4. Tayyor doirachalar svetoforning asosiy maketiga yelimlanadi.

1. Svetofor maketiga tayanch tayyoqcha yasash uchun uzunligi 5sm, eni 3 sm bo'lgan karton olinadi. Karton o'rab silindr shakliga keltiriladi.

2. Tayyor bo'lgan maketlar bir-biriga mahkamlandi.
3. Svetofor maketi tayyor bo'ldi.

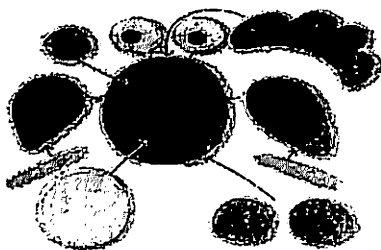
Boshlang'ich sinf mehnat ta'limida texnik modellashtirish – uchadigan, suzadigan, yuradigan texnik o'yinchoqlarni, shuningdek, chizma namuna asosida modellarni yasash mehnatining maxsus turi sifatida ajratilgan.

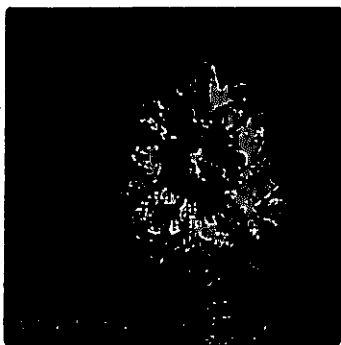
Dastlabki darslardayoq o'quvchilar qog'oz va kartondan turli texnik elementlarni yasash ishlari bilan tanishadilar, qism va detal, oddiy yig'ish, detallarni birlashtirish haqida tasvurga ega bo'ladilar.

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Mashina maketini yasash uchun detallarni tayyorlang.
2. Mashina maketini quring-yasang.

MUSTAQIL ISH TOPSHIRIQLARI

Foydalanilgan asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalar ro'yxati.

Asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalar

1. Mavlonova R.A, Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P “Mehnat va uni o'qitish metodikasi” O'quv qo'llanma. 2007yil TDPU.
2. X.Sanakulov, D.Xodiyeva “Boshlang'ich sinflarda qog'ozdan amaliy ishlar” metodik qo'llanma 2012 yil T.:Ipak yo'li poligraf, 2012.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Ta'lim to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining Qonuni (Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. 1997 yil T.,“Sharq” nashriyoti)
2. Kadrlar tayyorlash bo'yicha milliy dastur. (Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. 1997 yil T.,“Sharq” nashriyoti)
3. Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P “Mehnat ta'limi” 2-sinf uchun darslik .-T.: Sharq, 2012
- 4 Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P “Mehnat ta'limi” 3-sinf uchun darslik .-T.: Sharq, 2012
5. Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P «Boshlang'ich sinflarda tabiiy materiallardan amaliy ishlar» o'quv-metodik qo'llanma 2009 yil. TDPU.

MUNDARIJA

	Kirish.....	3
I bob.	BOSHLANG'ICH MEHNAT TA'LIMI VA TARBIYASINING NAZARIY ASOSLARI.....	4
	Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limi va tarbiyasining vazifalari.....	4
	Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limining mazmuni	8
	Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limining maqsad va vazifalari.....	15
	Mehnat ta'limining shakl va metodlari.....	21
	Boshlang'ich sinf mehnat darslarida qo'l mehnatidan ish turlari.....	28
	Boshlang'ich sinflarda mehnat darsining olib borilishi.....	33
	Mehnat darslarida o'quv jarayonini tashkil etish.....	37
	Boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limidan amaliy ishlar.....	41
	Boshlang'ich sinf mehnat darslarida iqtisodiy tushunchalari shakllantirish.....	46
	Mehnat darslarida ish unumini oshirish texnologiyasi.....	50
	Boshlang'ich sinf mehnat ta'limida sinfdan tashqari ishlar.....	54
	Mehnat ta'limida applikatsiya ishlarini bajarilishi va uning turlari.....	58
	O'quvchilarni mehnat tarbiyasida tarbiyasida mutafakkirlar merosidan foydalanish.....	65
	Boshlang'ich mehnat ta'limi va tarbiyasida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishga innovatsion yondashuv.....	70
II bob.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA MEHNAT TA'LIMI DARSLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI.....	78
	Boshlang'ich sinf mehnat darslarini tashkil etish texnologiyalari.....	78

	Qog'oz va karton bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi.....	80
	Applikatsiya va mozaika bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi.....	92
	Turli va tabiiy materiallar bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi.....	95
	Plastilin bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi.....	105
	Gazlama va ip bilan ishlash darslarini tashkil etish metodikasi.....	108
	Yumshoq o'yinchoq yasash darslarini tashkil etish metodikasi.....	111
	Loyihalashtirish va modellashtirish ishlari darslarini tashkil etish metodikasi.....	114
III bob	BOSHLANG'ICH SINFLARDA MEHNATDAN AMALIY ISHLAR.....	118
I bo'lim	<i>QOG'OZ VA KARTON BILAN ISHLASH.....</i>	118
	Ish joyini to'g'ri tashkil etish va texnika xavfsizlik qoidalari.....	118
	Qog'oz va kartonga ishlov berish texnologiyasi.....	121
	Qog'ozni buklash usulda maketlar yasash texnologiyasi.....	124
	Qog'oz va kartondan turli ko'rgazmali materiallarni tayyorlash texnologiyasi.....	141
	Kvilling usulida tabriknoma tayyorlash texnologiyasi.....	146
II bo'lim.	<i>TURLI VA TABIIY MATERIALLAR BILAN ISHLASH..</i>	149
	O'quvchilarni tejamkorlikka o'rgatish. Chiqindi idishlaridan turli buyumlar yasash texnologiyasi.....	149
	Chiqindi materillaridan choynak tagligini yasash texnologiyasi.....	151
	Geometrik figuralardan predmetli applikatsiyalar yasash texnologiyasi.....	153
	Applikatsiya usulida bayram tabriknomalarini tayyorlash texnologiyasi.....	157
	Turli materiallardan hajmdor gullar yasash texnologiyasi.....	159
	Barglardan qurish-yasash texnologiyasi.....	161

	Tabbiy urug'lardan applikasiya yasash texnologiyasi.....	165
	Xona o'simliklarini parvarish qilish. Gullarni ko'chat qilib ko'kartinish texnologiyasi.....	168
	Mutafakkirlar merosida mehnat tarbiyasi. Kasbga yo'naltirish oid o'yinlarni tashkil etish metodikasi.....	171
	Ish fartugini tikish texnologiyasi.....	175
	Tugma qadash texnologiyasi.....	176
	Qog'ozdan mozaika yasash texnologiyasi.....	178
	Tuxum po'chog'idan mozaika yasash texnologiyasi.....	180
	Fasllar mavzusida applikasiya tayyorlash texnologiyasi.....	182
	Pape-mashe bilan ishlash texnologiyasi.....	186
	Kartondan rasm ramka yasash texnologiyasi.....	189
	Qog'oz va kartondan guldon tayyorlash texnologiyasi.....	191
	Turli materiallardan hajmdor o'yinchoqlar yasash texnologiyasi.....	194
	Turli materiallardan dan archa bezaklarini yasash texnologiyasi.....	197
	Plastilindan oshxona jihozlarini yasash texnologiyasi.....	200
	Plastilindan turli o'yinchoqlar yasash texnologiyasi.....	202
III bo'lim.	GAZLAMA VA IP TURLARI BILAN ISHLASH.....	204
	Ipdan choklarni tikish texnologiyasi.....	204
	Ipdan turli o'yinchoqlar yasash texnologiyasi.....	206
	Gazlamadan va turli materiallardan yumshoq o'yinchoqlar yasash texnologiyasi.....	208
IV bo'lim.	TEXNIK MODELLARNI QURISH VA YASASH.....	212
	Kartondan harakatlanuvchi texnik modellarni qurish-yasash texnologiyasi.....	212
	Turli materiallardan svetafor maketini qurish-yasash texnologiyasi.....	215
	Foydalanilgan asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalar ro'yxati.....	220

X.Sanaqulov D.Xodiyeva
M.Satbayeva

MEHNAT VA UNI O'QITISH
METODIKASI

Muharrir   *Z. Mirzahakimova*
Musahhih   *A. Xo'jabekov*
Sahifalovchi *U. Vaxidov*
Dizayner   *D. O'rinova*

Litsenziya AI № 190, 10.05.2011y
Bosishga 2015 yil 5 oktabrda ruxsat etildi. Bichimi 60x84^{1/16}. Ofset qog'oz.
Times New Roman garniturasida. Shartli bosma tabog'i. 14,0. Nashr tabog'i 14,3.
Shartnoma № 31/27. Adadi 1000 nusxa. Buyurtma № 35/27.

«Tafakkur Bo'stoni» nashriyoti. Toshkent sh., Yunusobod, 9-mavze, 13-uy
Telefon: (+99893) 589-05-78. E-mail: tafakkur0880@mail.ru

«Tafakkur Bo'stoni» nashriyoti bosmaxonasida chop etildi.
Toshkent sh., Chilonzor ko'chasi, 1 uy.